

ДОЛООН
ХОНОГТО
НЭГЭ УДАА
ГАРАНА

Буряадай Залуушуул

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛ ОЙ ОРГАНИЗАЦИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ
1951 ОНОЙ
ОКТЯБРИН 1-НЭЭ
БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ
ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Сүббото,
декабрин 1,
1990 он
№ 48 (7191)

Сэн 10 мүнүн.

АФГАНИСТАН

БОЛИТ В МОЕЙ ДУШЕ

Комсомол һайн һайхан хэрэг эрхилдэг гэхшэ. Дана гаран жэлһингээ түүхнн түршада олон тоо хэрэгүүдье эрхилһэн банха. Үнтерһэн тэрэ үеһе бидэ һайн сэг банһан гэжэ нэрлэдэгбди. Тээд тэрэһе үедэ комсомол олон тоо үйлэ хэрэгүүдье амжалттайгаар эрхилһэндэ тоологдодог, эрхилһэнһе банха. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, ВЛКСМ-эй Центральна комитет афган дайнда унаһан сэрэгшэд ба офицерүүдэй дурасхаалы мүнхэлэ, тэдэнэй хүгэдтэ пособи үгэхэ гэжэ шийдэлһэн байна. Манай дутмаг үе сэгтэ энэмнай тон ехэ мүнүн: үхибүүн бүхэндэ 2 мянган түхэриг хүртэнэ.

Улаан-Үдйн техническ мэргэжлэй № 16 училищинн бишыхан зал соо сэрэгшэд-интернационалистуудай республиканска соведэй гэшүүд, дайнда унаһан афганцуудай түрэлхид, һамгадынь, хүүгэдынь сугларба. Республикын холын районуудһа ерһэнһе хүнүүд бии. Имжэртүү уулзалганууд заншалта боложо байнхай. Олохон эхэнэрнүүд үннэй танилнууд бололхой. Энэ үдэшэ «хэрата муухай афганай газарта унаһан хүүбүүдээ» шаналһан шүлэгүүд уншагдаа.

Тээд гансаһе шүлэгүүд уншагдаагүй. Энэ гунигтай үдэшэ баһа дайнай үеһн дуунуудһе гүйсэдхэгдэһэн байна. Буряадай оперо ба балодэй академическ театрай артистууд тэдэһинэ гүйсэдхэбэ. Тинхэдэ Пионернүүдэй городской ордондой дуушадай студийн басагад хамта дуулалсаа. Хүгжэм эздэлээ. Гадна официантинууд урин налгайгаар хүүгэдынь амтагай тортинуудаар, сэйгаар хүндэлһэн байна. Нэгэ үгөөр, үдэшэ хани халуун оршон байдалда үнгэрөө.

Сэрэгшэд-интернационалистуудай республиканска соведэй түрүүлэгшын орлогшо Владимир Пильчинов болон Буряадай комсомолой рескомой секретарь Сергей Подпругин гэгшэд нэгэ столһоо нүгөөдэ столдонь ошоожо, залуу эжынэртэ мүнэгтэй концертүүдье ба ВЛКСМ-эй ЦК-гай бэшэгэй буулгабаринуудһе барюул-

ка. Тээд энэмнай бээр еһолопой оршон байдалда адли бэшэ: граматикууд гү, али мүнүн шангууд барюулагданагүй ха юм. Эхэнэрнүүд тэрэ дары уйнажа ороно. Хүүгэдынь нэр-мэр гэнхэй һууһад. Хэнэйһе мэдэхгүй холын орон нутагта нүхэрэйнгөө, эсэгын-гээ, нэгэ үгөөр, тон залуу хүнэй алуулһанда эгигэхэнь үнэхөөрешһе хүндэ. Харин хэдэн олон жэлэй үнгэрһэн хойно хэнһеб бээр баясхалантайгаар ехэ мүн-гэтэй концерт барюулна. Тээд комсомолһе эндэ юунһе гэжэ гэмжэхнн аргагүй. Мүнөө комсомол одооһе бодото туһаламжа үзүүлбэ ха юм даа. Тээд үнн дээрээ эндэ хэнһе ээмэтэй бэшэ.

Хүүгэд лэ хүхилдөө юм ааб даа. Үнэтэй, гоё һайхан нааданхайнуудһе тэдэһндэ бэлэглээ. «Афганецуудай» хүүгэдтэ туһаламжын хэрэгтэ В. И. Лениней нэрэмжитэ совет хүүгэдэй жаса, тодорхойлоходо, тэрэһнэй Буряадай отделе-ни хабаадалсаба ха юм. Хүүбүүд, басагад залай тэг дунда гүйлгэжэ, ошоод, өөһэдынгөө велосипедүүдье, нааданхайн машинануудһе абаха. Зарим хүүгэдынь томо болошонхой, нааданхайгаар наадаха бэшэ даа. Зариманинь нимэ томо нааданхайгаар наадаха үшөө үдм, багаханууд. Нэгэ бишыхан басаган бүхы бэлэгүүдэ өсрынгөө һуури хүрэтэр эбаашажа шаданашһегүй. Харин эсэгтэ тэрэ хананашһегүй аһотой даа.

Дайнда үншэрһэн сугларашадта хандан, Улаан Хэрэһэнэй бүлгэмэй отделенинн патронажна сестра, наһажаал эхэнэр Прасковья Петровна Белоусова болон «афганецуудай» соведэй түрүүлэгш Сергей Дубровин гэгшэд үнн зүрхэнэй үгэ хэлэнэ. Тэдэ зол жаргал хүсөөд, өөһэдынгөө эжынэ-рынь, үбгэн баабай ба хүгшэн эжынэ-рээ гамнагты, хургуулдаа һайнаар һурагты гэжэ гуйба. Тингээд һүүлдэнь «Хүлсэгтэ бидэ-нинэ...» гэжэ аалхан нэмээһэн байна. Тээд юунэй түлөө хүлсэхэ юм—өөһэдөөһе мэдэнгүйбди.

Инна РЫЖКОВА,

Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

ЭРДЭМ ОЛГОНОН ГУЛАМТАМНАЙ

Хори гаран найма наһатай Согто-Хангилай сомной Сталиной, Кировэй, «Улаан-Тула» колхозуудай колхозникүүдэй үхибүүдье суглуулжа, түрүүлшмэй багша Бато-Цырен Доржиевич Доржиевич бидэндэ үзэг бэшгээ оруулжа, тоо бодолго бодүүлжа, зураг зуруулжа, шүлэг хэлүүлжэ, элдэб дуунуудые ханхнаса дуулуулжа түргэлшэнь мүнөө болотор ухаан бодолдоо хадагалжа, урма баяртай эбгэшаб. Дайнай татгу үзэруун жэлүүдье үнгэргөөд, иишэ тиишээ таража сасархан байнебди. Сасуутанаймнай дундаа Буда Дамдинова Мосонагай Тимирязовой нэрэмжэтэ Академи дүүргэжэ, эрдэмтэ-агроном болоо нэн, Батоева Бутит Батоевна Доржи Банзаровой нэрэмжэтэ багшанарай институт дүүргэжэ, бүхы наһараа Ага тосхондо багшалаа. Балдан-Доржи Бадмаев СССР-эй Журналистүүдэй холбооной гэшүүн, мүнөө Бүрээдай республикын Иалга тосхондо ажлуудаг. Цырен-Дондок Батоев, Цыденжаб Жаргалов, Дашидондок Борова гурбан автотомашинын жоолошод, Цыденжаб Цыденов, Доржи Цыренов, Баясхалан Доржиев гэгшэд трактористнууд болоо, Доржицаб Дармаев барилгашан, Динга-Норбо Гомбожалов, Митуп Мижитов, Намсалма Чимитова, Долгор Доржижапов болоод бусад нүхэд тус тустаа элдэб янзын арадай ажыхын мэргэжлэд болонхой Согто-Хангилай, Зүдхэлдэ, Хара-Шэбэртэ, Новаа Заря хууринуудта ажлуудат.

Манай эхин классуудта хуража байха жэлүүдтэ эх олон залуу бэрхэ багшанар байгаа. Тэрэ тоодо Батожаргал Шойбонович Шойбоков, Бато-Цырен Доржиевич Доржиев, Рыгидма Доржиевна Жамбалдоржиева, Намсерей Гунзунович Гунзунов, Чимитжаб Цыденовна Цыденова, Очирова Галина Очирова, Адлибиши Абидуев, Цыдендондокова болоод бэшэ олон багшанар оролсоно.

Бидэнэй хуража байхада, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайн эхилжэ, олохон багшанар, мүн хургуулида хуража гарахан залуушуул Эхэ ороноо хамгаалсахаа дайнда мордоо нэн. Манай нутагтаа 201 хүн мордоо. Тэдэнэймнай 83-ниинь нутагтаа, гэр бүлэдөө бусажа ерэе. 103 хүниинь баатарай үхэлөөр дайнай газарта унахан байна. 1941 ондо багшалажа байхан багшанар Түлөөн Дамдинович Дамдинов, Цырендоржи Балданович Балданов, Доржиев Жамсо нөөргөө бусажа ерэе гүйн гэмшэлтэй.

1946 ондоо нутагаймнай эхин шатын хургуулида олохон багшанар хүдэлхэн байна. Тэдэ хэд бэ гээл, Будаева Янжима Будаева, Содбоев Аянда Содбоевич, Мункуев Цыденжаб Мункуевич, Доржиев Гурожаб Доржиевич, Цыбенова Мыдыма Цыбеновна, Мункуев Балдан Мункуевич, Цыденов Цыбенжаб Эрдынеевич, Базарова Жиданма Базаровна, Соктоева Янжима Соктоевна, Цыдендондокова Димчигма Цыдендондокова, Баясхалан Балжин Николаевич, Цырендэшиева Цыбегмит Цырендэшиевна, Ешикинаева Цырен Ешикинаевна, Намсарайн Бадма-Базар Намсаревич, Цыденова Чимитжаб Эрдынеевна, Цыдыбон Дашидондок Цыдыпович, Цыбикова Долгор Цыбикова, Цыденжапов Базаржаб Цыденжапович, Цыренова Хандама Цыреновна, Борова Гарма Боровна, Ду-

гарова Цыденжаб Дугаровна, Цыренжапов Дамба-Ринчин Цыренпилович, Цыренжапова Цыцгма Цыденовна, Базарова Цыдыма Базарова болоно.

1962 оной сентябрийн 1-нээ Согто-Хангилай эхин шатын хургуули найман жэлэй боложо, директор Намдаков Базаржаб Намдакович, завуч Сампилов Базар Сампилович, багшанар Дугарова Должит Дугаровна, Ешижамсоева Галина Гомбоевна, Дугарова Цыдыма Дугаровна, Жигжитова Лхамацирен Жигжитовна, Гонсоровов Самбу Бабуевич, Дашицыренова Дарима Дагбасана, Жундуева Цыден Бадмаевич, Дашицыренова Нина Намбаровна, Жанчирон Владимир Базарович, Димчикова Валентина Базаровна гэгшэд ержэ хүдэлхэн байна. Тэрэ жэлүүдтэ хургуулидамнайшье хууридамнайшье шатар наадолго, хур харбалга дэлгэрээ бэлэй. Эдэ спортын зүйлүүдтэ дэлгэрхэ талада багша Сампилов Базар Сампиловичай үүргэ эргэгүй эхэ нэн. Нүүлдэнэ Сампилов Базар Сампилович «РСФСР-эй физкультурин отличник» гэхэн хүндэтэ нэрэ ээргэдэ хүртэсэн юм. Хургуулидамнай шэнэ багшанар олоороо ержэл, үхибүүдье хургаха шэнэ хэрэгсэлүүд эхээр абтажал байхан үе саг байгаа.

1963 ондо түрэл колхознай 320 үхибүүдье хургаха найман жэлэй хургуулийн шэнэ байсан барилхан юм. Тингэжэ 1963 оной сентябрийн 1-нээ хургуулимнай арбан класстай дунда хургуули болон байна. Тингэдэнэ Согто-Хангилай хуурийн дээрэ колхозой мүнхэн зөөрөөр 450 үхибүүдье хургаха хоёр даххартай шэнэ томо байсан барижа эхилээд, тэрэнэ 1967 оной октябрь наһа соо хүсэндэ оруулжа, үхибүүдье, түрэлхидье эхээр баясуулхан юм. Дунда хургуули болоходомнай, олон багшанар ержэ, тэдэндэ шэнэ гэрнүүд олоор беригдажа эхилээ. Тингэдэ манай хургуулида багшанар Балданова Санда Доржиевна, Егорова Светлана Алагуевна, Дамдинжапов Боро Дамдинжапович, Ширибазаров Базар-Гуро Ширибазарович, Санжаев Вампил Сампилович болоод бэшэ багшанар эхэ эдэхитэйгээр үхибүүдьеимнай хургажа, зүб мүрөөр хүмүүжүүлхье оролдожо абахан гэжэ.

Округойнгоо түрүүлшн урдамай багшанарай нэгэн, удаан жэлдэ манай хургуулине толгойлгон, РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник болохон хүндэтэ манай багша Цыбен-Доржи Батомункуевич Батомункуевич хөөрлэн дурсалгануудтаа хэдхэн хонирхоомо юмэнүүдье таанадайнга анхаралда эсрүүлнэ. Тэрэ намда нигэжэ хөөрөөгшэ нэн: 1930 ондо манай нутагайхид Ара-Аргалиһаа хэдхэн модон гэрнүүдье асаржа, Бүргөө нутагта хургуули болгожо табиһан юм. Тингээд лэ 1931 ондоо үхибүүдтэ ном заажэ эхилхэн байгаа. Тэдэнэй багшан Аюрзана Чойжилхамеева, Бүргөөгэй хургуулида хэд хурааб гэжэд, иимэ байна: Намдагай Дашидондок, Цыдыпов Цей-Жаб, Даринжапов Цырендэши, Батоев Очир, Эрдынеев Дамдинжаб, Жамсаранов Бадма, Даржаев Лосол гэхэ мэтэ болоно. Нэгэ бага хожомын тэндэ Эрдынеев Манзаргаша, Дашинимеева Базарани, Шойжалсанова Балжима, Дан-

занов Дамба гэгшэд хураһан юм.

Тон мүнөө үедэ Согто-Хангилаймнай дунда хургуули округоймнай бүхы хургуулинуудай дунда баһал томо хургуулинуудай нэгэн болонхой. Эндэ 525 үхибүүдье хургажа, хүмүүжүүлжэ, хүлын дүрөөдэ, гарын ганзагада хүргэхин түлөө 54 багшанар, 10 хүмүүжүүлэгшэ болоод бэшэ олон мэргэжлэд—хамта дээрээ 96 хүн ажиллажа байнед.

Согто-Хангил нутагаймнай омогорхолын хургуули болоно. Тинимэ тула хуурийн тэг дундахы В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ гудамжада һалбаран түбинэн хуурижанхай. Нэгдэхин, хоёрдохин байшангууд хоорондоо дулаанаар нийлүүлэн холбогдонхой. Нэгдэнэ эхин шатын классуудай ба хүтжэмэй хургуулийн хурагшад хуранад. Нүгөөдэ байшандан аха классуудай хурагшад эрдэм шудална. Энэ хургуули хамта дээрээ 26 классуудтаа бүридэнэ. Үхибүүдтэ хурагшалай талаар бүхы хэрэгтэй байдал зохиогдонхой. Тэндэ уужам харуул спортивна зал, малшадай үхибүүдье байлгадаг интернадай хоёр даххар томо байшан бии. 1985 ондоо хургуулийн хашаа соохи ута байшан соо үхибүүдэй спортмена хургуули нэгдэнхэй. Тэрэн соо хур харбалтаар ба барилдаагаар мурисоонүүд үнгэргэгдэжэ байдаг.

Үнгэргэжэ хэдэн олон жэлүүд соо үхибүүдье хургажа ба хүмүүжүүлжэ хэрэгтэ тусгаар габъяатай байшанайн түлөө манай хэдэн нүхэдтэ «РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник» гэхэн хүндэтэ нэрэ ээргэ олгуулан байна. Тэрэ тоодо багшанар Батомунки Цыбен-Доржи Батомункуевич, Дашидондок Базар Дашидондокович, Дашиев Баян-Дэлгэе Дашиевич, Жамбалова Долгор Очирова, Цыренжапова Цыцгма Цыденовна, урдань XXII партсэвэдын нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ абахан Дондоков Дамби-Жалсан Дондокович, хургуулийн интернадые даагша абахан Чимитова Цырен-Дулма Чимитовна, мүн баһа нутагаймнай үхибүүдэй спортмена хургуулийн барилдаагай тренер-багша, СССР-эй спортын мастер Бальжинимеева Борис Бальжинимеевич гэгшэд тоологдоно.

Он жэлэй ошохо бүри хургуулимнай багшанарай дүй дүршэл улам дээшэлжэ байнэй. Ород хэлэ бэшгэй ба литературы багшанар Дашиев Баян-Дэлгэр Дашиевич Жамбалова Хандажаб Жамбаловна хоёр «Багша-методист» гэхэн хүндэтэ нэрэ ээргэдэ хүртэнхэй. Мүн тэрэшлэн багшанар—Даринжапов Зоя Дондоковна, Дулмаева Базар-Ханда Очирова, Дармаева Ханда-Жаб Дочанова, Махабадарова Ринма Аюровна, Дугарова Цыденжаб Дугаровна гэгшэд «Ахалгаша багша» гэхэн хүндэтэ нэрэ ээргэтэй болонхой.

Согто-Хангилай дунда хургуулийн директор Валерий Бимбеевич Дашиноорбеев эндэ һахан намтай уулзахадаа, нигэжэ хөөрөө нэн:

— Бидэ аргагүй хэрюусалгатай үедэ ажиллажа байнебди. Урдамай — түрэл хургуулимнай жеран жэлэй ойн һайндэр. Хургуули соомнай бсһал һайн тэжээл хубилалта болоно. Хургуулинтаа ажобайдалые демократик еһо гуримар ябуулжа эхилэхтэйбди. Үхибүүдэй хураха талые хониржуулжа ар-

га ехэдхэхэ тон шуала. Бидэ хургуули соотгоо дөрхөшүүлэй ба оёдолшодой кооператив бии болгохо түсбэтэй байнебди. Энэ талаар бага сага юмэн хэгдэжэ эхилжэ байна. Оёдолшодой ажалай цех соо 15 оёдолшой машинануудые хитад гүрэнһөө асаржа табабди. Энэ ажалье багша Цыбикова Цыденжаб Салжикована хүтэлбэрлэхэ. Тэдэ мүнөө дээрээ бээлжинүүдье оёжо туршана. Баймга хүн зоний захяагаар бүри ондоо юмэнүүдье бүтээхээр хараална.

Үхибүүдэйнгэе бригадта ажалай тоосоон гэжые нэбтэрүүлжэ түсбэтэй байнебди, хурагшалай ажалай бригадта гэжэ жэл соо хүдэлдэг. Зүддаа тэдэ хониной хоёр хашална. 1990 ондо тэдэнэй гараар 22483 толгой хониной ноһон хайшалагдаа. Тингэжэ 75319 килограмм ноһо суглуулабди. Аха классуудай 80 хурагшад ажаллаа. Хургуулийнгаа дэргэдэхи участок дээрэ 5—9 дэхин классуудай хурагшад овоц болоод хараабаа ургуулхье оролдоо. Ургуулһан юмээр худалдажа, 9800 түхэриг олоо оруулабди. Гүрэндэ 26 тонно худалдаа, өһөдтөө хэрэгтэй хартаабын хүрэнгэ хадаглаабди.

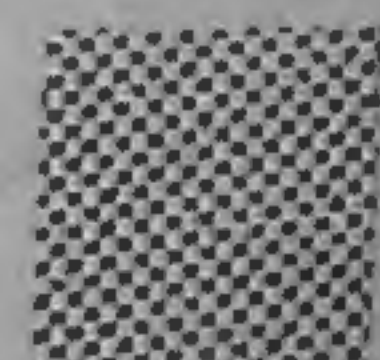
Хургуулидамнай хамбабарини ажыхы гэжэ бии болонхой. Тэндэ 940 толгой хонид байдаг. Хонидойнгоо ноһо хайшалажа, 24 мянган түхэриг олоо оруулабди. Хонидоо гүрэндэ худалдажа, 174300 түхэриг олзотой болообди. Тэрэ олзобдо 846 толгой залуу хонидые 1/4 далдана абахадаа 119 мянган түхэриг гаргашалхаар хараалнабди.

Хурагшаднай хабарай гарилгын үедэ баһал ажаллаа. 80 гектар газарта фбее таригдаа, мүн 70 гектарта зепеонхо таригдаа, 18 гектар газарта хартаа таригдаа. Тингэжэ 118 тонно обее, 500 центнер зепеонхо суглуулагдаһан байна.

Энэ ажалай хажуугаар хурагшаднай баһал хурагсалайнгаа мастерской соо ажаллаа. Үхибүүдэйнгэе олохон 200 түхэриг хурагсалайнгаа баазые ургэдхэхэ хэрэгтэ гаргашалабди.

Хургуулийн багшанарые, мүн хурагшадые хажуугаар амаршаалад, тэдэнэй савханхи хэргидэ арюун һайхание хүсэжэ, жэшээтэ нүхэдүүд болохынь үрээл

Д.Р. ЦЫРЕНЖАПОВ.

ГАНСА зоономикодо хабаатай бэйшэ, мүн бусадшыг асуудалнууд манай депутатуудай ханга эабоодог байна гэжэ буряадай ССР-эй Министруудай Советэй түрүүлэгшэ В. Сегановэй элидхэл уншагдаа ойлгоһон байнаб. Юундэ Делараци абтабб гэһон асуудал нэгэнтэ бэйшэ табигдоо. Министруудай, габыята ажал ябуулагдаа, дэжүүр түшөөл ээлэгшэдэй нэрэ хүндыг дээшлүүлэх гэһон зорилго дахад табигдабагүй бээ гэһон ханга бодол ерэхэ юм.

Би БССР-эй эрхэтэн байһан тула дээрэ дурсагдаһон элидхэл түшөөл хангал бодолоо хэлэхэ хүсэлтэйб. Тингээдшье элидхэл түшөөл зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаха гэжэ бүхы хунгашадэй уялга ха юм.

Экономикыс тогтууртай болгохо, хүгжөөхэ талаар зарим тэдэй хэмжээнүүдэ манай правительство дуралдана:

— Хүн бүхэндэй харюусалга дээшлүүлэхэ, гүрим журам бэхжүүлэхэ;

— бюджет гүримтай болгохо талаар нэмэлтэ хэмжээнүүдэ бэдэрэн олохо.

Экономикыс хүгжөөхэ гэжэ хүүлэй хэдэн орбаад жэлэй туршадэ оролдолго гаргаһан нэрэ зүүнбди гэжэ хэлбэл зүбтэй байжа болохо. Ушар юуб гэхэдэ, ямар далаад жэлэй туршадэ гүрэн түрүгөө экономикаыс хүгжэлтын замдэ гаргана шадбагүй байһанай тон эхитээр харагдаа байнал. Мүнөө болоод байхадэ правительство харюусалга дээшлүүлэхэ талаар, хүн бүхэндэй гүрим журам бэхжүүлэхэ талаар ямар хэмжээнүүдэ абахаыс шармайнаб? Хэрбээ экономикаыс тогтууртай болгохо шадэ хаанай, савшадэ нуудал байдалнай хэр түргэн хайжор-хоб?

Республикын экономика байдал болон тэрэнигэ тогтууртай болгохо талаар хэмжээнүүдэ тухай хэлэгдэһон элидхэлэй энэ хубидэ республикыс экономикаыс хайжаруул-ха талаар ямар хэмжээнүүдэй хараалдаха байһанигэ хайнаар заагданагүй. Дэлгүүрэй харилсаануудта хүрэхэ эрхэсэ байна ха юмбиди. Эгээн түрүүн экономикадо хүгжөөхэ шадбагүй аад, баруунай оро-нуудтал едди нимэ харилсаануудта абаһаар орошохо гэ-шэнай ямар юм. Нөөсэ бая-лигуудаа, бүхы арга боломжо-нуудаа хайсхан хаража үзэ-һэнэйгөө удаа эсэсэй шиндхэ-бэринүүдэ абабал дээрэ бэ-шэ гү? Хармаандаа хан гэжэ мүнэгү аад, наймаанай дэл-гүүдтэ хайршыг хүн ошохогүй гэжэ хэндшье мэдээжэ. Тээд юундэ манай правительство экономикадо бушуу түргэн хүгжөөхэнай гэжэ оролдожо, дэлгүүрэй харилсаануудта мэ-нэ гэлээр орохыс хүсэнэб? Нэгэшье үдэр хүлээхэ сэг на-лаа гэжэ хэлээд лэ түргэн түү-хэй гэдэгтэл едди байдалда ороогүй һөөмнай болоо хааб даа.

Дэлгүүрэй эд бараагаар, ша-нартай хайн хубсаһа хүнээр, эдэс хоолоор хүсэд хайнаар кангажа шадха арга боломжо манда бии гү? Үйлэдбэрин бүхы хүсэлүүдэ сүм нэгдүүл-жэ, хээсэ хээсэнайхнээ эршэ-тэйгээр бүхы предприятинууд-ыг худалгэжэ шадха гүбди! Зарим багшасгэ предприятинууд болон магазиннуудыс үмсэдэ худалдаха гэһон дуралдхууд ородог болоод байна. Энэнай хайн гэжэ гү, али муу гү? Үгэлтэйшүүд, баяшууд гэһон ойлгосоннууд үргэһөөр дэлгэр-хэдэ магадгүй гэжэ хангаар...

Гүрэнэй захиинуудыс дүүр-гэхэ гэжэ оролдо оролдоһон ондоо юумэн тушаа мар-жархиха ушарнууд али олон болодог лэ. Нүүлэй үедэ эд бараанай, зарим эдэс хоолой зүйлнүүдэй сэнгүүдэ дээш-лүүлэхэ тухай хоёрлдоон гар-на. Нютаг нютагай бюджетүүд-нээ худалдаа наймаанай ор-ганизацинуудтэ нэмэлтэ мүн-гэ

үгэхэ тухай шиндхэбэри абтана. Тээд экономикаыс талаада хайнаар бодожо үзэгдөөгүй ябадал гэжэ эгээн тухай хэлэ-мээр. Ямар эд бараандаа, эдэс хоолой зүйлнүүдтэ сэн хубил-гагдахагүйб? Үдэр бүхэндэ хэрэгтэй боломжо байдаг эдэс хоолой зүйлнүүд болон зарим хубсаһа хүнээр сэн үнөөхи заандаа үлөөгдэхэ аһотой гэһон хангажнуудыс хүн бүхэн хэ-лэнэ. Энэшье ойлгосотой ааб даа. Тингээшье наа, шухала хэрэгтэй зарим зүйлнүүдэй үнэ сэн дээшлүүлэхэ тухай шиндхэ-бэрини абтахада, дурал гута-хаар байна бшуу. Үгэлтэйшүүл бүри үгырэн тулха, харин баяшуул улам баяжаха гэжэ байгаад хоёрлэдхэ ушарнууд-шыс мэнэ-мэнэ гарана. Дэлгүү-рэй сэнгүүд тогтуургүй, нугер-хэй байха гэжэ хоёрлэдхэбди. Энэнай хайн гү, али муу гү? Магазинай мяха худалдажа абахын түлөө студент хээшэл-нүүдэ орхижо, үтэ гэгшын ээлжэндэ бүхэллин үдэр зог-сохо баатай болохо. Тингээд-шье дэлгүүрэй сэнгүүдэй тог-тоходо, магазинда оруулагдаха мяханай эхэнхи хубинэ дэлгүүр

болон Вархово Совет хэндэ нэмэлтэ түлбэри шухала хэрэг-тэйб гэжэ бүлэг хүн ээһини тодорхойлоо, тингээд нютагай бюджетдхэ нэмэлтэ түлбэри түлэхэ.

Ондоо нэгэ арга замын (ажа бүри доромж) гэхэдэ, сэнгүүд, худалдаа наймаанай эмхинуудтэ бэйшэ, харин үйлэд-бэрлэгшэдэ дотаци түлэхэ. Тингээд мүнхэн түлбэри түлэ-һэндэ орходоо гансал нютагай бюджет бүри өхээр гаргаша-лагдаха гэжэ би ханга байнаб.

Багахан олзо дохотой хү-нүүд лэ мүнхэн түлбэри абаха болоно бшуу. Бүхы хүнүүд эд бараанай тодорхой зүйлнүүдэ хатуу сэнгээр абаха, тингээдэ өхэ олзо дохотой хүнүүд баһал доогуур сэнгээр худалдажа аба-ха болоно. Энэһинээ уламжа-лан, өхэ олзо дохотой хү-нүүд мүнхээ өхээр гаргаша-лангүй үлөөхэ ха юм. Гэхэ зуу-ра өөрын ээлжэндэ бусад эд бараануудта сэнгүүд дээш-лүүлэгдэхэ бшуу. Энээн дээрэ-һээ харахада, дэлгүүр дээрхи сэнгүүд баһал дээшлүүлэгдэ-хэ болоно. Сэхынэ хэлэхэдэ, дэлгүүр дээрхи сэнгүүд ямар-

ноб? Миник олоһон олзыг хэн тоолон гаргахэ эрхэтэйб? Би налог түлэхэ ха юмбид, тин-мэхээ бусад олзоомин минийл ха юм. «Үлүү үйлэдбэрлэхэ» гэһон үгэнүүдэ юун гэжэ ойлголтотойб? Би үйлэдбэрлэг-шэ, үйлэдбэрини эзэн байһан тула нэн түрүүн эд бараанууд-ыг өхээр үйлэдбэрлэхэ хүсэл-тэй байнгүй хабааб. Хэдэ шэнэһини үйлэдбэрлэхэши гэжэ хэншье намда заабари үгэхэ эрхгүй байха. Энэнай дэлгүүр болоно бшуу. Хэрбээ урмашуулха хүсэлтэй наа, на-логтой буултын, дотацин хү-сөөр хүдэлхэ хэрэгтэй.

«Рознична сэнгүүд эрилтэ-нүүд болон дуралдхуудыс хараада абалсан, үйлэдбэрини, болбосоруулгын болон хүдөө ажыхын продукциянуудыс худал-дагын гаргашуудай үндэ-һөөр худалдаа наймаанай предприятинуудыс бүрилдүүлэхэ эрэгтэй».

Дэлгүүрэй рознична сэнгүүд гансал эрилтэнүүд болон ду-ралдхуудай үндэһөөр бүрил-дүүлэгдэхэ, энэһэндэ бэйшэ юун-шье нүлөөлхэгүй. Эрилтэнүүд

болон дуралдхууд хоорондоо нягта холбоотой, тэдэл сэн-гүүдэ бүрилдүүлэхэ, мүн тэдэ доройтолгын гү, али амжалта туйлаһын шалтаганууд боло-жо үгэхэ.

Элидхэлэй түгэсхэлэй гар-шагта өөрынгөө хэлэһон үгэ-нүүдэ буруушаһанинй но-нирхоомор байба.

«Гүрэнэй засагай органууд предприятинуудай ажыхын ажал ябуулгыс эрхлэн ябуулгада сэхэ хабаадалсха эрэгтэй... Гүрэн макроэкономикаыс не-литика бэлүүлжэ, ажыхын ажал ябуулгада тавтай зохид оршон байдал бүрилдүүлэгдэ туһалха...»

Бүхыдөө элидхэл тэд ондоо-гоор хэлэһон үгэнүүдхэ бэ элдэб программинуудха аба-жа табигдэнхэй гэжэ хангаар байба.

Республикымай Вархово Совет удааһын гол асуудал-нуудыс шиндхэхэ эрэгтэй гэ-жэ тоолохо байнаб:

1. Газар хэнэйб? Газарай рентын түлөө хэн, юундэ мүн-гэ абаха болоноб?

2. Предприятиини эзэн хэн болохоб?

Тодорхой хунигэ тодорхой объектын эзэн болгохо. Саа-шанки ажаллаа ямараар эрхил-хэ байһанаа тэрэ өөрөө мэдэ-нэ бээ. Тингээдэ тэрэндэ бүхы ажал даалгажа үгэхэ. Гансал үйлэдбэрини хэрэгсэл-нүүд нинтэ арадай гэжэ тоо-логдодог гээд хараада абалса-ха хэрэгтэй. Тингээдэ пред-приятиин гол жасануудыс хүн зондо худалдаха тухай хэлэг-дэхэ өбөгүй. Гансал минитээр үгтэхэб! Харин хайшан гээд үгтэхэб! Иимэ асуудалуудыс шиндхэхын тула бидэ депута-дуудыс хунгаабди гэжэ ханга-лаб. Мүнөөнэй байдалда газарыс, предприятине өөрын эд зөөри болгохо тухай асуудалхаа год шухала асуудал үгы. Бүрин эрхэтэ байлганаа эхилээд, сойд культура хүрэтэр бусад асуу-дхууд юрын лэ асуудал-нууд болоно бшуу.

В. ХОНИХОВ,
сэрэгэй албатан.

ПРЕМЬЕР-Министр

Зүб үү?

дээрэ гаргагдашаха гэжэ эли ха юм. Инхэдэ үнэгүйшгөөр магазиннаа мяха худалдажа абахабди гэжэ хангаанай үлүү болоно гү?

Ямаршье хиналтын органууд юумэнэй хойноһоо шалгажа динлэхгүй, үрдихгүй гэжэ мэдээжэ бшуу. Хэдшье ша-нга хэмжээнүүдэ абаа хаанай, хэрэг байдл хубилхагүй. Дэлгүүрэй сэнгүүд юрынхидэ орходоо 3-4 дахинээр өхэ бай-ха. Хонжоо наймаа хэгшэд үнэгүйгөөр магазинай мяха худалдажа абаад, дэлгүүртэ гарахадаа магадгүй. Энэ аюул-тай байна. Экономикаыс тэн-сүүритэй байлгахыс болон дэл-гүүрэй харилсаануудта орохо талаар программа бэлүүлхэ ябадалыс хангаха өөһэдхынгөө дуралдхууд хэмжээ ябуулга-нуудыс бэлүүлжэ эхилхэ хэр-эгтэй. Ажал ябуулгалаа таа-ралдуулан, урдаа табиган ха-раа зорилгонуудта сүм бэлүүл-хыс оролдохо шухала. Мал ажыхыда олзо оршын 100, 200, 300 процент хүрэтэр ургаагүй сагта мяхан элбэг болохо гэжэ хүлээһэнэй үлүү. Арадай үргэн хэрэгсэлжын эд бараанай бү-хы зүйлнүүдээр нимэл байдал-тай байха. Нүүлэй үедэ магази-нуудта эд бараан, эдэс хоолой зүйлнүүд ахыбтар хомор бо-лошоо, хайн сагта бүхы юу-мэн элбэг болохо гэжэ хүлээ-һэнэй үлүү хаш. Малшадта, та-рашадта, хүдөөгэй бүхы ажал-шадта нелог татабарини хараа бейса бага болгохо хэрэгтэй. Зарим ушарнуудта хүдөөгэй ажалшад налог түлэгдхөө «ү-лөөлэгдэхэдөөшье болохо.

Министруудай Советэй тү-рүүлэгшэ В. Сегановэй элидхэл соо экономикаыс хүтэлбэрлгын заңдаран зонхилолгын урданай жама өһонуудта юрэл бусхаар хараалагдана.

Эндэ нэгэл арга зам бии: абаһаар ямаршье хээсэрлалта-гүйгөөр сэнгэе табигархиха. Республикын нютагай Советүүд

шьо хиналта шалгалтада оро-жо үгэхэгүй. Шухала хэрэгтэй тодорхой 100-150 эд бараанууд энэһэндэ хабаатай бшуу. Зүгөөр захиргаанай талааха хатуу ша-нга хэмжээ ябуулгануудыс урьд-шалан абабалнай, эдэ эд ба-раануудыс үйлэдбэрлэдэг ал-бануудта ажалтай бүтээсэ дээ-шлэхэгүй.

«Хубинэ транспортна хэрэг-сэлнүүдэ заатагүй страховокодо оруулаар программээр хараа-лагдана».

Юундэ заатагүй страховокодо оруулаа байһанинй огтошье ойлгодоногүй бэйшэ гү? Намай өөрынгөө эд зөөри страховала гэжэ уялгалха эрхэтэй хэн байхоб? Зеримашуулнай хубил-ган шэнэдхэлгыс гүнээгшгөөр ойлгоногүй гэжэ энэһэн бага-хан жэшээ дээрһээ тобиолол хэхээр лэ. КПСС-эй хүтэлбэр-лэгшэдэй эхилхэн хубилган шэнэдхэлгэ бэйшэ, харин ара-дай удаа дараалан бэлүүлхэ хүсэлтэй хубилган шэнэдхэлгэ хэрэгтэй бшуу

«Эд хэрэгсэлгэдэй дэлгүү-рыс гүримшуулгын хүтэлтэ түргэдхын ба ерээдүйн нуу-ри табиган тула тэрэнигэ зо-хоохо бэ 1991 онһоо эд хэрэг-лэгшэдэй эд бараануудыс үйлэдбэрлэгшэ түргэдхэ талаар бүхы халбаринуудай предпри-ятинуудыс гүримшуулгын хү-сэтэ системо хэрэгтэй. Тингээ-дэ эд хэрэгсэлгэдэй үлүүтээр үйлэдбэрлэхэ эд бараануудыс худалдагдана ороһон олзыг хубинэ коллективтэ үлөөхэ зүтхэ, налог ашалада болон бусад хэмжээнүүдтэ буулта хээсэ».

Энэнай юун гэжэб? Дэл-гүүртэ ороо гэжэ гоо гоо үгэ-нүүдэ хэлэжэрхөөд, бодото дээрэ дэлгүүрыс нэбтэрүүл-хэгүйн тула бүхы хэмжээ ябуулгануудыс абалга болоно гү? Олзын зарим хубинэ юун-дэ коллективтэ үлөөхэ боло-

Гээлтэ хоролтодо оруулагдаагүй

Наратай сэлмэг эдэ үдэр-нүүдтэ Дэрэнэй совхозой ме-ханизаторнууд бүтээсэтэйгээр ажаллажа, хуралгалаа богони болзорто сүм дүүргэхээр шар-майн оролдоо бэлэй.

— Ургаса ургуулагдаагүй зөө-нонуудыс дүршэлтэй эмхидхэ-шэд Цыренжаб Цыдысич Чойропов, Валерий Васильевич Ламатханов гэшэд хүтэлбэрлэ-лэ. Эдэ коллективүүд гол тү-лэб 4-4 хүнөө бүридхэхэй. Тарха хуралгын үедэ гурба-дүрбэн хүнигэ нэмжэ абадаг, — гэжэ Дэрэнэй совхозой хү-дөө ажыхын машина, техникын талаар механик М. Ц. Цыби-туров хөөрэнэ.

Инженер-механик мэргэжлэ-тэй Ц. Ц. Чойроповой хүтэл-бэрлэдэг зөөно хабартаа 1212 гектарта ороһотой ургамалнууд-ыс тарха юм. Ургаса хурал-гын гол хүдэлмэридэ комбай-нернууд Цыренжап Мартаев, Алексей Ринчинов, Андрей Санданов, Виктор Цыренов, Анатолий Дамбинов, Сергей Самбаев гэшэд хүдэлөө. Ком-байнернуудай сохижо суглуул-ган алтан шаргал ороһоныс районной транспортна пред-приятиин жолоошод Олег Молчанов, Валерий Доржиев гэшэд таһалгерлагүй зөөгөө.

Механизатор Ламатхановай хүтэлбэрлэдэг зөөногой бэрхэ механизаторнуудай дундахаа Александр Цыдыков, Валерий

Мухатаров, Эрдэнэ Зандраев, Балсхалан Цырампилов, Очир Бишидов гэшэд магтаалтай.

В. В. Ламатхановай зөөно энэ жэлдэ бүхыдөө 1100 гарам гек-тарай ургаса хуралгаа. Эндэхэ зарим полиһоо дунда ээргээр 20 центнер тархан хүрээдээ.

Цыренжаб Чойроповой уда-ридадаг зөөно гектар бүриһөө 17-19 центнер ургаса абаа. Энэнь урда жэлүүдэйхнээ 6 —7 центнерээр өхэ болоно.

— Манай ажыхы дүн хамта-даа 22200 центнерһээ бага бэ-шэ ороһо тарха хуралжа аба-ха түсэбтэй байһан юм. Эдэ үдэрнүүдтэ 1500 центнер та-рхан гүрэндэ тушаагдаа. Тин-гээд урьһаар абтаһан 54 тонно ороһоһоо бусаахабди, — гэжэ совхозой ахамад агроном Б. Нимаев хөөрэнэ.

Тоог дээрэ асарагдаһан ороо-һо тарха сээрлэхэ, хатааха, мүн скард соо оруулжа хада-галха хүдэлмэридэ ажалтай өө-теранууд Ц. Молдоев, Б. Бал-данов, А. Телятников гэшэд сүлөөгүй хүдэлнэ. Тэдэнтэй хам-та Улаан-Үдын техникэскэ мэ-ргэжлэй 15-дахы училищини ну-рагшад багша Анатолий Пет-рович Климентьевэй хүтэлбэрн дор магтаалтайгаар ажаллаа. Эндэ Павел Бельзюк, Сергей Кузьминов, Алексей Володин гэшэд жэлһээ хайнаар хү-дэлжэ, нүдэд соогоо онсо шал-гараа юм.

Манай корр.

Рассказ

Хэрмэшэ уйтгаар, хэрмэше доторой шэрдэһэнээр хоёр-гурба гангинаад, абягүй болошобо.

Лүнхэгэр хүхэ огторгойн гүнзэгшөө олон-олон, тоолошогүй олон нохойн гүлгэдэй шүүд-шүүд нээгдэж, хаагдажа бэйдаг нүдэдтэл адли одо мүшэдшье, өхээр амилхад, сээжэ хүртхлгэн үргэжэрхибэ гэхээр хүнгэн, сэлэр аггаршье, саһан дэлгүүр үлэ мэдэг кишэ-тиншээ зүрын ошохон хүлдэгүй жэжэ-божо ангуудай мүрнүүдшье, хаа яахаа шүлэнэй шабхаруу соо түшээлдэдэг яһанай үлэгдэлшье Хэрмэше урданайхны шэнгээр баярлуулхала болбо дээ, юуншье дурьһонь татанагүй. Хэрмэшэдэ хамаг юмэн хамаагүй шэнги. Мэрэжэ дууһагүй яһынь нэгэ үрэгээрхэн гүлгэнэй хүлэйн хажуудханаһаа зуугаад ябахадаһан, Хэрмэшэ хүдэлбэгүй...

Юун болооб? Ямар ушарһаа урма дурба хүхараа гээшэб? Хэрмэшын мүшөөгүй мүрнүүд, гүйгөөгүй зүргэнүүд үгш бэлэй. Тэрэ залуушье һаа, яһала ябаа, яһала юмэ үзөө. Тэрэнэй дабаһан аюулта хүндэ замые гаталжа гараха нохой сэлээн соонь үгы гэмээр. Ой тайга соо бүхэдэ хүрмэс саба махажэ ябаад, хэрмэ, булгудашье хусса, бодон гахайшье борьбодоо, шархатаһан бааб-гайдешье аһаа, тархи эрьмэс хабсагай дээгүүршье дамжажа, тэжэ ямадынь немнээ. Зүгөөр Хэрмэшэ мүнөө гансаараа юу хэхэб дээ? Агтахын тула хүхэр, хоёр хүлтэй хүн хэрэгтэй ха юм.

Аюул, баярар дүүрэн үйлэ хубила нэгэнтэ бэшэ хубааһан хоёр хүлтэй эзэниний ябашоо, хайшаа ябашооб? Урдань тала руу абахдаа, нэгэ хэды хоноод лэ гэртээ өрэдэг бэлэй. Ехэл удаанаар ябахадаа, һараһаа үлэгшэгүй хэн. Хөрн эзэнийн мордожо га-

раһан тэрэ аяма халуун үдэр-һөө хойшо хэды үдэр үнгэрөөб? Хэрмэшэ хэлэгүй адагуусан хэдаа эрьелдэжэ үнгэр-һэн үдэрнүүдэй тооо яажэ мэдэхэ бэлэй. Тээд тэрэ гашуудалта хэхасалгаһаа хойшо нилээн сөг үнгэрөө. Мүнөө сэнһан ороо, агнуурин хаһа түлэг дундаа.

...Тинхэдэ, эзэнийдэнь олон хүнүүд сугларса бэлэй. Үнөөхи үмхэй уһаха уугаа һан ха — бага-сого, шуулдаа һэн. Тээд үрданайхидеал шэнги сонхын шэлэй доһолсо, энээлдэггүй, гэрэй оёрой лужаганаса дээр хэрэлдэггүй. Ехэнхидээ юундэ-шьеб. нохойн гангинаһан шэнги абһан дуулдахдаа, уяанда

һандаа уулзахагүйгөөр эзэнийдэ тинхэдэ хэхасажэ байһанһаа нохой яажа мэдэхэ бэлэй! Хэрмэшэ эзэнийгээ хойноһоо даб гэхэдэ, түмэр гэнжэдээ угээрүүлөөд, гомдонгөөр, сүхэрэнгөөр гангинаһаар, дүүлһээр гэртдэшье бэлэй.

Аяма эхилхэдэнь хойшо үнэн сэхээр алба ханһан хүхэрөө орхөөд, нэгэхэншье хэрмэ баряагүй һамгала, буугай сэмгэ дахаагүй ахир заахан хүбүүгээ дахуулаад ябахадаһан, Хэрмэшэдэ угаашье гомдолтой шэнги байжа, нүдэнһөөнь монсогорхон уһан эжэлүүдгүй дүһалаа һэн. Уданшьегүй тэдэ дэхуулһуудын уруу дуруулан

ангажа хэбтээ. Гэбшье тэрэ бише нойдодол адляар минн, хооһоор сагаа бараагүй. Шэбэр, шүтэ соогүүр хялархан шандагадынь намнаа, нуур намаг соогүүр ябажа, шубуудай дөлбөрөөнуудынь баржа...

Алтан залаата тарянай эдээгээ хүсэхэдэ, хүнүүд полидо гараба. Хэрмэшэ эздээ дахалдан, баһал тиншээ ошолдоо. Нэгтэ тарянай захын модон соогүүр ябажа ябата-раа түрөөһэнэй үнэр абажар-хиба. Мүртэнь ороод, намна-хадань, үнөөхинь гүйшэбэ. Хүндэ аматай түмэрһөө хүхэ угаа баяжулха хүн үгы. Түрөөһэн тэрэниһе наадалһан шэнгээр эндэ тэндэ һүрөөд, нэгэ хэды бархирээд, модо руугаа оро-

Балдан ЯЖАНОВ

ХЭРМЭШЭ

байһан Хэрмэшын досоохинь хуу үрбүүлжэрхөө юм. Һа-шагтайшуулайнь нүдэнһөө гэрэлтэй монсогорхон дүһалнуудай гоожожынь нохой зараа. Хайһагай хүдэр бээтэй эзэниний гэрһээ гаража, Хэрмэшээ юундэшьеб байрадаһан уяад, юушьеб хэлэжэ байгаа тархиень, нойтон хоншоорынь эльбээ, эрхэлүүлээ. Мүн нохой-шье өөрынгоо хубида, ноурынь, гарынь долбоогоод, долбоогоод абаба.

Эзэнийгээ харасынь, һаһаа бодолынь таадаг болоһон Хэрмэшэ тинхэдэ юушье ойлгоогүй хэн. Эзэниний яахадаа нүхэрөө байрадаһан уяа һэм? Хасалгын уйдхэр гунигаар, амар мэндэ уулзаха эгилэл найда-баряар дүүрэн сэдхэлээр эзэ-нийгээ шэртэһан хараһынь Хэрмэшэ яахадаа анжараагүйб? Тээд анжараһынь һаа, үе на-

гэртээ тэхэрхэб. Эзынь хаанашьеб орхихон һамган хүбүүн хоёр Хэрмэшын урда эзмэтэйдэл урданһонь сэхэ хараһаа сүхэрһэн шэнги гэртээ орошоод бэлэй...

Тэрэ үдэрһөө хойшо Хэрмэшын, гэртээ үлэһэн тэдэ хоёр эздэйн ажабайдал бага-багаһаар хубилжа эхилбэ. Урдань ходо гэртээ байдэг хүлһан шэнги жэбжэгэр бээтэй, сэлэр хайханшье шарайтай эхэнэр эзэниний хүбүүн Хэрмэшэ хоёроо абаад, үнээ тугагаа туугаад, үбһэндэ гараба.

Хэрмэшэ гэгээрэй шингтэй ногоо, сээгүүд соогүүр яһалз ябаа, хатаһан үбһэнэй хамар дүлэ сорьмо үнэрөөр сада-раа амилла. Шатаһа халуун наранда дүрбэн хүлтэ нүхэд-төөл адляар орохо, гараха гэгээрэ оложо ядэн, сомоо, бу-халиуудай һүүдэрээр амаашье

шобо. Хэрмэшэ хойноһоонь даалдаад, абар табар наһад соогүүр, үдхэн хара шэрэнги соогүүршье, тала дээгүүршье гүйнэ, намнаа. Бооришье да-бана, урууһаа. Тээд хубшэ тайга дорьбууһан дуун наһа-нагүй. Нохой бүлгэржэ унтата-раа гүйбэ. Сүхэржэ эрэхэдэ, уйтгаар доторой шэрдэһэ-тэйгээр гангинаад абаа. Нэгэ хэды соо улихы, хэлээ һанжуу-лаад хэбтэшэбэ. Хэрбээ эзэ-ниний, сүхэршэгүй зоригтой эзэниний сугтаа абаһаа һаа, тэрэ аймай, һэртэг түрөөһэ-аваа һаа, унагаажа байжа. Тин-гээд тэрэ шархиний хатаһан амтанайнгаа халуун шүһээр харьһан амтатой эльгынь Хэрмэшэдэ үгэхэл байжа.

— «Һайншэ дээ, нүхэрнй», — гээд, бантагар тархиень эль-бэжэ эрхэлүүлхэл хэн.

Тээд мүнөө унтаха, бодохо-доо, үдэр эдэлүүлхэдэшье эдэний үлэгдэл, тоогоной угадаһа-дугадаһа үгэдэг адли-хан деруу энтэй эзэн эхэнэр наһа хүсөөдүй хүбүүн хоёртоо урмаа хухаранги бусаба. Хэрмэшэ хэды нигэжэ гэшүүдөө, сүхэрөөшье һаа, хой-то үлөөнинь, мүн лэ хэлһэшэ-гүй үнөөхи ангуудаа баһа на-мажа орохо. Тээд хооһоор бээ-мэхэлхэ. Хооһон лэ газар бээ-зобоохо.

Тайгын модод шарлажа, аг-нуурин хаһа үзэгдэбэ. Немеа наһаһадаһа газарта уназынь хараһан Хэрмэшэ модонһоо модондо дүүлн, дүүлн хин-дэдэг хэрмэ, булгудынь һанана өһотой. Тэрэ эгтээ дураидеа модон өөдэ соройжо, собхор-жо байгаад хусадаг болошобо.

— Ай даа, хайран нохой минн лэ хосоржо байһа даа! — Халаг, нэгшье ангуушан нутагтаа үлэхөө яагааб даа, — гэжэ үндэр наһатайшуул нэгэн-тэ бэшэ гэмэрэлдээ юм даа.

Тээд нохойн уйдхэр гашуу-далда туһалха нэгашье хүн тосхондонь үгыл даа. Урдань, эзэнийн байхада орожо, га-ража байһан бүхэтэйшүүл ба-һал үгы. Бултадаа Хэрмэше тамаһан шэнгээр хараа ба-раагаашье харагдахала боли-шоо ха юм. Угайдахдаа, тэрэ заахан хүбүүниһе буугай сэм-гэнһээ гал бутаргааха шадал-тай байхала яагааб даа! Хе-лэг!

...Сүхэржэ эрэхэдэ, Хэрмэ-шэ уйтгаар хоёр-гурба ган-гинаад, абягүй болошобо ха юм.

— Хэрмэшэ өхээр бү уйда, — гэжэ гэрһэнь гаража эрһэн эзэн хүбүүниһе нохойгоо эр-хэлүүлбэ. — Баабайһаа бэшэг абаабди, һайн ябааб гэжэ бэ-шэнэ. Дайсадаа дараад өрэтэ-рин, Хэрмэшээ һайнаар абаад байгты гэнэ. Шин минин хэлэ-хы ойлгоно гүш, али үгы гү? — гээд, эдэһынь урдань таб-ижа үгэнэ.

Зүгөөр Хэрмэшэ эдэһынь хүрбэгүй. Хойто хоёр хүл дээрээ тэрэ согсойжо һууба. Хоёр хара нүдэдынь эдэһы-жэ хүсэхэн мойһон мэтээр элэлэһэн.

— Юу хэлэһэб шамдаа, ойлгоно гүш?

— И-ин-уу! — гээд, нохой тэ-лээрээ амаа долбообо.

— Сэсэн нохой муу хүнһөө үлүү юм гэжэ баабайһаа хэл-лэгшэ һэн. Нээрээ, шин минин хэлэнь ойлгоно гүш?

Тинхэдэнь Хэрмэшэ тарха-раа дохид гээд, хойто хүлөө-рөө баруун шэхээ нэгэ хэды маажаа, хуушан түхэлөөрөө урдаһаан ёлойсо гээд һуу-шаба.

— Зай, тингэбэл баабайһаа бэшэһы уншаад үгһүүб, — гээд, хүбүүхэн гэртээ гүйжэ орошобо.

Хэрмэшэ хойноһоонь гүйл-дэжэ, тэшхүүр дээрээ гараад, үүдтээ һабардан гиннаа.

«Амар сайн, минин алтад! — гээд, хүбүүн баһа нохойдөө хандана. — Баабай шемай ал-тан гэнэ ойлгоно гүш!»

— Зай шаһа даа, сөөшань уншаама: «Хэр һайн байна-ба! Хубсаһа хүнэрсар, эдэ хоолоор ямар байнаг? Дари-ма, хуби золоо золбожо, арба гаран жэл һуутараа, нэгшье хатуу үгэ хэлсээгүйбди. Дайн гэгэһинэй дайн лэ ха юм даа. Галзуу фашистуудай манда довтолоогүй һаа, ажабайдалаа түбхнүүлжэ, хүбүүгээ һурга-жа, хүмүүнүүлжэ байлсаха бэ-лэйб. Хүбүүгээ һайнаар һурга-ха, ажахыгаа үргэхэ хамаг хү-шэр хүндэ үүргэ — хуу шини-мин толгой дээрэ бууба. Тээд эзэнийн бүтэдэ эһоной хэрэг гээшэ ха юм даа. Тинхэдэ шимин бүхы хүсэ шадалаа эр-шэдхэжэ, хүбүүгээ һайнаар һурга. Эрдэм ухаагаараа хэн-һэшье дутахагүй, хүн болог. Тэрэнэй түлөө тэмсэхэ өһотой-бди.

Доржонин аяр арбан нэгэ-тэй болошоб. «Һураагүй балай, һураһан далай» гэжэ ойлгохо сайһин өрээ, хүбүүмин. Эсэ-гынгээ эхлэ, эжингээ үгэ дүү-лөөд, оролдосотой һайнаар һу-ра. Алишье талаараа эрхм хүн болохо оролдоорой.

Хэрмэшээ хэндэшье бү үгэ-гты. Гомодоһонгуй, һайнаар абаад байгты. Дайжа даража, амар мэндэ таанертаа бусаһан хойноо Хэрмэштээ агнаха-бди...

Доржын уншажа байһан савранһаа солдат эзэнийн та-нил үнэр анхилса юм гү, бу мэдээ, зүгөөр Хэрмэшэ гэнтэ һүрөөд, урдах хоёр хүлөөрөө бишыхан эзэс хүтүүдэд, гар-таа барнжа байһан бэшагмынь үнэсөөд, түхэрэхэн шарайтай ноурынь долбоогоод, долбо-гоод абаба. Тинн үнөөхи савра-һынь саб шүүрээд гүйшэбэ. Гайхашоод байһан хүбүүгээ тойрожо байжа, гангинажа байжа, тэрэ багаараа гүйжэ-гүйжэ өрээд, баһа тэрэ хүбүү-гээ тэбэрээд долбоогоод абаха юм.

Дүрбэн хүлтэ нүхэрөө нигэ-жэ баярлаха гэжэ ухаан зааһа-даашье һанаагүй абаһан хүбүү-хэнэй урда Хэрмэшын гүлгэн наһанай ажабайдал гэнтэ хуу харагдахадал гээбэ: тинхэдэ саһан хайлажа байгаа һэн. Тэ-дэ үдэрнүүдэй нэгэлдэ ба-байһы ама халамгайхан өрөбэ. Дэгэлэйнгээ үбэрһөө нэгэ хал-тар хүлэтай гүлгэ гаргаад, шо-догдорхон һүүлһэнь барнжа, тархинь уруу һанжуулжэрхэ-бэ бэлэй. Тинхэдэнь нүдөөшье һайнаар хаража үрдэггүй үнөө-хи ахир муухан амтанайн гангинажа, гиннажа байгаад, өөдөө материалдаа, нугаралдаа юм.

— Харана гүш, хүбүүмин! һайн нохой болохо хүлгэн

ЭНЭЭХЭН БИ-ШЫХАН ШУ-БУУН БОЛОН ТОМО ГЭГШЫН КОЛЛИ НОХОЙ БЭЭ БЭЭДЭЭ АЙХАБТАР ЗО-ХИДООР ХАН-ДАДАГ ЭБТЭЙ НҮХЭД БОЛОН-ХОЙ, ХҮНҮҮ-ДЭЙШЬЕ АТААР-ХАХААР ХАНИ НҮХЭД ГЭЖЭ ТЭДЭЭН ТУХАЙ ХЭЛЭМЭЭР.

ТАСС-ай фотохронико.

тархин уруу харуулжа барм-
зада, ингэж баяа дааха ша-
далтай юм бшуу.— гэж эсэ-
гэнь хүбүүндээ хэлэв. Энэ
Муу нохой болохо наа, тэрвэ
шүлхэнэ тулам шэнгээр тар-
шгалах уруу ханжашаа байгаа.
— Тинхэбэл энэний өх эх ан-
гийн нохой болохо гүй— гэ-
ж Доржо өхтэ гайхав, таг-
нал бэлэй.

— Тинхэ дээ, эсэргүй ан-
хууша нохой болохо.

— Баабайдаа, бодон гахайда
яахгүй?

— Яахав дээ. Буга, хэрмэ-
шье агнадаг болохо, — гэж,
баабайн ханада үлгээтэй бай-
сан мээл абажа, гүлгөө дү-
рөө соогурнь шургуулжа гар-
габа.

— Баабай энэ ингэхдээ яаж
байна гэжээ?

— Булга бариха гэжээ тин-
хэ амар хэрэг бэлэй юм, —
гэж эсэргэнь ангууша нохой
хургаа, орёо онгоно нисүе
зүбүүндээ тайлбарилжа үгэв.
— Булганшин, хуваа, адхатай шу-
луутай газарта нударгын ба-
тама зовхон забхар соо хоро-
шодог юм. Муу нохойн оро-
лон газарын олохо яахаар
байгартнь, тэрэний гардад
тэрелшдэг. Тинхэзээ булга-
най оролон газарын түргөөр
олохын тула багадаа нигэ-
ж дүрөө соогур, баганын
нүгөөр шургуулжа хургадаг юм
шуу.

— Эгээ минин ингэж шур-
гуулжа байвал, нэрээ, булга-
ша нохой болохо гүй?

— Болохо дээ, хүбүүмин, бо-
лонгүй яахав? Сүлөөтэйдээ
тингэж шургуулжа байгаарай.
Баа дан эхээр бү зобоогоор-
рой. Энэний заахан амтан
гээшэ бшуу, — гэж эсэргэнь.
Багадаа шүлхөө эдүүлжэ бай-
хад, найн юм гэлсэгшэ. Эзэ-
нэйнгээ шүлхэ амталжа бай-
хан гүлгэн үнхмөнх холохоо
абаха болохо юм. Хаанашье
ябахадаа, гүрөөнэ, буга,
ногоо шамда туужа асарха, —
гэх мэтин гайхалтай, нэгэ зар-
имдаа үнхмөнхын аргагүй юм-
мэ эсэргэнь хөөрэнэ. Тинхэдэ
хэрмэнэй мяха багадаа эдүүл-
жэ байхад, том хэрмэшэ бо-
лодог. Ямар ушартай юм гэхдэ,
дээ, багадаа мяхмөнх эднжэ
байхан амтанайнгаа үнэрөөр
мүрмөнх мурдхэ болоно бшуу.
— Баабай, энэ гүлгэндээ
энэ гэж нэрэ үгээснийб?
— Хэрмэшэ гээд орхинш
даа. Нэрэлээ болохо нэн гүй?

— Энэ сагһаа хойшо Доржо
мэргэдэ мэртадаг болобо, Сү-
лөөтэй сагһаа гүлгөө носоно
зобооно. Тэрэнь баганын нү-
гөөр, үгышье наа, дүрөө соо-
гуур гараа наа, борсолон
хэрмэнэй мяханда хүртэжэ
жаргаа. Хэрбээ заахан эзэ-
нэйнгээ үгэ дуулаагүй наа, юу-
гээршье жэшэмээр бэлэ тэрэ
амтатой хоолдо хүртэнгүй, минн
лэ хооһоор халашаа. Тинхэдэ
Доржо үшөө амаршье амта-
гүй шүлхөө эдүүлжэ гэжэ Хэр-
мэшые тулгаша.

Тинхэдэ Хэрмэшэ эдэ хоёр
хүлгэй хохимойнуудтай бүхы
наһан соогоо сүтгээ ябаха, тэ-
дэнтээ хамта аймшагтай өх
аюул дабаха байһанаа яаж
мэдэхэ бэлэй... Зүгөөр тэрэ
ээдтээ аргагүй өхээр эрхэлэн
гэхэ: хургуулингаа эшээлхээ
тараһан Доржын нүхдөөрөө-
шье хамта, гансаарашье гэр-
тээ өрхөдөн, Хэрмэшэ холо-
һоо угтан, урдаһаа гүйжэ
ошогшо нэн. Үгышье наа, өх
ээзэйнгээ ажалһаа өрхөшье ба-
һа өлдөнгүй угтаха. Тинхэдэ
Хэрмэшэ эээдэ ондо ондоо
дуугаарнь, ондо ондоо мая-
гаарнь таниха. Бага эзэнийн
нүхэд бултадаа тэрэнийн эрх-
лүүлхэ, наадаха. Бултадаа ондо
ондоо үнэртэйшье наа, нэгэ
хайшаа даа адлишуу, гошуун-
шаг, нойтоншоог хүлхэнэй үнэр-
тэйнүүд байха. Харин өх эзэ-
эзэ түмэрэй гүй, юунэйб дээ,
өөрын унхиджа үзөөдүй, нэгэ
ондоохон үнэрөөр ойлго-
во. Хаанашье, хэдышье олон
хүнүүдэй дунда ябахадаа,

энэл үнэрөөрнь таниха. Гэбэ-
шье өх эзэнийн нүхэд хаа-
хана нэрээрнь нэрлэхээ
ондоо Хэрмэшые бэлэй эрх-
лүүлхэшьегүй дээ. Тэдэнэр су-
ла модоной дабирхайн, түмэ-
рэй газарай шингэй үнэрөөр
анхилха. Хаа хазана дээ, Хэр-
мэшын үшөө унхиджагүй, ду-
ра гутама үнэрөөр хангалта-
һаар, юундэшьеб хоёр хүл
дээрээ тогтожо яахаар най-
гэжа ябаха. Тинхэжэ хоёр хү-
лөө томожо, бүдэржэ абаһан
мүртөөшье унахгүй, өхэл но-
нин байха. Тинхэ хүнэй ээлэ-
ниншье томолошодог, үгэ
дуунишье ондоо, гэгэ-гү бо-
лошодог байба.

Зүгөөр ханшагта эзэнийн
нүхэд бэлхэнээ тэд ондооно-
нууд бэлэй. Тэдэнэр барандаа
хүнэй, талханай, үгышье наа,
хоргоһоо, шэбхын үнэрөөр ан-
хилжа ябаха. Тэдэнэй дунда
наа Хэрмэшын бүрншье ойл-
гохогүй, мэдэхгүй үнэр хама-
рыншье сорьёжо, дүрыншье гү-
тааха. Иймээр анхилһан уга
гээгээтэйшүүл дандеа набаа-
һагүйхэнүүд, уймэрханууд бай-
ха. Хэрмэшын тоомоо таһар-
жа, худалаар хусажа байгаад
наадахада, тэдэнэрнь аргагүй-
гөөр шашалдаха, пишаганалда-
ха. Тинхэзээ бүрншье нонирхожо
аржаганаха, халта шүүрээдшье
өбөхө. Эсэргэнь эсэргэнь ханша-
та эзэнийн гэрхэнь гаража:

— Хэрмэшэ-ээ, болн! — гэжэ
зандажархад, тэдэндээ юушье
бэлээд, гэртээ оруулха.

Гүлгэн бүхэн томо нохойтой
уулахадаа, хүрдэжэ айдаг гэ-
бы дээ. Абиртажа өрхөдээ,
өөдөө хаража хэбтээд, хүлээ
хурын, билдагуушалха. Харин
Хэрмэшэ амаршье нохой-
той золгоходоо, тэрэндээ ор-
ходоо хэды багашье наа, дүр-
бэн хүлөөрөө газарһаа урга-
шан шэнгээр нэгэ дороо ур-
даһаа соо гэтээд зогсошо-
дог байгаа юм. Тинхэдэнь тэ-
дэнь хүзүүн дээрэхи шэрхэгээ
хэды эрэлгээжэ, шүдэ амда
хүрсэдэбшье, Хэрмэшые дай-
ран, хөөнгүй саашаа арилш-
даг бэлэй. Ахир бага хадань
хайрладаг бэлэй нэн гүй, али
Хэрмэшэ дорюун омог зантай
хадань арбаа өхмөд нүхэдэй-
нгөө урда билдагуушалдагүй
байгаа нэн гүй Энэ хоёрой али-
ниншье байжа болоо, зүгөөр
Хэрмэшэ амаршье юмэнхээ
сухарихгүй, зүрхэтэй, дамай-
хан, омог зантай нохой боло-

хо байһанаа тинхэдэ харуулаа
бшуу.

Хэрмэшын наадаагүй, нан-
шалдаагүй гүлгэд элээн соонь
үлөөгүй юм. Тэдэнь бултадаа
айха, ядажа өрхөдээ, нурган
дээрээ хэбтээд, зүлгэдэжа оро-
хо. Тинхэдэнь Хэрмэшэ айха-
тар томоотой болоһон амтан
шэнгээр нэгэ хэды соо тэдэ-
нингээ хэрэглэнгүй байгашье
наа, баһа тоомоо таһаран нан-
шалдаха.

Энхэ амгалан байдалай нү-
лөөндэ Хэрмэшын гүлгэн наһан
нимэ жаргалтайгаар үнгэрөө
бэлэй.

...Хүршэ айлайнь эзэн Сам-
билэй Согто гэжэ хүн тэхэ
аманда, буга, ногоондо бага-
сага ябгалдаг байһан гэхэ. Нэ-
гэтэ тэрэ эзэнхэнь хурангүй
Хэрмэшые абаад агнаһан
байгаа юм. Тинхэдэ Хэрмэшэ
гурба-дүрбэн жэл соо хэрмэ,
булганда абажа, баабай, бо-
дон гахайнуудтай тулалдажа,
хураг сууда гараһан томошье,
хүсэтэйшье, солбоншье нохой
болоод ябаа бэлэй.

«Дагбын Хэрмэшэ!», «Даг-
бын хурагтай!», — гэһэн алдар
сүү ангуушадай аманһаа уна-
даггүй нэн...

— Хэнхээ зүбшөөл эрхлэн-
дээ нохойым абаашажа, бай-
са руу халгашаа бшуу! — гэжэ,
баабайн нэгэ гараараа Согтын
энгэрхээ сав шүүрээд, гэргин-
гээ үһээд хүртээр үргэжэрхө
юм. Тинхэдэ Доржо эсэргэньгээ
уурлахыг эгээл түрүүшынхөө
хараа нэн.

Согто шуһагүй, хүхэ сагаан
болошоо юм. Тинн тэрэ Сог-
тобо нэмээхэн газарта тэбэд,
үнхэрлэн хүн мэтэ ханаа ал-
даба:

— Хаана халгашаа бшуу?
— Тарган-Бугатын хабсагай
руу...

— Яах?
Байсаһаа халиһан. нохойдо
ошохоор баабай Согто хоёр
түхээрбэд. Тэдэнийгээ аргам-
жаа абажа, хүлдэ хэхэ таха
гэхэ мэтэ юумээ түхээржэ
эхилхэдэ, Доржо хүбүүхэн
ошолдохом гэжэ дайлаба.

— Хэрэггүй юмэ бү дуу-
гара. Хада хабсагайгаар яаж
ябалсаха хүмшн? Шамһаа бо-
лохо хүнүүдэй ябадаггүй газар
юм.

— Ошолдохуул теэд, баа-
бай, ошолдохуул теэд...

— Бү мунха, хабсагайһаа ха-
лижа, гэдэнэ гүээгээ хүү та-

тахашин аал! Дуулаа гүйш,
Хэрмэшынгээ хабсагайһаа ха-
лишоод байхыи!

— Би халихагүйб, — гэжэ.
Доржо халабагүй. — Мориндо-
шин унай табижа, ноно илаа-
һа үргээхэб...

— Үлүү юмэ бү дуугара,
хүбээ. Хура бороон орожо, ха-
дын горход үерлэжэ болохо.
Мүнөө заахан байнаш үшөө,
тожом хойшо өх болоод яба-
лсахаһин хаана ошохо нэн, —
гэжэ эсэргэньгээ хэлхэдэ, хү-
бүүн яахашье аргаа халаба.

«Байба, хайшан гэбэл, Хэр-
мэшэдээ ошолдохо аабин?
Баарһамин, амиды хэбтэнэ гүй,
али үхэшье гүй! — гэжэ хүбүүн
сэдхэлээ үбдэнэ. — Али баа-
байнгаа хойноһоо дахаад тур-
шахам гүй! Гүйлгэшээлэнь
яажэ хүсэхэбн? Шүбүүн шэн-
ги дэлхитэй байһан хүн дээ...
Али урид ошоод, харгы дээр-
нэ халхад байхамин гүй!»

«Доржын гэнтэ харан гэһээ
Самбил энэбхилжэ ябаад,
юушьеб эсэгэдэнь хөөрэнэ ээ-
бэртэй. Баабайн эмээл дээрээ
мөһалжаа хуугаад, тархиа
нэжэрнэ. Одосшье тинхэдэ хү-
бүүнэй досоо наран гарахад
гэбэ.

— Бүтэхгүй үсэд хүн бай-
наш дээ. Зай, яахэб! Нэгэтэл
зорһон хойноо ябалсахал бо-
лоо бээш дээ, — гэжэ, эсэргэнь
морин дээрхээ гараа хар-
баймсаараа Доржые эмээл
дээрээ абаад орхибо.

— Доржо үшөө бага байха-
даа, хургуулида ошохоһоо
урд гэр дээрээ гараад, дүр-
бэн зүгөө шэртэжэл, шэртэжэл
хууха дуратайгша нэн. Хойшоо
харахадань, шорон шобхо бу-
ряд малгайнуудыг ээргэлүүл-
жэ табиһан шэнгээр жэрилдэ-
һэн монган томо мундарганууд
тон айдаһатайгаар, гүнзэги
бодолгодо абтаһан баатарнууд
шанги дарууханаар харагдаша
бэлэй: урагшаа эрхөхэдэнь,
Хамар дабаанай налуушаг, тэб-
хар оройнууд амгалангаар, ду-
лааханаар хүхэрэн харагдаха;
зүүлжээшье, баруулжаашье ха-
раашалхадань, хүрөөтэй үндэр
эдэ хадануудын нүдэнэй
үзүүртэ үүлэжа, хангай дай-
дын бүхэлхэн шэнгээр тэбэ-
рилдэшлэн байха.

«Дэлхэй гэшэмнэй нимэ ха-
да уулануудаар бүхэлөөтэй
байдаг гэшэ гүй! Тэрэ Бай-
гал, Хүбсэгэл далайнуудын
хаана юм асб дээ!» — гэжэ гүгэ

мэргэн ухаандаа бодогшо нэн.
Удаань хургуулида орохо-
доо, үшөө өх хаданууд, үшөө
өх далайнууд бин юм гэжэ
тэрэ мэдээ бэлэй. Зүгөөр гур-
бан жэл соо хургуулида хура-
гара, ямаршье хадаар абажа
үзөөгүй нэн.

Харин мүнөө хадань «хабир-
га» дээгүүр ургаһан арсануу-
дай, сагаан далайнуудай, Дор-
жын үшөө мэдэхгүй ургамал-
нуудай ногтсмо тоншуулан
үнэрһөө тархин эрхэнэ. Тү-
рүүшээр хадань хормойһоо эс-
лээндэнь хүртээр жэрилдэн
модонууд соо угаашье бүгшэм,
халуун байба: илаһа, ноно,
батаганвадшье амар заяа
үзүүлжэгүй. Тинхэдэ Доржо
гансал нохой тухайгаа сэдхэ-
жэ, ханаагаа зобожо ябана:

«Яажэ хэбтэнэ хаб дээ, баар-
һамин. Үхөөгүй, амиды байһай
даа!» гэһэн бодол уураг тар-
хивань гаранагүй. Гэбшье,
хүбүүнэй үшөө үзөөгүй бай-
галин хуртэй найтан шэрай
тэдэнэй дүрбэн хүлтэ хүхэрэй
гөө түлөө зобоһон сэдхэл-
тэйн холлдожо, дүрэ зүрхы-
нь буллагаа бэлэй. Нээрээ-
шье, хадань хормой өөдэ даб-
шаа бүрн үнөөхи шүмүүлхүү-
дын үсөөр үсөөрһөөр үгы
болоод, агаарыншье хүнгэжэн,
тоншуулан болошоно. Байһаар
байтараа хабсагайнуудшье үн-
дэрнүүд, томонууд, хүрөөтэй-
нүүд боложо, хүбүүнэй зүрхэ
шэмшэрүүлжэ эхилнэ. Хайшаа-
шье харахадань — хуу шулуун,
хуу хабсагай. Нэгэ заримдаа
тэдэнь таһаржа, мэнэ-мэнэ дээр-
хэнь унахаа байһондал
үзэгдэнэ.

— Баабай, харыш! Энэ хаб-
сагайһаа ханжаад байгаша
шулуун дээрэ модон ургажа
хуунал, — гэжэ хүбүүн угаа
өхээр гайхаба. — Шулуун дээрэ
яажэ ургана гэшэб? Юун гэ-
шин нонин юм!

— Энэшин хажаржа, габатай,
сэбатай болоһон шулуун, —
гэжэ эсэргэнь шадлаараа хү-
бүүндээ ойлгуулна. — Налхиде
үлөөгдэнэ модоной намаа
набшаһад энэ шулуунай забһар
соо сугларжа, модоной урга-
ха хүриһэншүү юмэ болошо-
дог юм. Тэрэ габа руу ту-
шаан боложо унаһан модоной
үрхэн нигэжэ ургашана ха
юм.

— Шулуун соо ямар шинг
байха юм!

(Түгэхэлхын 8-дахн нюрта).

ЗУРАГ ДЭЭРЭ:
Аляскада нохойнуудта
айхабтар дуратай. Энэ
хизгаарай ууган ара-
дууд болохо эскимо-
сууд, чукчанууд, мүн
бусад үндэһэ яһатад
дүрбэн хүлтэй хани-
нартаа хэды зохидоор
хандадаг бэ! Анкорид-
жада жэл бүхэндэ үн-
гэргэгдэдэг фестивал-
да нохойнуудай урил-
даан онсо анхэрал
хандуулдаг. Найдэрэй
программада хүндэ
ашаа шэрэлгэ онсо
хуури ээлдэг. Иинэ
мурысөөндэ хүсэ, өх-
тэй, сүлхэ нохойнууд
илажа гарадаг. Зураг
дээрэ харуулагдһан
нохой 1100 килограмм
ашаа хууриһаа хүдэл-
гэжэ, эрхиллээ.

ТАСС-ай фотохронико.

Публицистикэ

«Октябриин» хубисхал хадаа Эсэгэ оронойнай болон бүхы дэлхэйн XX зуун жэлэй түүхын агуу хэргэ хэрэг мүн байгаа, тэрэ эхэндэ үлэнхэй, — гэжэ СССР-эй АН-ай гэшүүн-корреспондент И. Волобуев, түүхын эрдэмт доктор Г. Иоффе гэшүүн байгаа оной октябриин 23-да «Правда» газетэдэ бэшэ-хэн байна.

Хүлдэ хаяхан оронхой
Хүл нусэгээн, абахадашын,
Үүдэ хүндэлдэһэн богонхойн
Үндэр гэжэнь гайхалтай.
Дахыа гүбэгэр богонхой
Дабанга саанань
гарахалааршин,
Даллан хорхойтуулаа
арилшадаг
Далтай нааданхайнууд
олон даа.
Намар, хобар, зунай гү
Нааргайхал үдэрнүүдэй
нэгэндэ
Бодолтой жаахан үрбөөхэй
Богонобо оножо

Һандайлаа, —
гэжэ манай суута поэт Чимит
Цыдендамбаев «Арадай алтан
богоно» гэлэл шүлэг соогоо
бэшэ хэн.

Буулгагдаһан эдэ мүнүүдэ
соо хүдөөгэни модон гэрэн

эзэн, үндөө хүрөөд абаһан
хүбүүхэн тухай бэшэгдэнэ. Тэдэ
энэмнай эрээдүүдэ үргэн эхэ
оронхойгоо эзэн болохо заяа-
тай, болоһоншье хүн ха юм.
Поэт шүлэг соогоо «аажалша
баатар хүнүүд» тухай, «оло
алдартай Совет орон» тухай
дэмы хэлэнгүй. Гэрэйнгээ бо-
гоно һандайлаа һууһан үр-
бөөхэйе түүхын богоно һан-
дайлаа һууһан Эсэгэ ороной
гэжэ хаража үзэхэдэ болохо
байна. Түүрүүшын суута табан
жэлнүүдэ бэелүүлгэ хадэа
социализмын хүлдэ ороһонтой
жэшээр гээшэ ха.

«Минин орон — эдир залуу-
хан», — гэжэ нүгөө суута совет
поэт Владимир Маяковский ба-
һал бэшэһэн ха юм. Эдирхэн
наһатай, тон залуухан абаха-
даа, 1930 гаран онуудаар ма-
най орон дэлхэй дээрэ эгээл
түрүүлэн, социализм байгуул-
жа эхилһэн түүхэтэй. (Энэ-
нине буруушаадаг хүнүүд мүн-
нөө бин болонхой. Үшөө хөө-
рлэдэхэбди).

Манай совет ороной мүн-
дэлэн түрэлхэн үдэр 1917 оной
(хуушан лнтээр) октябриин 25
болоно. Мүнөө эгсэ 73 жэл
гүйсэхэн (түүхын хэмжээгээр
абахада, энэмнайш залуу на-
һан даа). Хүн түрэлтэнэй түүхэ-
дэ шэнэ харгы нээһэн Октяб-
рини хубисхал түрүүшнхээ
добтолгодо орожо байна бэ-
шэ.

Коммунизмда үнэнэй дүра-
гүй американ эрдэмтэ З. Бже-
зинский гэгшэ «Ехэ уналга —
хоридохи зуун жэл соо ком-
мунизмын бин болоод хосо-
ролго» гэхэн гаршгатай номтой
юм байна. («Квинтэссенция», Мос-
ква, 1990, 256—277 н.). Тэрэм-
най хадаа СССР-тэхи комму-
низм хүнэн үгы болохонь гэжэ
хэлэхэ, ёһотой хүн. Тинимэ тула
гайхалтай бэшэ. Харин партини
XXVIII съезд дээрэ СССР-гэ
социализм байгуулагдаагүй гэ-
жэ академик Н. Абалкин мэд-
үүлһэн байха юм. Энэл гай-
халтай агша.

Ленсоведэй, Моссоведэй ту-
рүүлгшэнэр Собчак Попов
хоёр Октябриин хубисхалы 73
жэлэй оёе тэмдэглэһэнэй хэ-
рэггүй гэхэн байна. Ороной-
най хоёр өхэ хотын өхэ дар-
ганар 1990 оной ноябриин
7-ной үдэр совет хүнүүдэй гэр-
эйнгээ сонхо дулаалаа, шэг-
лээ һаа, дээрэ гэжэ дүрөдхө-
һан байха юм. Энэ баһал гай-
хахаар байна.

Октябриин хубисхалые ха-
раһан хүн манайшье респуб-
лика соо бин болоодхино. «70
жэлэй туршада бидэ шуһан,
муухай соогуур мүлхнэе га-
раабди. Үгытэй байдалтай һуу-

хын тула агуу хэргэ зорилго-
най түлөөбди гээд хүн зонин
дахин үбшэһэнүүлхэ арга ол-
дохо гүй! («Правда Бурятия»,
мартын 28, 1990 он). Эдэ үгэ-
нүүдэ аналцонно үйлэдбэр-
рини нэгдэлэй директор
Ю. Крацова КПСС-эй Бүрээ-
дай обкомой V пленум дээрэ
хэлэһэн байна.

Октябриин хубисхалда, со-
циализмын хэрэгтэ этгэл най-
дабараа буураһан абадал бу-
рхад интеллигенциин зарим
хүбине баһал дайранхай гээшэ.

Социализмы гэмнэдэг, со-
циализмда эсэргүү хүсн орон
доторнай бин болонхой гэжэ
бидэ, коммунистууд, сэхэ мэд-
дэрхэ, мэдэжэ абаха ээрэгтэй-
бди. Баруун Европын болон

Хуби заяанай сохилтонүүдэй
нүгөө тала: доторой дайнай үе-
дэ амхидхэгдэһэн Улаан Арми
гадаадын дайсантай тулгаша
гараха ёһотой байба. Хүрэнгэ-
тэ 16 гүрэн хамтаржа, залуу
совет республикые үгы хэхэ
гээ һаа даа. Интервенциин
һүүлээр Советскэ Союз эконо-
микоо дайнай харгы дээрэ
гаргажа, фашист Германиһаа
дугуугүйгөөр мотоорой дайнда
бэлдэхэ баатай болоһон ха
юм. Тэрэгүй һаа, уласхоорон-
дын империализмын сэрэгэй
нүдэрга болохо Европын 14
гүрэнэй хүсые бээдэ шэнгээ-
һэн тарата дайсание яажэ
динлэхэ бэлэйбиди? Энээнэй-
шье һүүлэ амарха заб олдоо-
гүй.

Боотой. Зүүн Европын социа-
лис ороноуд политическэ, үзэл
сурталы ябуулгануудай хүсөөр
унса. Тэдэ уласхоорондын
коммунизм хойшолонгүй хүнэ-
хэ, XXI зуун жэлдэ тансал ка-
питализм мандаха гэжэ батал-
ха болоо һаа, тон буруу.
(«XXI зуун жэл коммунизмын
бэшэ, демократини зуун жэл
болохо», — гэжэ мүнөө З. Бже-
зинский хэлэнэ. «Демократия»
гээшэн буржуазна демократи
ааб даа.

Хубилган шэнэдхэлгын урда-
тэ СССР-да хүдэлмэригүи 10
миллион хүн бин гэжэ хэлэг-
дэдэг, бэшэгдэдэг байһонь
һайн һананабди. Харин мүнөө
капиталис ороноудтай хүдэл-

рэнүүдэ үгытэй баян хоёр өм-
ги тухай дурсаха дүрагүй юм
гэжэ Александр Зиновьев хэ-
лэнэ. Тингээд савашы мэдүүл-
нэ: Эндэ шэнэ түхэлэй богоол-
нууд — жэгтэй жаахан түлбэр-
рини хойноһоо хари газарһаа
эрэлхэн олон миллион хүдэл-
мэришэд бин юм. Дэлхэйн он-
доо ондоо газарнуудта баруун
капиталистуудай мүлжэжэ бай-
даг үнэгүй хүдэлмэрини хүсэн
болоһон олон миллион зонин
эдээн дээрэ нэмэхэ хэрэгтэй.
Хүдэлмэришэн ангини, хүнэй
хүнийе мүлжэлгын байгаа саг-
та социализм хүнөө, дарагдаа
гэжэ байхагүй.

СССР доторхи социализм
гээшэ өөрынгоо түүхэдэ тү-
рүүшнхээ саг зуурын эконо-
мическэ, политическэ кризистэ
ороод байна. Тэдэ капитализм
хэды олон дахин кризисуудта
ороод гаралсаһа гүбэл бидэ-
шье энэ кризисхэ гараха бай-
хабди. Поздэй хэлэгшэ «түмэн
агуу арадуудай» орон аһа-
тантай совет хүдэлмэришэн,
колхозно-совхозно тарашан,
ажалша интеллигенци болоно
ха юм. Агуу хэргэ совет арадай
XXI зуун жэлдэ манай орон
доторхи коммунизмын хэр-
гые шэнэ хүсэтэйгөөр ман-
дуулха байһанин дамжаггүй!

Арад зондоо хүндэтэй
Ажалша баатар хүнүүдэй
Арбан-арбан жэлнүүдэйн
Алтан һайхан богоһонууд...
Түүхын түүхэ болгодог
Түмэн агуу арадуудай
Зуун, зуун жэлнүүдэйн
Зурууд самсаал

богоһонууд...
Алибаа хүнэй,
үринүүдэйншье
Алхажэ гарахал ушартай
Али бүхы богоһонууд
Амгалан, нэнгин

байгуужал!
Э. БАЛЫЖИНИМАЕВ,
СССР-эй Журналистуудай
холбоомой гэшүүн.

ЗУУН ЖЭЛЭЙ БОГОНО

Хойто Америкын капиталис гү-
рэнүүдэй байдал баян, эдихэ-
ууха юмнэниинь элбэг, харин
тинхэдэ бидэ үгытэйбди, бага
салчтэйбди, оошорһоо һале-
нагүбди гэжэ тэдэнэр тооло-
но. Энэ зүб. Тинимэ тула эндэ
арсалдаа гаргаһанай үлүү.

Юундэ үгытэйбиди? Арсалда-
ха асуудалнай энэ болоно.

Гэмнэлгэ шүүмжэлэл хоёр
хоорондоо өхэ илгатай бшуу.
Оппонентүүдэй һанамжын
ёһоор, манай ороной үгытэй
байлгада Октябриин хубисхал,
Сталин, Брежнев, КГБ, зонхи-
лон захиралгын системэ болон
бусад гэмтэй байна. Социализ-
мын туйлалтанууд эхинһээ һүүл
хүрэтэрөө хуу буруушаагдана.
Ондоогоор хэлэхэдэ, үгытэй
байдалаа зааха бэшэ, харин
социализмһаа арсаха арга бэ-
дэрэгдэнэ. Шүүмжэлэл хадаа
социализмаа аршалха, үгытэй
байдалаа зааха арга бэдэрнэ.
Тинхэдэ парти, правительст-
вын дээдэ тушаалтай ноёд өхэ
алдуутай, дугуу дундтай хү-
тэлбэри ябууһан, арадай ажа-
хын хүгжэлтые хойшоһо тата-
һан, гүрэн турын хуули сахиха
ябадалые хэзэгайрууһан байна
гэжэ элэрээ. Олои миллион хүн-
һөө бүридэһэн, өөрөөшье хү-
дэлсэгүй, хүнэйшье эдэхн гар-
гажа хүдэлхые зүбшөөхөгүй, ха-
маг юумые хорихон, тушаһан,
салхи өхтэй ноёдые һундал-
нуудта һандарһан ажахые
гаха гэхэн зорилго шүүмжэлэл
урдаа табина.

Гадна социализмда дүрагүи-
шүүлэй дурсадаггүй, дурсаха
дүрагүи шалтагаанууд гэжэ бин.
Тэрээн дээрэ тогтоод үзэе.

Газарай зургаанай нэгэ
хуби дээрэ
Гансааран улайраа СССР

гүрэн, —
гэжэ урда үсын буряадууд дэ-
мыдэ дуу зохбоогогүй ёһотой.
Энэ хадаа СССР ганса, шүргэ-
лэн тойроһон хүрэнгэтэ гүрэн-
үүд олон гэхэн удхатай.

Хуби заяанай сохилтонүүд:
доторой дайн; империалис гү-
рэнүүдэй добтолон оролго;
Германиин фашизм. Эдэ дай-
нуудта һандарһан ажа-
хые нэргээн бодхоолгодо 20
жэл ошоһон байна. 70-һаа 20-
инэ хорооодо хэды үлэнбэ!
Совет орон оройдоол эб түн-
жэн байһан 50 жэлэй туршада
өөрынгоо промышленностине,
хүдөө ажахыгаа хүгжөөһэн, зо-
хёохы ажаллаа эрхилһэн байна
ха юм! Түүхын богони болзор
хадаа манай ороной үгытэй
байһанай баһа нэгэ шалтагаан
болоно. Тинхэдэ США-гай хү-
жэн мандаһан түүхэ 200 жэл-
тэй! Оппонентүүдэй дурсаха
дүрагүи нэгэ баримта дээр-
тогтоходо нимэ байна.

Удаань фашист Германиин
һууриин империалис США
ээлбэ. 1949 ондо пентагоной-
хид совет городууд дээрэ
атомна бомбо хаяха «дроп-
шот» гэжэ дайнай программа
зохбоһон байна. 1955 ондо энэ
программа хэлбэгдэ. Иймэ
эрхэ байдал соо яаха ёһотой?
СССР США-тай урда урдаһаа
мүргэсэлдэжэ, атомна дайнда
бэлдэжэ захалаа. Энэ хэрэгтэ
жэл бүхэндэ хэдэн зуун мил-
лиард түхэриг һомологдодог
байгаа ха юм. Гаргашые бул-
тынь хамталжа, тооложо үзэе
һаа, үшөө хэдэн Советскэ Со-
юз бодхоогоор зөөри ошоһон
байха гэжэ һанагдана. Манай
баялг эндэл хосороо, эндэл
булагдаа даа! Бидэндэ добтол-
жо ороһон дайнуудта, тэндэ
һандарһан ажахын нэргээлгэдэ,
түрүүн мотоорой, тингээд ато-
мна дайнай бэлдэхэдэ гарга-
шалһан гаргаша Советскэ Сою-
зай үгытэй байһанай үшөө нэгэ
шалтагаан болоно. Хэды да-
хин Советскэ Союзые бодхоо-
хо мүнгэн зөөри хосорооб, хэ-
ды дахин баян һууха байгаа-
биди! Оппонентүүдэй дурса-
ха дүрагүи нүгөө баримта дээр-
тогтоходо нимэ.

«Арадай алтан богоно» гэхэн
шүлэг соо «арба-арбан», мүн
«зуун зуун» жэлнүүдэй зурууд
самсаал богоһонууд тухай хэ-
лэгдэнэ. Октябриин хубисхалай
динлэһэнһээ хойшо XX зуун
жэл коммунизмын мандалгын
зуун жэл болохонь гэжэ суур-
хаһан түүхэтэй. Манай совет
орон энэ зуунай гурбадахы ар-
бан (1920—1930) соо «хүлдэ
ороод», дүрбэдэхы арбан соо,
эдир залуухан абахадаа, социа-
лизм байгуулаа гэз һамди. Тин-
гээһэр мүнөө зуун жэлэй һүүл-
шын богоһодо, арбадахы ар-
банда тулажа ерзбэ. Энэ ар-
бан жэлэй үнгэрхэдэ, сагай
хоёр өхэ үлэ бүтэхэ: XX зуун
жэл дүүржэ, ээлжэстэ мянган
жэлэй үүдэн нээгдэхэ.

Советскэ Союзай эконо-
ми, Коммунист парти мүнөө
кризистэ ороһон үетэй байна.
Энэ хадаа Октябриин хубис-
халда, тэрэнэй хэрэгтэ шэнэ
хүсэтэйгөөр добтолхо арга ол-
гожо үгэнэ. «XX зуун жэл дээрэ
коммунист урамдалга эрьсөн
уурхайлаашье һаа, тэрэ комму-
низмын мандалгын зуун жэл
боложо шадаагүй», — гэжэ З.
Бжезинский өөрынгоо ном соо
мэдүүлһэн байха юм. Хүрэнгэ-
тэ гүрэнүүд шүргэлэн хамна-
жа, бидэнэй урдаһаа ганса дай
үүдхээ бэшэ, мүн политическэ,
үзэл сурталы ябуулгануудые
ходо хэжэ байдаг байгаа ха
юм. XX зуун жэлэй эсэстэ
СССР доторхи коммунизмын
доройтолго энэнтэй сэхэ хол-

мэригүйдэлгэ, али хүнэй хү-
нийе мүлжэлгэ тухай оройдоо
дурдахала болишонхойбди. Тэ-
рэн тухай дурдаашье һаа, жо-
шэнь, нигэжэ ойлгонхойбди:
капиталис гүрэндэхэ хүдэлмэ-
ригүи хүн манай ажалһанай
салинһаа өхэ мүнгэ түлбэри
абадаг. Тингээд өөһэдөө «500
үдэр» гэжэ программын бээ-
луулгэдэжэ захалхалар, 35—
40 миллион хүрэтэр хүдэлмэ-
ригүишүүлтэй болохо гэжэ
абла-үйхэн бээ ээлжэж байна-
бди. Манай орон руу нэбтэр-
жэ ороһон буржуазна үзэл
бодол өхэ аюултай болоод
байна.

Капиталис ороноудтай хү-
дэлмэригүйдэлгэ, мүлжэлгэ
хайшаашье үгы болошоогүй,
хуу бини! Хүрэнгэтэ Баруун гү-

Д. АЛТАЕВАЯ фото.

Бүхы наһаараа үнэн сэхээр ажаллаад...

Улаан-Удэ хотодо үнэнхүй хүндэтэй багшанар Антон Степанович болон Анна Александровна Буцкотон ажаһуудаг юм. Антон Степанович 97-той, Тезд үндэр наһатыйше, һаа, тэрэ орох соогоо ба гадаадын оро-нуудтайшье боложо бай-һан үйлэ хэрэгүүдээр саг үргэлжэ "ноирхожо бай-даг хүн юм. Эдэ хүндэ-тэй хүнүүдээр хөөрөлдэ-хэнье атай байдаг.

Гэр бүлэ багшанар нү-хэдэйнгөө гэрэй газархи бишыхан гэрхэн соо 20 гаран жэлдэ ажаһууна. Тэдэ нүхэдэйн наһа ба-ршангай, Тинхэжэ нүхэ-дэйн ажаһууһан гэр бо-лон эдэ багшанарайшье эрхэн худалдагдһан бай-гаа. Тинхэдэйн хүдэлмэ-ришэдэй хамтын байрада нэгэ таһалга "үгэхэдэнь, тэдэнэр зөөжэ ороо һэн.

Уһа, түлээ бэлдэхгүй болоһондоо хүгшэд ба-яртайнууд. Тезд хүдэлмэ-ришэдэй хамтын байра-да хүгшэдэй амардар ажаһуудог тухай бодоод үзэгты даа. Бүхы наһаа-раа багшанга, үнэн сэхээр ажаллаһан эдэ баг-шанар нэгэше таһалга-тай, болбосон түхэлтэй гэр байрада хүртэхэ эр-хэгүй гээшэ гү гэжэ на-һааар болодоно. Өө-рын ваннаатай, санузел-тай ба шуула шурхирал-гүй, таатай зохид гэр байра үндэр наһатай баг-шанарта үгтэхөөр лэ даа. Эндэ эзэлүүдгүй реско-мой секретарь Л. Ч. Ни-мзеева һанандемни оро-бо. Үндэр наһатай, үни-нэй, баһа тэрээнэй эхэ-дэл адли багшангай баг-шанарай ямар эрхэ бай-далда ажаһууһы тэрэ харадаг һай.

Буцкотон тон эали, дэрүү эантай, өөһэдын-гөө түлөө дээгүүр ное-доор ябажа, гуйлта эрил-тэ хэжэ ябаха зон бэшэ юм. Тэдэнэр хуби ээвэг-дөө гомдожо ябадаггүй хүнүүд. Гэхэтэй хемтэ, баһа ехэтэн сохилтодо ороһон байха юм: таб т наһандаа тэдэний хубуу-нинь наһа барашоо. Ха-рин мүнөө басаганинь харалсадаг. Тэрэ баһа өөрөө бэрхэ багша юм. Ашанарыншье һансагаа зобожо, харалсажал бай-даг. Ошожо маанадаар байгты гэжэ уридаг. Тезд наһатай болоһон багша-нар загуушуулда һаалта болохооо зүрхэ алдана юм ааб даа. Хүн бүхэн өөрын ажабайдалтай, өөрын абари зантай бай-на ха юм.

Би нэгэл юмээр на-нашархадаг, сэдхэлээ хүдэлгэдэбхи. Манай оро-гүрэндэ бүхы наһан соо-гоо үнэн сэхээр ажал-лаад, һүүлэй һүүлдэ хүг-шэн наһан болошонхой 12 дүрбэлжэн метр та-һалга эзэлээд, хүдэлмэ-ришэдэй хамтын байра-да ажаһууа гээшэ орой-доо эхлэбтэр байдаггүйл даа. Иимэ юмэе оройдоо гайхалтай бэшэ!

А. МИРОНОВА,
уншагша.

Сентябрийн 1-дэ үглөөнэй 8 сагта бидэ түргэн туһа-ламжа хүргэлгын албанда хандаха баатай болообди. Ушар юуб гэхэдэ, манай эжы Августа Андреевна Кочето-вагай толгой өхээр үбдэжэ, нилээд мэгдэһэн байна.

Түргэн туһаламжа хүргэл-гын бригада машинээр гүйл-гэжэ ерэхэдэ, хотуунууд байшоо. Врач Ажеев, фель-дшер Мухомедзарова болон санитар Буланов гэртамнай орожо эрэн сасуугаа эжы-дэмнай ошожо, шүһанайн дараса хэмжээ гэжэ нилээд удаан нобшороо.

Бидэ врач Ажеевэй (фа-милиньн) түргэн туһалам-жын албнай ахмад врач-һаа арай гэжэ мэдээ һэмди) хүл дээрээ арайхан тогто-жо, сүүмхэ сооһоо энэ тэрэ юумэ хангирган гэргахыо ха-режа, юрэдөө туһаламжа хүргэжэ шадахагүй хаш даа гэжэ тухайлбабди.

Эжымнай шүһанай дараса 220/100 байжа, фельдшер тарилга хэтыо забдаба. Ног-туу врач буруу диагноз та-бижа, одоол бүтэхгүй бай-далда ороно са гүбди гэжэ һанаагаа зобоһондоо ондоо бригадыо түргэн дууда гэ-жэ ахадаа хэлэбэди.

Ахамни газаршаа гаража, хоер залуу хүнтэй түргэн туһаламжын машинын хажууда уулзашаба. Рацияр ондоо врачые дуудатгы гэ-жэ гуйхадань, тэдэ хүкүүд таһа араса. Тэдэ ногтуунууд байгаа гэжэ хэлэбэди. Тээ саана байһан хүүгэдэй саад

тээшэ хонходохооо гэхэл-хэдэнь, үнөөхи хоер ногтуу-шуул хэргынь хаажэ, үб-сүүнһэнь үгээрэн, шамайа һэрхээр бэшээр тарижархи-хэбди гэжэ байгаад заанаа. Ахамни иимэ юумэнэй бо-лоходо, хүүгэдэй саадай ха-руулшанда хашхарба. Ондоо хүнэй бин болоходо, тэдэ ногтуушуул ахымин хажууда орхижо, машинадаа бусаа һэн. Эхэнэртэ үб-һаа, наһа бараг сээшэ гэ-жэ байгаад тэдэнэр ногтуу Ажеевэй хашхаралдаа...

Сестра эхэнэрһээ хубан абажа, спирт дүһаагаад, ша-майе тарижа, номгоруул-жархихамнай гэжэ нэгэнини хамсыгаа шууба. Эжымнай эдэшини намайе алахаа на-һа гэжэ шангаар хашхар-

жархоо. Тарилга хэхээ заб-даһан тэрэ ногтуу хулигаа-ники тогтоохо баатай болоо һэм...

Нүгөөдэнь миним хажуу-да хүржэ буугаад, нэрэ һу-рагүй түлхнэжэ оробо. Тин-гээшье һавнь ногтуу хүйхэр-нуудыо эжыдээ дүтлүүлэ-гүйб. Иимэ юумэнэй боло-ходо, тэдэнэр приборнуудаа сүүмхэ руугаа хэжэ, газар-шаа гараба. Харин ногтуу Ажеев диван дээрһээ бо-дожо шадаха аргайгүй бусад-һаа үлэхэ баатай болоо.

Эгээл энэ үедэ эжымнай зүрхэн өхээр үбдэжэ эхил-шоо. Дахяад түргэн туһа-ламжын машина өрүүлбэ-ди. Энэ удаа бэрхэ врач өрбэшье, эжымнай абар-жа шадаагүй. Түргэн туһа-ламжын больницада эжым-

най инфарктаа наһа бараа...

Бидэ, Августа Андреевна Кочетовагай үхибүүд болоч түрэлхид, эдэ ногтуу врачуу дыо ээмэлжэ байһанаа мэдүүлэбди. Иимэ врачууд хүдэлхэ өһөгүй!

Хожомын ногтуу врачуу-дай фамилинуудыо мэдэжэ абгаа һэмди. Цыбденоз Ба-ир болон Мухордас гэжэ дуулгаха хүсэлтэйбди.

В. СТЕПАНОВА,
ТСК-гай хүүгэдэй саадай хүмүүжүүлэгшэ.

РЕДАКЦИНАА: Горздрав-отделэй ахалагша штатна бэшэ терапевт И. Б. Костров, 1-дэхи поликлиникын аха-лагша врач Т. Ф. Петро-ва болон 2-дохи израйла-тын байшантай отделенике даагша В. Н. Солпова түрүү-тэй тусхай комисси байгуу-

лагдажа, энэ хэрэгээр мур-дэлгэ жбуулаа. Бэшэ соо хэлэгдэһэн бүхы баримта-нууд зүб байба гэхэн дү-г гаргадаа.

Сентябрийн 1-дэ БСМП-гай ахалагша врачай орлогшо Г. Ф. Мирошниченко брыга-дотай хөөрөлдөө үнгэргэжэ, сентябрийн 4-дэ врач Аже-евые РСФСР-эй КЗОТ-ой 33-дахн статьягаар ажалһаань гаргаха гэжэ түргэн туһа ламжын больницын ахалаг-ша врач А. Б. Ербактанов-та захирһан байна. Тезд үг-лөөдэринь врачүүд Ажеев болон Цыбденов 31-дэхи статьягаар гэхэ гү, "али өөһэдынгөө дураар ажалһаа гаргадаа...

Фельдшер Мухордас тухаа коллектив ямаршье шиндэхбэри абаагүй, зүб-шэн хэлсээгүй. Ингэжэ гу-рим эбдэгшэд эзмээе ама-сангүй үлэшөө.

Фельдшер Мухомедзаро-ва, санитар Буланов, жолоо-шон Прискуриков врач Аже-евэй ногтуугаар дуудалгада ошоһонине хережа байһан аад, тогтоожо шадаагүй.

Түргэн туһаламжын боль-ницын ахалагша врачай хуу-шан приказ болжулагдажа, Ажеев, Цыбденов болон Му-хордас 33-дохн статьягаар (ногтуугаар ажалдаа ерэнэ-нэйнгээ түлөө) ажалһаа гар-гадаа гэжэ горздрав манда мэдээсээ. Энэ хэрэг мур-дэлгын органуудта дамжуу-логдоа.

НОГТУУ БАЙШОО

ДАША АБГАЙДА БАЯРЫЕ ХҮРГЭНЭБДИ

Ная би Светлана Донировагай «Хамтын байра: ондоо хүнэй нүдөөр» гэхэн (З.ХI. 90 он) статья уншаад, өөрынгөө, мүн түрэлхидэй һанамжа хэлэхэ гэжэ бодобоб. Энэ хамтын байрада би нэгэнтэ бэшэ ороо һэмби. Тинхэдэе вахтада тинмэ «хатуу шан-га» хаалтатай» ушараагүйбди. Тэндэ байһан вахтер гү, али дежурлажа байһан студент-шье бидэниие шагнаад лэ, хэрэгтэй таһал-гада орохыемнай зүбшөөгшэл һэн. Тинн бидэ хамтын байрадахи студентүүдэй ажа-байдалтай танилсахадаа, тэндэ таарамжатай зохид эрхэ байдал тогтоогдоһой, бүри һайн эмхи гуримтай болоһой гэжэ һанаабзабди даа.

Бидэний олонхиднай хосеод жэлэй саа-нахи өөһэдынгөө хамтын байрануудыо на-наадхоо. Тинхэдэ вахтернуудта хүдэлхэнь хүнгэн байгаа. Харин мүнөө хүдэлхэнь жэ-шээтэй бэшэ хүндэ болоо. Тинимһээ Даша абгай шэнги вахтернуудай үшөөл бин бай-һандань баясанабди. Иимэ вахтернуудай олон байгаа һавнь, бидэнэр түрэлхид хам-тын байрада байдаг үхибүүдэйнгээ түлөө һанаагаа өхээр зобохогүй һэмди. Даша аб-гай, танда баяр баясхалан хүргөөд, элүүр энтые, үшөө олон жэлдэ хүдэлжэ ябалы-етнай хүсэнэбди.

Н. БАДМАЕВА,
уншагша.

ХҮХЮУН СОГТОЙГООР

Районной нөөсэлгын банкын хүдэлмэри-лэгшэдэй дунда һонирхолтой конкурс һаа-хан үнгэргэгдэбэ. Конкурсноо Үүрэг, Барга-жанай-Адаг, Баргажан, Юбилейнэ, Шанта-лаг тосхонуудай нөөсэлгын банкуудай хү-дэлмэрилэгшэд хабааделсаһан байгаа. Эдэ-нэр хоер можо боложо хубаараад, хоо-рондоо мурсысже захалба. Энэ үдэр булта һайндэрэйхээр хубсалһан хүнүүд, баглаа сээсгүүд, үнгэтэ шаарнууд, шог егто пла-кадууд, лозунгууд сугларагшадай нүдэ баясуулжа байгаа һэн.

Конкурсноо хабаадагшад мэргэжэлэйнгээ талаар гүнзгэ эрдэм мэдэсэтэй байхаһаа гадна литература ба зүгжэмэйшье талаар һайн бэлэдхэлтэй байба гэжэ хэлэлтэй. Жэ-шэнь, тэдэнэр «банк, мүнхэн, алтан» гэхэн темэдэ тон олон оньһон хошоо үгэнүүдыо мэдэхэ байжа, олониние тайхуулаа. Журин гэшүүд О. Кузнецова, В. Леховская гэгшэд-тэ эрхимүүдынь элирүүлхэ гээшэ тон хүшэр байба. Зүгөөр командануудай һүлдэ тэм-дэгүүд, амаршалганууд ба харюунуудынь хараада абтаа һэн. Энэ һайндэр буланда һайшаагдаа. Нөөсэлгын банкын хүдэлмэри-лэгшэд бэе бээтэйгээ һайнаар танилсаха-һаа гадна, бэлиг шадабаряа мэдэлсэбэ ха юм. Районной нөөсэлгын банкын профсоюз-тай комитетэй түрүүлэгшэ Т. Кондакова, конкурсноо хабаадагшадта дипломуудыо, ур-машуулгын шангуудыо барюулаа һэн.

М. АБИДУЕВА.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

Рассказ

(Түгээх. Эхнийн 4-5-дахин нэвтрүүлэг.)

Тингшээр даа, наранай үдэ-
нөө үнэржэ байхдаа, хоёр бай-
сын хоорондоо доошоо дэ-
хржэ буулан хууруурэй хажуу-
да тулажа өрбэд. Тэрэнэй ай-
хаттар үндэр байса дээрнээ
унахадан, хүнэй үгэ зугаашы
ойлгодохо юм бэшэ. Гурба
нүхэд заахан хүнэг соо сайгаа
шанажа уугаад, нохойнгоо ха-
лихан хабсагай дабажа эхил-
бэд. Доржын хада өөдэ гараг-
саха тумань үнөөхи үнанин
нарнихан боло-болохоор зүү-
нэй хүбөөр ходо татуулма на-
баша мэтэ болошобо. Тинг
агаар жэстэй сэлэр болоод,
Доржын хэлсэггүй ариун бо-
долой долгион соо эхлэхэдэ.

Бурхан зайлуул, хоёрхы! Хо-
ер хүнэй түнэй хүлөө табича
үзөөгүй нэгин газар лэ! Хара
багшын дурьдны эзэлхэн
мүнгэн хүрээ мундугануудайн
хада хабсагайнууд айлайн үб-
гэдэй хэлсэдэг. «Диваажанай»
орон мэтээр хууруудыг хараг-
дана. Ухибуун наһаайнгаа нү-
хэдэй хэн нэгнэ гомдохооно-
ноо, хэн нэгэндэ муулуулханаа
мартажархад абахадаа, нима
үзэсхэлэнтэ байгаалида, нима
жаргаланта орондо хүн боло-
жо түрэлхэн зол хубия Доржо
найл эндэ мэдэрээ бэлэй.

Доржын хүлөө халта гаш-
хэдэ, хабсагай руу халимсааринь,
эсэгнэ барича үрднэ. Хүл
дорхоон мухарихан мон-
согорхон шулуун доошоо, оо-
роггүй түнээгү нүхэ руу дэбхэр-
нээр, собоорхоор хиндэшээ.

Шамань аргамжаалагүйдэ,
бүтэхгүй хүн байнаш,—гээд,
баабайн нохойгоо гаргаха ар-
гамжаараа бүтэлээрхибэ.—Гэн-
жэдэ улаатай нохой шэнгээр
яба.

Тингшээр даа, нохойнгоо ха-
лихан байсын оройдо гарабад.
Эсэгнэ холбожо залгаһан ар-
тамжануудайнгаа нэгэ үзүүрнээ
Согтоо сээжнээни бүтэлжэ
улад, доошон байса руу оруул-
ба. Ижэ-божо шулуунууд
абатайгаар мургэлдэн, доошоо
хиндэнэ. Баабайн хабсагайнаа
ургажа гараһан томо, хүхэ шу-
луунгаа үдхэлэн, аалиханаар
аргамжаа гүлгүүлнэ. Хадын
оройгоор зайгуултаһан нэбшэн
Доржын бэснэ хэриуэнээр
үлээн элбэнэ. Гэнтэ нохойн
гиннаһан абан дуудабашы,
үшөө харагданагүй.

Амидыш, Хэрмэшин
амидыл!—гэжэ хуурун зүрхөө
дэлбэ баарлаба.

Аалар, аалар бай, уна-
бай!—гээд, баабайн өхөл дү-
мүүхэнээр аргамжаа татна.
Эзэдэ хараһан нохой аргам-
жаар дээшэ татуулжа, байса-
да үшөө хүрэнгүй абахадаа,
гиннаад, ута хэлээрээ хууш,
хоншоороо долоогоод, долоо-
гоод абана. Хабсагай дээрэ
гаргаддад байхадаа, өхэ эз-
нэйнгээ ноурые, гарые долоо-
хонд, хоёр хара нүдэнхөөн
монсогорхон дүлалнууд доо-
шоо набирижа байба.

Яна бараша Пэгбаан үбгэ-
ниие асаржа, нохойнгоо хухар-
һан хүлөө, хабханууды барюу-
лаад, эдэгтернэй агнангүй бай-
һан эсэгнэ энэ үнэрэгшэ на-
жар хорото дасадһаа Эхэ оро-
ноо хамгаалхана дайнда мор-
доод, энэ бэшэ бэшэбэ ха
юм даа...

Энэ гайхалтай үдэрһөө той-
шо нэгэ хэдэ хонгор үнэрбэ.
Доржын хуруулиһаа гэрээ
эрээд, эхитээс хара хакимана
хорожо хууадаа, үүдэнэй га-
заа талаһаа нэгэ юмэн набар-
дахал гээбэ.

— Үүдэ нээжэ дилэхгүй хэн
гээшэб!—гэжэ Доржо гайхаба.
— Заахан үхибүүн бээ. Ошо,
нээгээд, үгэ—гээд, эжын сай-
гаа аялаадахиба.

— Ийби, харыш!—гэжэ ху-
бүүн гэрээр дууган хуирөөд-
хибэ.

— Татай талда!—эжын бээ
барингүй хуиржэрхибэ.—Ай,
вайлуул, хоёрхы! Нохойнай
нихэдэ маннгаа шандагаар
тэжээхэн гүй.

Амидыш шандага зууһан Хэр-
мэшэ үүдэрээ батана адаһаар
оромо өрбэ. Тэрэ, нээрээшэ,
үлэй хооһоор хууһан хоёр эзэд

тээ хэлсэггүй, хэмжээгүй өхэ
баар асарһанаа мэдэрһан ма-
тээр хууруу хуруулан байгаад,
эзэдтээ эрхэлээшэ абана,
урдаһаан хүржэ, соройжо бай-
гаад, ноуру, хасернуудын до-
лоогоодшэ орхино. Баарлаһан
хирээ бархирха гэжэ тэрэ «уй-
лаадшы» абана хэлбэртэй. Ма-
тад, эзэнэйнгээ гэрэлхэнэ га-
ража ошоһон үдэрһөө хойшо
анха түрүүшынхнээ нигэжэ ба-
сана, хүлгэнэ гү, али урдань
элдэб бодосонуудад баян та-
луухан элгэ эзэнэйнгээ гарһаа
эдижэ хууһан хадаа мүнөө
тэрэ юугээршэ жэшэхээр бэ-
шэ амтагай эдэндээ шунанжа
байна гүй! Али, магад, гэрээ
үлэһэн эзэдэйнгээ гарһаа тэрэ
элгэ абаха шуналтай ой соо
барихан шандагаа асарба гүй!
Арагта нүхэрэйгөө хусалы
Доржо хуурууһан өөрынхээрээ
ойлгобо.

— Ийби, Хэрмэшинэй, маа-
надаа хооһоор хууна гэжэ, нээ-
рээ, мэдэнэ гүй!

Хари даа, хуурууни, ойл-
готын аргагүйл даа,—гэжэ эхэнэ
хууруугээ тэбэрхэ зүүрээ, ну-
лимсаа ноууаар аршаад аба-
на.—хууһан юмэ хууһаар та-
туулхагүй гэжэ олоооо асарба
өһотой. Урдань баабайн аг-
нахадаа, барихан ангуудайнгаа
элгэе Хэрмэштээс хууһалда-
даг байһан юм. Мүнөө энэ
шандагаа үбшөөд, элгынэ
нохойдоо үгээрэй. Бишни га-
лаа түлһүү...

— Ийби, Хэрмэшинэй үдэс
бүри нигэжэ шандага асарха
гүй!

— Хари, мэдэхын аргагүйл
даа, хуурууни.

— Хэрмэштээс үдэр бүри
агнахабди,—гэжэ Доржо хуу-
һандоо нохойгоо хууруудашы
абана.—Шандагадта урьха зүү-
хэбди.

— Хэсэлээ бү маргыш даа,
хуурууни. хууһан далай, хуу-
раггүй балай гэжэ баабайн
бэшээ бэлэй.

— Би наһаар хууһаа бэшэ
аалби!—Доржо хуурууһан эжы-
дээ абтажа үгэбэгүй.—Үдэр
бүри модо руу ошохогүйбди,
тинимэ гү, Хэрмэш!—гээд, тол-
гойнэ элбээд абахадаа, Хэр-
мэшэ эдир нүхэрөө, ойлгоһон,
дэмжнэн шэнгээр урдаһаан
харасаа залаад:

— Ий-үү,—гэжэ гиннаад аба-
на.

— Өөрөөл мэдэш даа, хуу-
рууни. Эхэ боложо абана ха
юмши. Нэй хүн болохоо
оролдыш даа,—гээд, эжынгээ
толгойнэ үнэсэн энхэрхэдэ, хуу-
бүүнэй доосоо юундэшэб ха-
хаад, уйлаһанниин хууруушэбэ.

Амаралта бүхэндэ Доржо
хуурууһан Хэрмэштээс модо
руу ошодог болобо. Хаа-хаха-
на халархан шандага баржа наа,
багтана адаһаар гэрээс орог-
шо бэлэй. Хэрмэшэ, юуи зу-
гаа байхаб, урданайхидеал ад-
лаар халуухан шунатайхан эл-
гэнээ хүртэдэг болобо. Үбэ-
лэй хүшэр, хүйтэн сагые эдэ
гурбан нүхэд нигэжэ дабажа
гараһан гээбэ.

Үхэлтэ дайнай хатуу, шэрүү
үе саг хүн зоной уйлын урине
үзүүлнэ: тэрэ хүн бүхэнэй зо-
болондо, үй гашуудалда амар-
шые хамаагүйгөөр, өөрынгөө
эрхэ байдалаар, өөрынгөө ду-
ра зоригор эрхэлдэжэ байһан
шэнгээр үзэгдөөшэ наа, сэл-
лэн соохи айл бүхэндэ үхэл,
үншэрэлгэ, зоболон гашуудал
асарна. Нээрээшэ, газар эхэм-
най үбэлэй унтарһаа бэшэ, хү-
нэй уйлаан, дуулаһаа нэри-
нэ гэжэ, наранай халуу эл-
сэлээ хайлаһан саһанай уһаар
бэшэ, үншэрэн үхибүүдэй, үб-
гэд, хүгшэдэй нулимсаар ум-
дална гэжэ наһааар бэлэй,
тинимэжэ хабарай зүлгэ хүгэ-
ногооной ургасашы, үдэр, тү-
нигүй хангуурдажа байгаа бул-
жамууруудай ариун, сэлэр зүг-

жамшы, алтан тургадтай унш,
өөдөн аялга дуунышэ тэрэндэ
ямаршые баар асарнагүй.

Хэрмэшэ эгээл хайратай,
—гээд дуратай юумэлхэнэ ха-
хасаһан шэнгээр ушаргүй хүн-
дэ юумэлдэ гэнтэ дарагдажа,
даншы наа, уйдхартай, гүниг-
тай мэдэрэлдэ абташаба: элгэ
гэжэ баримталшагүй нэгэ айм-
шагтай, хажар хажар амитанда
бүхы досоохино. хуга татуул-
жа абтаһан мэтэ, залуу наһан-
дань, хүсэтэй, тэнхээтэй бээ-
дэнэ аргалантай зориг, шууал
үргэдэг абасань зүнгөөрөө мүү-
хэжэ байһан шэнгээр үзэгдэхэ
юм. Юушэгүй хоһон, хүнды
торхо мэтэ болоһон сээжэ
соонх нэгэ айхаттар гашууи
юмэ бии боложо, эншөөд
байһанаа газашаа дэлбэ, тэһэ
хүрэн харьялашаба. хүр хүлдээ
дарагдаһан Хэрмэшэ арай гэжэ
хууриһаан бодожо, даажэ ада-
һан ашаанда дарагдаһан ма-
тээр шүүд шаманхан гашууи
дээрэ гараба. Удаань тэрэ гин-

нажа, гангинажа байгаад, ур-
дахи хоёр набаарааа үүднэ
нь набардажа оробо.

Доржо хуурууһанэй үүдээ
нээхэдэ, Хэрмэшэ гэрээс ором-
соороо, хойто хоёр хүл дээрээ
соройжо, заахан эзэнэйнгээ
зэм, дала дээрэ урда хүлнүү-
дээ табиба. Тингээд тингэжа
байгаад, ноуру хасарынь до-
лоогоо эхилбэ.

— Хэрмэшэ, яана гэшээш!
Юун болооб!—наһаа сэдхэлээ
зоболон хуурууһан нохойнгоо
толгой, хуурууһан элбэн эр-
хэлүүлнэ.—Хэрмэшэ, гансаар
таһин уйдхартай байна гүй!
Бү уйда, баабайнн эрэлхэн хой-
но хонюулан сугтаа агнахат.
Хэрмэ, булгала барихат,—гэжэ
байгаад, дүрбэн хүлтэ нүхэрөө
намааруула гэжэ оролдоно.

Гажарал, гашуудалын дэг-
дэхын тула ямаршые үршөөл,
хайра заахан эзэнхнээ абая-
гүйдөө, голхорһон шэнгээр
Хэрмэшэ ута үлэтэй эзэндээ
дүтэлбэ. Хүнэй үгөөс хэлэжэ
шөлөггүй адагууһан хэдаа Хэр-
мэшэ хүлгээ хуруулан, уйлажа,
гиннажа байгаад, эзэнэйнгээ
гарые, хургамынь долооно.
Нээрээ, тэрэ бүхы ариун, най-
хан мэдэрэлхэ хатасажа бай-
һан шэнгэ үлгөөнэй шүүдэр
мэтэ монсогорхон дүлалнуу-
дые хоер нүдэнхөөн доошон
набируулжа байжа «уйлаһаа».

— Хайшан гэшөөш даа,
Хэрмэшэ! Али үбдэшөө гүйш!
—гэрэй эзэн эхэнэр уйлахааа
арай наахануур дуугарха зуу-
раа: «нохой уйлаха, уйлахадаа,
мүү гэлсэгшэ бэлэй... Эпэмни
нигэхэдэ, мүү юмэ ерлоно
гээшэ гүй!...—гэжэ, уйлахааа
арай наахануур нэжэглээшэ
наа, наһаа зоборхой байдалаа

хуурууһанэй мэдүүлхэгүй гэжэ би
үгэи шадалаараа оролдобо.

Ингэжэ эзэдтээ, хатасаһан
Хэрмэшэ үүдэндээ туласа өр-
бэ. Заахан эзэнэйнгээ үүдээ
нээгээд үгэхэдэ, Хэрмэшэ га-
заашаа гаража, саһа шуурган-
наа, хура бороонһоо хорожо
хэлбэдэг гэрэйнгээ булан то-
хойнэ үнэсэжэ абаад гороо-
лон тойробо.

Ама, хэлэгүй нохойшы наа,
ошоһон, үнэрһэн юумэлэ мар-
тангүй наһажа абадаг амтан
хадаа Хэрмэшэ үндэр, халатай
эзэнтээ энэл гэрэйнгээ хажуу-
да хатасаһанаа, баһанаһаа ула-
тай түмэр гэнжээд угээрүүлэ
унажа, уйлаһан, гомдохондо
дахинаа хараһан шэнгэ боло-
ходоо, мүнөөшэ барихагүйг-
өөр гангинаад абаба. Удаань
тэрэл хажар дуутай шэрэм гэн-
жээр нүдэндэ харагдашагүй
амитанда хүтэлүүлхэн шэнгээр
гэдэргээ—мүнөө болотороо
байрлаһан гэр тээшээ, хүхэ гэн-
гэри өөдэ хүлэмхнэн утөөгөө

шадэлхэн эзэдэйнгээ гэр тээшэ
харан-харан абашаба. Үдэһэн,
бодоһон гэрнүүдэйнгээ хэдэ
түрэл, дүтэшы наһан, Хэрмэшэ
ухаан мэдэрэлдэн багташагүй
нэгэ аймшагтай, хүрөөтэй юу-
мэндэ намууллаһан шэнгээр ха-
ра хүсөөр абажа абатараа, та-
бан үе хорео доогуураа шур-
гажа гараад, баруун тээхэнүү-
ры ноогооржо харагдаһан на-
ларгар, үндэр хасуурууһан руу-
гаа оромсоороо, гэрэлхэн хүн
мэтэ саг зуураа нэргэжэбэ:

аймхай шандаганай мүүр, ула
дээрэ унажа, үнэр танарын
абамсаараа, аргалантай абаяс
шуналаар зоригжожо, одо хо-
доо нэмээд, нэгэ хэдэ соо
хусаад хусаад абана. Бүхы мэд-
эрэлээрнэ, бэээрнэ шэнгэн
гашуудалаа мартажа, бии үгэ
хүсэ шадалаа зангидажа, зан-
гидажа, урданайхидеал адлаар
«наб-набхан» хусаһаар өхир
муухан шандаганай мүүр мүүр-
дэн абашаба.

Дүрбэн хүлтэ нүхэртөө эдэс
хоолынэ бэлдэжэ, гэрлээни га-
раһан хуурууһанэй Хэрмэшээс
бэдэрхэдэ, тэрэнэ хаанашы
үгы байба. Газарай гурбан хүр-
һэн доро орожо хорошоһон
шэнгэ.

— Хэр-мэ-шэ-ээ, Хэр-мэ-шэ-
ээ! Хэр-мэ-шэ-ээ, Хэр-мэ-шэ-
ээ! гэжэ хуурууһан абаад, хо-
роо хотон соогуураа эсэтэрээ
гүйһэн хуурууһан мэдэлхэн, гай-
халандаа дахин гэрээ гүйжэ
оробо.

— Ийби, Хэрмэшинэй үгы
лэ... Дуудажэ, бэдэржэ, адабаб,
—гэжэ тэрэ нэгэ амлар дүү-
гарба.

— Юугээ хэлэнэ гэшээш,
хуурууһан!—эжын шэнгэрхэн

хоолойгоор дуугарба.—Хэрмэ-
шинэй эрхэгүйнэ ха юм даа,
—мэгдэлхэндэ эхэнэ үгэ ал-
дажархиба.

— Юундэ эрхэгүй юм!—
уйлахаһаа арай наагуур хууруу-
һан дуугарба.

— Хэрмэшинэй мааньдтаа
хатасажа гараал даа.

— Яагааб тээд!—Доржо хуу-
рууһан эжынгээ хэлэһэн үгын
удхые ойлгобогүй.

— Ингэжэ хатасажа гараһан
нохой гэрээс эрэдэггүй юм гэ-
жэ хэлсэгшэл даа, хуурууһан,
—арай шаман гэжэ хэлэһэн
эжынгээ бээс барингүй нүдөө
аршан уйлашахада, Доржо үгэ
дуугүй хуурууһан оробо.

— Хаана абахааа түхээрнэ-
ш, хуурууһан!

— Хэрмэшээс бэдэрхэмнэ...

— Ойлгыш даа, хуурууһан,—
гэжэ-эжын хууруугээ аргадажа
оробо.—Най нохой гэрлээни
холо, хээрэ талада ошожо, яһаа
халдаг юм, үгышы наа, ой тай-
гада гарадаг. Гансаараа хаана
абаха хүмшэй! Хуурууһан нүдөө
хэлэжэ, сугтаа бэдэрээрхэмнэ.

— Хэрмэшээс наһааар хаража
байгы гэжэ баабайннай захяа
бэшэ аал!—гэжэ хуурууһан эхэдэ
хэлэбэ.—Хэрмэшинэй амидыл!
Бэдэрхэм! Баабайдаа юун гэжэ
хэлэхэбид?

— Нарон орохо болошоод
байн! Иймэ орой хаана аба-
шана гэжэ гансаарын табича-
хабиб! Наһаа хайрлыш даа,
хуурууһан.

— Хэрмэшинэй! Баабайдаа
юун гэжэбид!—Доржо хуурууһан
үгээс хүсэд хэлэһэн уйлаша-
ба.

«Эгээл энэ сагта Хэрмэшэ
гэнтэ нал унашаба. Тээ тугаар-
хана ухаан мэдэрэлдэн мун-
дэлхэн шунал, хүсэлнэ хай-
шаашыб дэгдэшэбэ. Залуу, хү-
сэтэй бэснэ тэнхээ, тамираа ал-
дажа, хүлөөшэ татаха аргы
үгы болошобо. Бүхы худалнуу-
даарнэ улаан шунанэ гүйлжэ,
амидаралэй хүсэ, шадал
мүндэлүүлхэн сог улаан зур-
хынэ, агууһа амидарал тэм-
сэлэй абаяс, шунал бадаруу-
жа байгаа бүхы досоохины
нүдэндэ харагдашагүй шунанэ
хуулиржа абанан шэнгэ хүлөө-
шы татаха тэнхээгүй болошо-
бо. Хүлөөгдэгүй гэнтын сохи-
тоһоо гиннажа, уйлашаһа шад-
далаа наһажа, уни заяанда ор-
богсоороо унаһан томо гэн-
шын хасуурууһан унандын хажуу-
даа хэлбэшэбэ. Тинг ямар-
шы юумэндэ хамаагүй—шээс
дүлнэ, нүдэ хоһор боложо,
өролошы, гэншэхшы шадал-
гүй болошобо. Хэрмэшэ хээсэ-
дэшы бодохогүйгөөр хүлэмхн-
хэн нүдөө анйба... Тээд энэ
сагта хүрэлхэнэ газашаа га-
раха, орохо, заахан эрхынги-
нэ «шард» гэтэр нээһэн поч-
тальной гэрлэнэ орохы, тэрэ
дороо эрхирсэ уйладалһан
эзэдэйнгээ хэмжээгүй өхэ га-
шуудал, үншэрэлхэн уйлаһа
Хэрмэшэ яажа мэдэхэ бэлэй
даа... Үхэлтэ дайнай залууда
дайрагдаһан энэ айлай зобо-
лон, гашуудал Хэрмэшин ам-
наһада, мүн тэрэнэй хоер эзэ-
дэйн хуби заяанда нима хүн-
дөөр тудад бэлэй.

Хуурууһанэй мэдүүлхэгүй гэжэ би
үгэи шадалаараа оролдобо.

Ингэжэ эзэдтээ, хатасаһан
Хэрмэшэ үүдэндээ туласа өр-
бэ. Заахан эзэнэйнгээ үүдээ
нээгээд үгэхэдэ, Хэрмэшэ га-
заашаа гаража, саһа шуурган-
наа, хура бороонһоо хорожо
хэлбэдэг гэрэйнгээ булан то-
хойнэ үнэсэжэ абаад гороо-
лон тойробо.

Ама, хэлэгүй нохойшы наа,
ошоһон, үнэрһэн юумэлэ мар-
тангүй наһажа абадаг амтан
хадаа Хэрмэшэ үндэр, халатай
эзэнтээ энэл гэрэйнгээ хажуу-
да хатасаһанаа, баһанаһаа ула-
тай түмэр гэнжээд угээрүүлэ
унажа, уйлаһан, гомдохондо
дахинаа хараһан шэнгэ боло-
ходоо, мүнөөшэ барихагүйг-
өөр гангинаад абаба. Удаань
тэрэл хажар дуутай шэрэм гэн-
жээр нүдэндэ харагдашагүй
амитанда хүтэлүүлхэн шэнгээр
гэдэргээ—мүнөө болотороо
байрлаһан гэр тээшээ, хүхэ гэн-
гэри өөдэ хүлэмхнэн утөөгөө

шадэлхэн эзэдэйнгээ гэр тээшэ
харан-харан абашаба. Үдэһэн,
бодоһон гэрнүүдэйнгээ хэдэ
түрэл, дүтэшы наһан, Хэрмэшэ
ухаан мэдэрэлдэн багташагүй
нэгэ аймшагтай, хүрөөтэй юу-
мэндэ намууллаһан шэнгээр ха-
ра хүсөөр абажа абатараа, та-
бан үе хорео доогуураа шур-
гажа гараад, баруун тээхэнүү-
ры ноогооржо харагдаһан на-
ларгар, үндэр хасуурууһан руу-
гаа оромсоороо, гэрэлхэн хүн
мэтэ саг зуураа нэргэжэбэ:

аймхай шандаганай мүүр, ула
дээрэ унажа, үнэр танарын
абамсаараа, аргалантай абаяс
шуналаар зоригжожо, одо хо-
доо нэмээд, нэгэ хэдэ соо
хусаад хусаад абана. Бүхы мэд-
эрэлээрнэ, бэээрнэ шэнгэн
гашуудалаа мартажа, бии үгэ
хүсэ шадалаа зангидажа, зан-
гидажа, урданайхидеал адлаар
«наб-набхан» хусаһаар өхир
муухан шандаганай мүүр мүүр-
дэн абашаба.

Дүрбэн хүлтэ нүхэртөө эдэс
хоолынэ бэлдэжэ, гэрлээни га-
раһан хуурууһанэй Хэрмэшээс
бэдэрхэдэ, тэрэнэ хаанашы
үгы байба. Газарай гурбан хүр-
һэн доро орожо хорошоһон
шэнгэ.

— Хэр-мэ-шэ-ээ, Хэр-мэ-шэ-
ээ! Хэр-мэ-шэ-ээ, Хэр-мэ-шэ-
ээ! гэжэ хуурууһан абаад, хо-
роо хотон соогуураа эсэтэрээ
гүйһэн хуурууһан мэдэлхэн, гай-
халандаа дахин гэрээ гүйжэ
оробо.

— Ийби, Хэрмэшинэй үгы
лэ... Дуудажэ, бэдэржэ, адабаб,
—гэжэ тэрэ нэгэ амлар дүү-
гарба.

— Юугээ хэлэнэ гэшээш,
хуурууһан!—эжын шэнгэрхэн

хоолойгоор дуугарба.—Хэрмэ-
шинэй эрхэгүйнэ ха юм даа,
—мэгдэлхэндэ эхэнэ үгэ ал-
дажархиба.

— Юундэ эрхэгүй юм!—
уйлахаһаа арай наагуур хууруу-
һан дуугарба.

— Хэрмэшинэй мааньдтаа
хатасажа гараал даа.

— Яагааб тээд!—Доржо хуу-
рууһан эжынгээ хэлэһэн үгын
удхые ойлгобогүй.

— Ингэжэ хатасажа гараһан
нохой гэрээс эрэдэггүй юм гэ-
жэ хэлсэгшэл даа, хуурууһан,
—арай шаман гэжэ хэлэһэн
эжынгээ бээс барингүй нүдөө
аршан уйлашахада, Доржо үгэ
дуугүй хуурууһан оробо.

— Хаана абахааа түхээрнэ-
ш, хуурууһан!

— Хэрмэшээс бэдэрхэмнэ...

— Ойлгыш даа, хуурууһан,—
гэжэ-эжын хууруугээ аргадажа
оробо.—Най нохой гэрлээни
холо, хээрэ талада ошожо, яһаа
халдаг юм, үгышы наа, ой тай-
гада гарадаг. Гансаараа хаана
абаха хүмшэй! Хуурууһан нүдөө
хэлэжэ, сугтаа бэдэрээрхэмнэ.

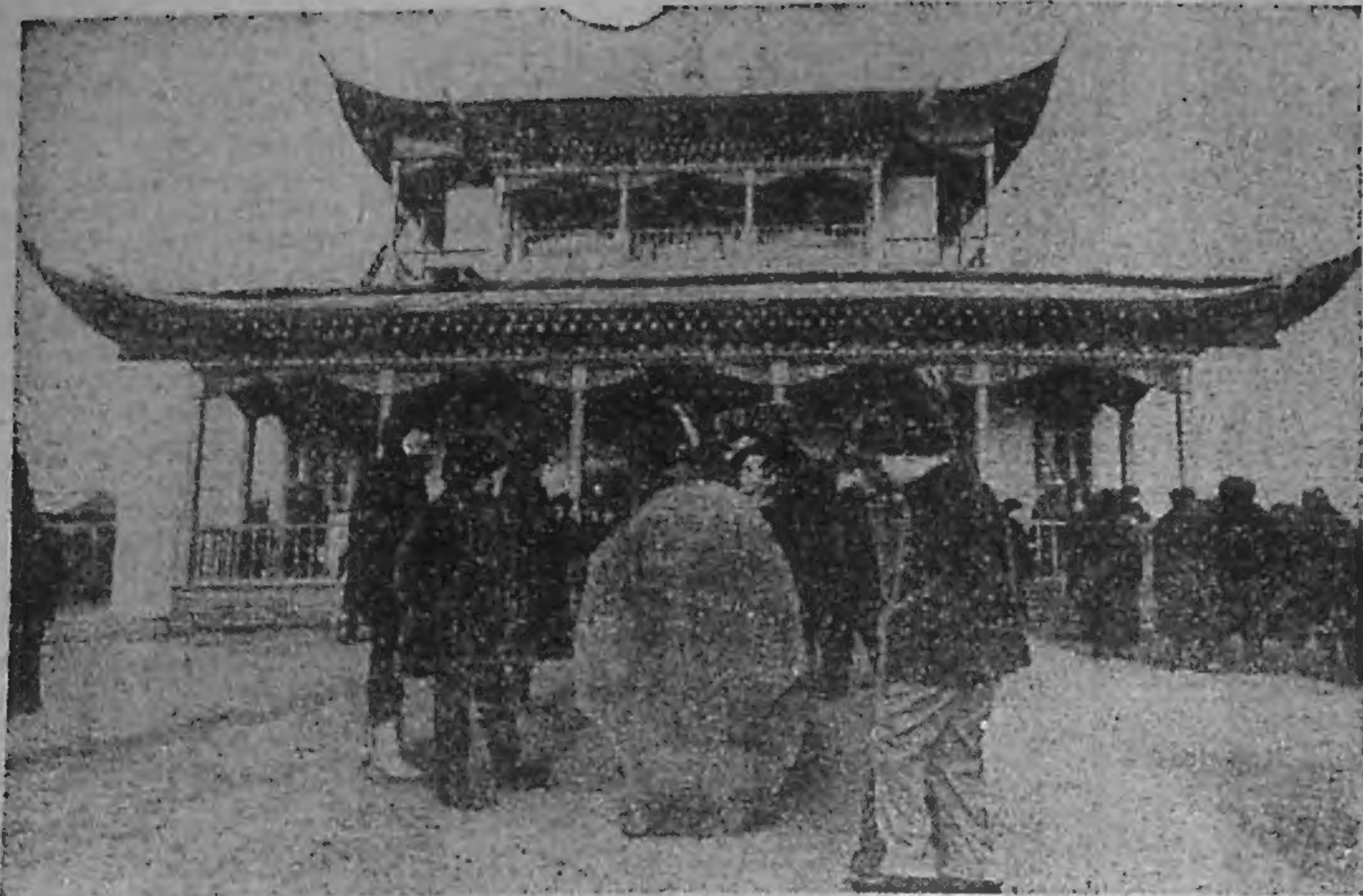
— Хэрмэшээс наһааар хаража
байгы гэжэ баабайннай захяа
бэшэ аал!—гэжэ хуурууһан эхэдэ
хэлэбэ.—Хэрмэшинэй амидыл!
Бэдэрхэм! Баабайдаа юун гэжэ
хэлэхэбид?

— Нарон орохо болошоод
байн! Иймэ орой хаана аба-
шана гэжэ гансаарын табича-
хабиб! Наһаа хайрлыш даа,
хуурууһан.

— Хэрмэшинэй! Баабайдаа
юун гэжэбид!—Доржо хуурууһан
үгээс хүсэд хэлэһэн уйлаша-
ба.

«Эгээл энэ сагта Хэрмэшэ
гэнтэ нал унашаба. Тээ тугаар-
хана ухаан мэдэрэлдэн мун-
дэлхэн шунал, хүсэлнэ хай-
шаашыб дэгдэшэбэ. Залуу, хү-
сэтэй бэснэ тэнхээ, тамираа ал-
дажа, хүлөөшэ татаха аргы
үгы болошобо. Бүхы худалнуу-
даарнэ улаан шунанэ гүйлжэ,
амидаралэй хүсэ, шадал
мүндэлүүлхэн сог улаан зур-
хынэ, агууһа амидарал тэм-
сэлэй абаяс, шунал бадаруу-
жа байгаа бүх

Үе сагийг өхээр хувилна. Арбаад жилэй саада тээ нима юумэ болохо гэжэ ханаха наалди. Үгы даа, тини тэрэ хэндэшье хэрэггүй, хандархай зандаа байгша нэн. Тамчин дасанай 249 жилэй түүхын туршада [орэхэ жэлдэ ойн жэл болохо] олон өх өх үйлэ хэрэгүүд болоһон байгаа гэжэ мэдэнэбди. Хүгжэн халбарха үеһөө эхилээд, хандаргагдан унаашье үе болоо. Тээд энэ дасан мүнөө эгээл хэргэн хүгжэхэ үедөө хүрэхэ өрбэ. Үнгэрхэн понедэлхитэй үдэр дасан нээлгэ болобо. Мүнөө сагай эрхилхэн өһөөр бишхэн...

УХААН СЭДЬХЭЛЫЕМНАЙ БУСААГТЫ!

жанай өһөөр рамкай хэгдэнэ, Ивалгын дасанай ламанар тэрэ нима бүтээбэ.

Энэ үдэр дасан соо хүн зон дүүртн байба. Тосхой хүн эсч эсэ багагүй өрхөн байн. Дасан буурин сэлэнгүүдхэ, хүршэ рал онуудһаа хүзэгтэйшүүл эрээ. Зула бадараахын тула шара хогой шэлхэнүүдхэ асарнад. Дасагда бэлэг болгон, гоё найхан торгон бүдөөр бүригдэнэн шээдэг олбогуудыг, бурхнай нэмүлдэ жаншалта торго үргэнэд, хүзэгтэн-буряадуудай багц баясхалан хубаалдаха, харахыа ородуудхэ өрлсээ. Тинхэдэ хоншуу найхан үнэртэй санзай адис гү, алл аршавн хубаахадан, хүнүүд олоороо хүртэхэ гээд лэ дүгтмалдхана.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

Тамчин дасанай нээлгэдэ на-учно-шэнжэлэлгын «Бурятпроект-реставрация» төһагыг дээгшэ И. Г. Васильевотай үулзажа, дасанай түүхэ тухай хөөржэ үгэхыонь гүй-баб. Энэ хадаа монгол хатгын угай зоной отогон дасан байһан юм. Тээд 1718 ондо Россиян гүрэндэ үнэн сэхээ мэдүүлхэн бай-на. Монголнуудай мажжа хаашуул-тай тэмсэл хбуулдагһаан хашар-жа, тэдэнэр Монголһоо гэржэ өрлэн юм. 1720 ондо энэ отогон

зон нийшэ өржэ, хөөр нуурай хоо-роондо (тэрэ үедэ Галуута-Нуур хоор нуурайа бүригдэдг байгаа) дугон-һэмы гэр табиһан байна. Газарай хүдэлэлгэһэ нуурай хэл-бэрийн хубилжа захалхада, тэрэ-нээ баруун бээдэнэ саргаа нэ-и. Хори буряадуудай түүхын бээ-гэй өһөөр энэ дасан 1740 ондо бии болоо гээд тоологдодог. Тэ-рэ үедэ дасан өхэ баян самей наадэ-шажанай найндэр үнгэр-гэдэгөөрөө суурхагша бэлэй. Эн-дэ өөрын өхэ хургуули-сөмил-дасан байһан юм. 1809 онһоо хойшо Тамчин дасан хамб-ламын үргөө болон баталсдаа. Энэ эр-хэдэ хүртэхын тула Сонгоол да-сантай өхэ бэрхшээлтэй булал-даан болоо ннн.

хэргэн хүгжэлгэ, хандарал. Да-санай харьяата газар дээрэ н өр-бан долоон байшангуудой хөөрхэ-лэ үлэнхэй. Шулуугаар баригда-гүй байһан гэр бэрилгэнүүд дуу-һан шэрэгдэнэ, эсөлгөдхэнэ бай-на. Хоор дугонхыг абаахадэ. Нэгэнийн мүнөө Нозосибирск хо-тодо, нүгөөдхэ (дхааажан) ма-най этнографическа музейдэ бай-даг. Дасан д'гэн хэргэхэ хэрэг-гэ хабвадалсан олонхыг тэдэ-нийн хөөргэнэ бусадгы гэхэн эрилтэ табиһадаа зүб. Нодоноо үбүүд 30-аад онуудта үгы бо-лоһон алтан сэгэ гэдэг (энэ шулуун 3 мянган жилэй шулуун гэжэ тоологдодог) шулуу оложо, хөөргэнэ бусадгы нэн. Энэ сэг-тэй олодоһынхоо түлөө Олег Аф-насьев, Сергей Суриков, Евгений Тайшикин, Костя Прудников гэжэ үбүүд нэрэтэ чысыгуудаар ша-нагдаа. Тинхэдэ ВСЖД-эйн, ню-тагай 92-доси хургуулиин хүүгэд, памятнигуудыг хамгаалгын бүлгэ-мэй гэшүүд баһа дасан нээлгэдэ тубитаяа оруулһан юм. Нүгэшад эндэ субботнигуудыг үнгэржэ, дасанай газрагуурини сээрлэнэн, нютагай найжаал хүнүүдээр яба-жа, үрдэнэй зүйлнүүдыг суглуул-гада хабвадалсан байна. Тэдэ-нэр багша Т. Б. Доржиевагай хү-тэлбэри доро хизаар ороноо шэн-жэлхэ хэрэг эрхилжэ, нютагай түү-хэ «онгилнод». Эдир шэнжэлгшэд согшин дасанай сагаан байшан тойроод 18 гэр байранууд байһан юм гэжэ хааншьёб уншажархо, Дасанай дэргэдэ мастерскойнууд-

шэ байһан. Жээлхэдэ, шэр-дэлгын мастерской байһан байна. Дэргэдхэ үйлснүүдхэ ариун сээр, гуримтай байгаа нааб дээ.

Эндэхэ тосхой байрын гэр-нүүд дасанда дүтэ оршоно. Ха-рин урдань хүнэй дуу дуулахаар зайтай газарта берилга хэхэ гэжэ зүбшөөдэг байгаа. Гоё найханай талаар Тамчин дасанин Ивал-гынхитай юрэдөө сасуулхагүйш, хүзэгтэйшүүлэй нара зүб гороо хэжэ ябадаг зүргэнүүд буртаг үб-һэндэ дарагдхонхэй. Тээд За-байкалида н эгээл өхэ дасан бай-һанаа хандаргадабашье, мүнөө тэрэ дахад хэргэгдэбэ ха юм даа. 30—40-өөд онуудта эндэ БАМлаг оршодог байһан юм. Ямаршье эзмэггүйгээр хэһэгдэ-һэн хэдэ олон хүнүүдтэ энэхэн дасан нүүлшын гэр болооб даа. Эндэ «Потомок Чингис-хана» гэ-һэн фильм буулгагдаһан байла. Тэбээд онуудта тэрэнийн «Шэнэ-лэн хэлбэхэ гэхэн байгаа. Тээд ямаршье эзэнэй олодогүй дээрэ-һээ тэрэ дахад хандаржа заха-лаа нэн. Тэндэ баһа хэээшьеб нэгэтэ шажанда эсэргүү шэглэл-тэй музей нээхэ гэхэн аад, тэ-рэнэ бүтөөгүй. Эсэс нүүлдэ Буд-дын шажантай бүлгэм тэрэний мэдэлдэ абаһан байла.

Хуушан дэлхэйэ дэбнэжэ хаяад, бидэ нүүлдэнэ шэнэ найхан дэл-хэй байгуулжа шадаггүйбди. Ша-жанда эсэргүүтээр сонсохогод-һон дайн өөһэдхынэй урдһаа эрьжэ эрээ. Нүгэл, буян гэхэн үгэнүүдэй удха олонхиднай ойл-гохоһоо байха оройдоо дуулаа-шьогүй байха юм. Ухаан сэдхэл-дээ эдэ бүгдыг хадгалжа ябаа-гүй ушарнай горитой өхэ хох-долдо асароо. Тингэжэ энэһнээ уламжалан гэмтэ ябадхнуудай олошорһондо бидэ гайхаха, ахла, түрдэхтэшьё болижо дадаша-хайбди.

Гэхэтэй хамта, бүхы материаль-на зүйлнүүдыг дахад бусааха, хэргэхэ, байгуулхада болохо. Ха-рин ухаан сэдхэлэй баялигуудыг бусааха гэшынэ бэрхшээлтэй. Тини дасан хэргэлгэ дахад ухаан сэдхэлэймнай баялгыг бусаага болон, бидэ бүгэдэндөө эрьен бусажа өрөг лэ.

С. ОЧИГОВА,
манай корр.

САГАЙ УЛАРИЛЫЕ МЭДЭЛГЭ БҮГЭДЭНДЭ ХЭРЭГТЭЙ

Совет органуудай, промышленна болон хүдөө аж-хын предприятинуудай, колхозууд болон совхозуудай, эмхи зургаанууд болон ведомствэнуудай хүтэлбэрлэгшэдэй анхаралдай

Бурядай гидрометеорологин республиканска түб 1991 ондо тусхай гидрометеорологическа мэдээсэл үгэх талаар түлбэртэй хэлсэ-мүүдье батална:

— арадай ажыхын халбаринуудта (районуудай, зам-май участогуудай) сагай уларилые уридшалан сонос-холго;

— долоон хоног болон на-ра урид сагай улсрил тухай консултации үгэлгэ;

— районууд болон тус-тустань ажыхинуудта сагай улсрилай ямар байха тухай түргэн соносхолго, хүдөө ажыхын ургамал болон но-гоной ямаргаар үргэжэ бай-хан тухай мэдээсэл үгэлгэ, газарай хүрһэндэ шинг ной-

тоной ямаргаар нэбтэрхэн тухай мэдээсэлгэ, үргэсэ ху-рлалын болзор гаргалга; — гол горхонуудай, мүн Байгал далайн уһанай бай-дал тухай мэдээсэлүүдье үгэл-гэ;

— Бурядай ССР-тэ эгээр болон уһанай байдал тушаа соносон мэдээсэлгэ.

Гидрометеорологин та-лаар Бурядай республикан-ска түб эмхи зургаанууд болон тусхай организацинуудай захилаар агаарай бо-лон уһанай байдал шэжлэл-дэг болохо. Түбэй мэргэ-жэлтэд сагай улсрилда ха-рактеристикэ үгэхэ, шэжлэл-гэ хэхэнээ гэднэ микрокли-матическа буулгабаринуу-дье захил хэһэн ажыхинуу-дай дэбисхэр дээрэ хэхэ бай-на. Иимэ шэжлэлгэнүүд, буулгабаринууд хамнабарин ажыхинуудта мүн лэ хэгдэхэ аргатай. Бурядай республи-канска түбтэ хандаһан аж-хинууд болон организац-инууд, эмхи зургаанууд хэ-ээдэсэл гарзататагүй гэжэ тэмдэглэхэ байнабди.

Байгаали хамгаалха талаар, хүн зоной элүүрье хам-гаалха талаар, эдэе хоолой зүйлнүүдье элбэг ехээр гар-гахэ талаар гүрэн түрэн уд-ха шанартай ажэл хуулаг-дана гэжэ республиканска түбэй хүдэлмэри тушаа хэ-лэмээр. Ингэжэ гидромете-орологин түб тусхай за-хилнуудье дүүргэхэ талаар хэлсэснүүдье баталхаар бэ-лэн. Гидрометеорологическа продукция байгуулжа, оршон тойронхи байгалиин байдал тушаа мэдээсэлүүдье үгэ-жэ эхилхэ хэрэгтэй.

Хэлсэснүүдье баталха гэ-бэл иимэ адресаар хандаг-ты: 670034, Бурядай ССР, Улаан-Удэ, Пушкинай үйлсэ, 2-а, Бурядай, республи-канска гидрометеорологин түб, Телефонууд: 4-11-66, 4-24-46.

А н х а р а г т ы

НЭГЭ КОМНАТОТОЙ БОЛ-БОСОН ТҮХЭЛТЭЙ КВАРТИ-РЫЕ [ХОЕРДОХИ ДАХХАР, БАЛКОНТОЙ, ТОМО КУХНИ-ТАЙ, КАПИТАЛЬНА ЗАНА-БАРИЛГА ХЭГДЭНХЭЙ, 20-ДОХИ КВАРТАЛ] ХОЕР КОМ-НАТОТОЙ КВАРТИРААР АН-ДАЛДАНАБ.

АБН. № 9. ХАБАРОВСКИЙ А УЛААН-УДЭДЭ ГЭРЭЭ НЭЛГЭХЫЕ ХҮСЭНЭН ЭХЭНЭРЫЕ МЭ-ДЭЭСЭЛЭЙ ТҮБТЭ ЕРЭХЫ-ЕНЬ УРИНАБДИ.

АДРЕС: ИНФОРМУЕ, ТУ-ЛАЕВАЙ УЙЛСЭ; 150, 14-ДЭХИ НОМЕРОЙ АВТОБУ-СООР «МЕЛЬКОМБИНАТ» ТО БОЛОН АМАРАЛТЫН БУУДАЛ ХҮРЭТЭР ОШОХО. ҮДЭРНҮҮДНЭЭ БЭШЭ САГ-УГЛӨӨНЭЙ 9-НӨӨ 17-30 САГ ХҮРЭТЭР ХАНДАХА.

ЗАЛУУ БҮЛЭ 1-3 ЖЭ-ЛЭЙ БОЛЗОРООР НЭГЭ-ГҮРБАН КОМНАТОТОЙ БОЛ-БОСОН ТҮХЭЛТЭЙ КВАРТИ-РА АБАХА ХҮСЭЛТЭЙ. «ОК-ТЯБРЬ» КИНОТЕАТРАЙ, ЛВРЗ-ГЭЙ РАЙОНДО НАА, НАЙН НЭН.

ГУРИМ, АРИГ СЭБЭРЫЕ САХИХАБДИ ГЭЖЭ МЭ-ДҮҮЛНЭБДИ.

НЭГЭ ЖЭЛЭЭР УРИД МҮНГЭ ТҮЛЭХЭ АГГАТАЙ-ЕДИ.

ИИМЭ ТЕЛЕФОНООР ХОН-ХОДОГТЫ: 2-34-41 [СУББО-СООР «МЕЛЬКОМБИНАТ» ТО БОЛОН АМАРАЛТЫН БУУДАЛ ХҮРЭТЭР ОШОХО. ҮДЭРНҮҮДНЭЭ БЭШЭ САГ-УГЛӨӨНЭЙ 9-НӨӨ 18 САГ ХҮРЭТЭР].

Мэдээсэлэй түб:

«НАУЧНО - ТЕХНИЧЕСКА ФИРМА» ӨӨНЭДЫНГӨӨ ХҮ-ДЭЛМЭРИЛЭГШЭДТЭ УДААН БОЛЗОРООР 1-3 КОМНАТОТОЙ БОЛБОСОН ТҮХЭЛТЭЙ КВАРТИРА-НУУ-ДЫЕ НАРАДАА 100-НАА 250 ТҮХЭРИГ ТҮЛБЭРИТЭЙГӨӨР АБАХА ХҮСЭЛТЭЙ. МУН-ГЫЕНЬ ТҮРҮҮНШЫЕ ҮГЭХЭ-ДЭ БОЛОХО. ГЭРНҮҮДЫЕ ДААЖА АБАА НАА, СЭБЭР БАЙЛГАХАБДИ ГЭЖЭ МЭ-ДҮҮЛНЭБДИ.

ИИМЭ ТЕЛЕФОНООР ХАН-ДАГТЫ: 2-60-37.

АДРЕС: УЛААН-УДЭ—17, а/я 4043.

ПРОЦЕНТГҮЙ УРЬАЛАМЖЫН ОБЛИГАЦИНУУДЫЕ ХУДАЛДАЖА АБАГТЫ

1990 оной июлдин 15-наа нөөсэлгын банкнуудай эмхи зургаанууд урьһалам-жын облигацинуудые худалдажа захалаа.

Урьһаламжын облигацинууд хүн зоной найн дураараа худалдажа абаха үнэ-тэ савһанууд болоно.

Иимэ облигацинуудайр хоморой шухаг эд бараа худалдажа абаха арга ол-гогдохо.

1993 он болотор урьһаламжын облигацинуудайр эд бараан худалдагдаха. 1992 оной январин 1-нээ 1991 оной июлдин 1 болотор урьһаламжын обли-гацинуудайр тусхай эд бараа худалдажа магазинуудта облигацинуудай эзэдэй списогуудые оруулха шухала. Сүлөө наймаанһаа худалдажа абаһан облига-цинуудай эзэд мүн лэ дээрэ дурсагдаһан болзорые хазгайруулһангүйгөөр спи-согтэ бэшүүлхэ шотой. Списогуудые бүридхэхэдөө, магазинуудай ажалшад обли-гацинуудай номернуудые заатагүй бэшэхэ уялгатай. Облигациһаа үнэтэй эд бараа абажа болохогүй. Хэрбээ облигацин сэнһээ үнэгүй эд бараанда дай-ралдаа хаатнай, үлэһэн мүнгэе магазин бусааха уялгатай.

Облигацин эзэн эгээн түрүүн худалдажа абаһан нөөсэлгын баннда хандажа, облигация тушаагаад, мүнгэсэ бусаажа абаха эрхэтэй.

1995 оной январин 1 болотор урьһаламжын облигацинуудайр эд бараа ху-далдажа абахада болохо. Харин облигация бусааха гэжэ наа, 1997 оной январин 1 болотор тэрэнээ баряад байхадатнай болохо байна. Энэ болзорой һүүлээр мүнгэн түлэгдэхэгүй.

СССР-эй АН-ай СО-гой БУРЯДАЙ ГЕОЛОГИЧЕСКА ИНСТИТУДАЙ, «ШЭНЭ САГ» ГЭЖЭ НЭГЭДЭЛЭЙ ДЭРГЭДЭХИ ЭКОЛОГИЧЕСКА ТҮБ

«ЭКОПОЛИС»

дурадхана габэл:

— оршон тойронхи байгаа-лине, байгаалин нөөсэ баял-гуудые аршалан хамгаалха та-лаар научна шэжлэлгэнүүд;

— промышленна болон хү-дөө ажыхын предприятинуудай экологическа паспортнуудые байгуулга;

— һуурин пунктнуудай, ад-министративна районуудай, һунгуулын округуудай экологи-ческа программнуудые зо-хеоог;

— Улаан-Удэ хотын эколо-гическа байдалые найн болго-хо талаар бодото хүдэлмэри; — агаарта хорото бодосуудые элрүүлэн шалгалга, ПДВ-гэй нормативуудые тодорхой-лоог;

— промышленна болон хүдөө ажыхын предприятинуудай хэ-рэглэһэн уһан соо хорото бо-

досуудые элрүүлэн шалгалга, ПДС-гэй нормативуудые то-дорхойлоог;

— экологи - географическа картануудые (туристическэ, за-май, агнуурин, байгаали хам-гаалгын гэхэ мэтэ) байгуулга;

«Экополис» экологи хамгаал-ха талаар хүдэлмэридэ хабаа-дахыетнай урина.

«Экополис» оршон тойронхи байгаалине аршалан хамгаал-ха талаар ямаршые дурадхал-нуудые хаража үзэхөөр бэлэн байһанаа мэдүүлнэ.

«Экополис» талай захил эр-хим шанартайгаар, таатай зо-хид болзор соо дүүргэхээр бэ-лэн.

Адрес 670042, Улаан-Удэ, Сахьяновай үйлсэ, 8, СССР-эй АН-ай СО-гой БНЦ, «Экопо-лис». Телефонууд: 3-18-68, 2-26-81.

УРЬАЛАМЖЫН ОБЛИГАЦИНУУДААР...

1. МИНИ-ТРАКТОРНОУД—5000 ТҮХ.
  2. ҮНГЭТЭ ТЕЛЕВИЗОРНОУД—1000 ТҮХ.
  3. ВИДЕОМАГНИТОФОНУУД — 2500 ТҮХ.
  4. СВЧ ПЕШЭНГҮҮД—350 ТҮХ.
  5. ПЕРСОНАЛЬНА БЫТОВАЯ КОМПЬЮТЕРНОУД—700 ТҮХ.
- ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНО РАЙОНОЙ НӨӨСЭЛГЫН БАНКЫН ЯМАРШЫЕ ОТДЕЛЕ-НИДЭ ПРОЦЕНТГҮЙ УРЬАЛАМЖЫН ОБЛИГАЦИНУУДЫЕ ХУДАЛДАЖА АБА-ХАДАТНАЙ БОЛОХО.

11-дэхи хууд.

Байгша оной йохбрини 25-дэ .Польшодо ороной президентые тунгаса юм. Бүридэлдэ абтагш кандидатудай список хунгалтын гүрэнэй комисси тунхаглаба. Бүридэлдэ абтахын тула кандидат болото хүн бүхэн 100 мянганһаа доошо бшээ тэрэний дэмжэлэн эрхэтэдэй гар табилгатай данси комиссида дамжуулха өһотой байгаа юм. Энэ кандидатудай дэбжүүлэгдэхэ хүн зүхэнэй хэр зэргэ олондо мэдээлэ байһынь элэрүүлэхэ ээргэтэй юм. Тийн арба гаран хүнөө мүнөө үедэ зургаанинь лэ үлтихэй. Усадны өөһэдэньгөө кандидатые боллоулһан гү, али эрхэтэдэй дн шэлээн олон дуу суглуулжа ядаагүй байха юм.

Хэд тэмсэлээ үргэлжлүүлэхэ аб? Орон дотороошье, мүн хадмашье хоер лэ ажал ябуулагд үргэн олондо илаггала мэдээжэ байха юм. Урдань хадэ «Солидарности» бии болгомо байха үедэ тэдэнэр бээ бээ дэмжэлсэдэг, нүхэд байһан юм. Хэтин сөөшадэ тэдэнэй хэргы заахуудынь алгасалдаһан байһа. Ушарын гэхэдэ, ороной сөөшан хүжэлтэ тухай асуудалнуудаар тэдэнэй хараа бодолнууд илсгэһай байгаа бшуу. Эдэ хэд бэ гээл, нэн түрүүн мүнөө үедэ Польшын Министруудэй Советэй Түүүлэгшын тушаал ээлжэ байһан Тодеш Мазовецкий болоно. Тээ 63-тэй, публицист, урдаһа «Солидарности» гол советинүүдэй эгэн байһан юм. Нүгөөдэнэ гэхэдэ, 47 наһатай, хүдэлмэришэ-пектрик (тэрэ өөрыгөө ингэжэ эрлэдэг). «Солидарность» профсоюзай, түрүүлэгшэ, Нобелевско шангай лауреат Лех Валенса болоно. Эдэнэй хоорондо шанга гэмсэл болохо гээд хүлээгдэнэ.

Хэнийн динлэхэб гэжэ мүнөө үедэ хэлэхэнь бэрхэтэй. Эндэ олон шарнууд мүлөө үзүүлжэ болоно юм, нэн түрүүн орон доторхи социальн-экономическа байдал гараада абтаха, нүүлэй үедэ гүрэн доторхи социальн-экономическа байдалай хурсадажа эхилһэ тушаа хэдэн баримтанууд дурдана. Горнягууд, транспорти-

гууд ба хэлхээ холбооней хүдэлмэрилэгшэд буһалгануудые үүдэхэн байһа. Орон дотор ад бараанай эдээ хоолой үнэ сэлгэй нэмэжэ байха үедэ тэдэнэй материальн байдалые ханжаруулха талаар бодото хэмжээнүүдые абтаа эрилтэ табигдонэ.

Мүнөө үедэ Тодеш Мазовецкий ороной президентын гээшүүд, сеймэй депутатууд ба сенаторнууд, «Солидарности» ухаан бодолой хүдэлмэри эрилдэг хубич дэмжэнэ. «Үсэд нэтрүүгээр урагшаа дабишхэ» гэхэн урла доро хунгалтын кампание Т. Мазовецкий ябуулна. Тэрэ «Бальцеревичай түсэб» дэмжэдэг юм. Тус түсэб демократическа үргэн ху-

саян фермерскэ ажыхын эзэн Влодзимеж Чимошевич эдэбхитэй гээр хабаадана. Тэрэ зүүнэй үзэл бодол баримталдаг юм. Унгарһан жэлдэ В. Чимошевич сеймдэ хутагдаа бэлэй. Тэрэ Польшын парламентда мэдээлэ гээшүүнине болонхой: хэдэн комиссинуудай бүридэлдэ оруулагданхай, демократическа зүүнэй хүсэнуудэй парламентска клубай түрүүлэгшээр хутагдаханхай. Польшын социал-демократууд тэрэнэй кандидатуры дэбжүүлээ юм, тинхэдэнэ зүүнэй үзэл бодолые идхадаг бусад эхлүүд эдэбхитэйгээр дэмжэлэ байһа. Зүүнэй үзэл бодол баримталагдахад урдаһа тэмсэлэй үр-

хүдөөгэй ажалшад ПКП-түлөөлэгшын түлөө булта дуугаа үгэхэгүй гээд эндэ тоологдоно. Р. Бартоше гэгшын программын гол удхын хадаа ороной хүдөө ажыхы хугмөөлгэ болоно, хүдөө ажыхы ороной экономикын үлдэһэ хуурын юм гэхэн тобшолол эндэ хэгдэнэ. Үшөө хоер кандидат арайл гэжэ тодорхойлогдоһон хэмжээнэй дууа суглуулжа шадаһан байна. Бээ девахай Польшын баруунай националис конфедерациян толгойлогшо, жара наһатай Лешек Мочульский гэгшэ эгээл баруунай үзэл бодол баримталагдахаараа үнийнэй мэдээ-

Хариин оронһоо мэдээсэнэ

НАНАНИНЬ БОГОНИ БОЛОНО

Даниин «Политикэн» газетэдэ толилогдоһон шэнжэлэлгын өһөөр, энэ ороной журналист эхэнэрэй наһанай дунда ээргын хэмжээн 63,1 жэл, харин бүхэтэй журни-листынхи—63,3 жэл болодог юм байна. Тинхэдэнэ Даниин юрын эхэнэр 77,6 жэл, харин эрэгтэй хүн 71,8 жэл хуудаг байна. Энэнь гол түлэб журналистын ажалһаа гэхэ гү, али тэрэнэй ходо мэдээжэ набадажа ябадаг ходо яаралтай ажал түргэн хэдэгдэхэнь болоно гэжэ шэнжэлэгшэд тоолоно. Тинхэдэнэ тэдэнэй хүдэлмэрин эрхэ байдалые ханжаруулха хэрэгтэ өхэ анхрал хадуулха шухала гэхэн тобшолол хэгдэнэ.

НОБЕЛЕВСКО ШАН

Ямар гүрэндэ хэды хүн анхон сагһаан Нобелевско шан абтаб гэжэ харабал, Австри, Голланд болон Даниин 15 хүн, Швейцарин 16, ФРГ-гэй 23, Швециин 29, Франциин 43, Англиин 87, харин США-гай 186 хүн тэрээндэ хүртэһэн байна. США-да дэлхэйн хоердох дайнай нүүлээр эрдэнэ тэд олоороо Ази, Европын оро-нуудһаа ошоһон байгаа. Эгээл тэрэ үедэ, США-гай 156 хүн шан абтаһан байна.

Харин манай орондо сөйдоол 15 хүн энэ шанда хүртэһэн гэхэ гү, али Австри мэтын багахан ороноудтай адли байнабди. Гэхэтэй хамта, манда научна хүдэлмэрилэгшэд улам олошоржол байдаг. Хэрбээ 1913 ондо Россияда 11,6 мянган тинмэ хүдэлмэрилэгшэд байһан һаань, энэ тоо 1987 ондо 1517,9 мянга болоһон байна. Гансал акадмик, гээшүүн-корреспондент болон профессорууд 32800 хүн болоо ха юм. Гэхшье США-гайхда орходоо эдэнэй сали хүлһэн хэдэн дахин бага юм. Гадна түрэхэһөө бэлгэ түгэлдэр үхибүүдтэ өхэ анхрал хандуулагдахаа болишоһон байгаа. Мүнөө нимэ байдал ханаруулха хэмжээнүүд абтажа байна.

[ТАСС].

[ТАСС].

ХЭНИНЬ ИЛАХАНЬ БЭ?

билалтануудай программа хараалдаг гээшэ. Энэ программын үндэһын баримталан, ороной экономикые дэлгүүрэй харилсаануудта ажамжаар, дэдгээн оруулха, энэ хэрэгые бээлүүлхын тула яарасгүй элдэб уршагта ябадалые сөрө, худал хоһон найдуулга гүдэ хэхэгүй гэхэн шэлгэһын «Бальцеревичай түсэб» дэмжэгшэд баримталдаг.

«Солидарности» зарим гээшүүд нотагай хүтэлбэрлэгшэд, эрхэтэнэй комитетууд Лех Валенса дэмжэнэ. Тэдэнэр «хурдадхахан гэхэн урла доро нэгэдэнэ гээшэ. Хараалагдаһан реформолуудые түргэнөөр бээлүүлхэ, гансашье гүсэний захиргаанай эмхикүүдтэ бээшэ, харин предприятинууд дээрэшье «хуушан номенклатуры» үгы хэхэ гэхэн шэлгэһын тэдэнэр баримталдаг юм. Президентын засаг гээшэ шанга, үргэн этигэмжэтэй байха өһотой гээд Валенса бэ тэрэниие дэмжэгшэд тоолоно. «Солидарности» толгойлогшо тодорхой экономическа программа гүй юм. Энэ программы арад зон бүридүүлхэ ээргэтэй гээд тэрэ тоолоно.

хунгалтын кампанида 40 наһа-тай, юрист, болонтоцко-воевод-

гэдэжэ байгааһье һаань. В. Чимошевич дэмжэлэн 250 мянган гар табилгатай документ богонхон болзорой туршада бүридэтгэдоо юм.

Ороной президентые хунгалтын үедэ полягууд гансашье президентые хунгаха бээшэ, мүн Польшын сөөшанхи хүжэлтын сэмүүдэ, тэрэнэй политическа, экономическа ба инитын байгууламжые, дэлхэй дээрэ, Европодо тэрэнэй баримталха хараа шэлгэһын тодорхойлох байһа, гээд түрүүшынгээ пресс-конференци дээрэ В. Чимошевич мэдүүлһэн байна. Тинхэдэнэ энэ хадаа урагшаа дабшалтын, демократийн ба хуули сахилгын гү, али хуули засагта үгэ дуугүй мэдэлээ үгэхэн, хэтэрүү хараа бодол баримталдаг гүрэнэй тушаал ээлэгшэды дэмжэлэн ябадал болохо юм гэжэ тэрэ охсолһон байха.

хунгалтын кампанин үедэ Польшын тархашадай партине дүшэ дүрбэтэй, фермерскэ ажыхын эзэн, ПКП-гэй түрүүлэгшэ Роман Бартоше түлөөлнэ. Польшын тархашадай хүдэлөөндэ хабаадагшад эбээ таһаранхай, тинхэдэнэ

жэ юм. «Дэлхэйн томо гүрэнүүдэй нүлөөндэ орохогүй» Польша совет сэрэгүүдые түргөөр гаргахын, Варшавска договорые үгы хэхын түлөө тэрэ урлагһа.

Нүгөөдэнэ гэхэдэ, дүшэн хоертой Станислав Тыминский болоно. Тэрэ худалдаа наймаа эрхилэгшэ—миллионер юм. Энэ кандидат нэгэн доро гурбан гүрэнэй: Польшын, Канадын (тэрэ эндэхи бизнесмен), Перугай эрхэтэн гээшэ. Өөрынгөө программы тайлбарилхадаа, Польшын доройтоһон байдалһаа таргаха тухай проектэй гээшэб гээд мэдүүлдэг.

хунгалтын кампани шэнэ дэлэ сэтэйгээр үргэлжэлүүлэгдэнэ. хунгалтын урда тээхи тэмсэлдэ илахын тула кандидатудые дэмжэгшэд мүнгэ зөөри суглуулна. Хото, хууринуудай үйлсэнуудтэ энэбхи-лһэн Т. Мазовецкиин, бодолгодо абтаһан Л. Валенсын ба бусад кандидатудай фотоурагуудтай плакадууд олоор үлгэгдэнхэй. Олондо мэдээлэ тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ бута кандидатуд хандана. Польшын сөөшанхи хүжэлтэ тухай хараа бодолнуудаараа төлөвиденээр бута кандидатуд үгэ булалдаха юм.

[ТАСС].

[ТАСС].

ТАСС-ай фото. Ойрогудай хоорондо ашаа зөөдэг өнгөсө.

НЭЛМЭ ЗАЛГИША

Эдэ үгнүүдтэ этгэ-хэмшэ бэрхэтэй. Тингэ-хэмшэ Гиннессэй рекорднуудай ном соо тэмдэглэгдэнэй өһоор, граф Десмонд гэшын 13 нэлмэ залгихан юунышэ бэшэл.

49 наһатай энэ артист 43 наһатай һамган Марья-тага Сингапурта гаст-рольдо ябахадаа, нэлмэ залгиха эдн шэднээ олондо харуулһан байна. Тэрэ үедөө тэрэ 58 сантиметр утатай 4 нэлмэ, хүн зоной зүрхэнэйнь со-хонь дуулажа байһын тулада мүн лэ тэды шэ-нээн ута провоттой мик-

рофон залгихан байна. Бодото нэрээрээ Эд-вард Бенджамин гэжэ нэрэтэй энэ хүн циркын нэлмэ залгадаг артистын хиналта доро хубсаһа үл-гэдэг мүнүүдэ 9 на-һатайһаа залгига эхил-һэн намтартай юм.

ХАРАХАГҮЙШҮҮЛЭЙ ГАЗЕТЭ

Гонконгдо дэлхэй дээрэ эгээл түрүүшын хара-хагүйшүүлэй газетэ хэ-лэгдэжэ эхилбэ. Синьхуа агентствын мэдээсэлэнэй

өһоор, Гонконгын хара-хагүйшүүлэй бүлгэм бо-лон нютагай «Саут Чай-на морнинг пост» газе-тэ хоёр тэрэниг хэблэ-дэ бэлдэнэ, мүнгэн һан-гаар хангана хэбэртэй.

Дүн хамта долоо мян-ган үгнүүдтэй, 15 мате-риалһаа бүридэнэ газе-тын түрүүшын номер ре-дакциин ЭВМ-эй «тол-гой» соо хадгалагдана. Харахагүйшүүлэй бүлгэм тэрэниг телефоноор өөрынгөө компьютер

дээрэ абадаг. Тэрэнь аба-һан мэдээсэлүүдэ Брай-лиин шрифтоор саарһан дээрэ буулгадаг юм. Иймэ аргаар бэшэгдэ-һэн газетэ захил хэгшэд-тэ хүргэгдэнэ. Харахагүй-шүүлэй бүлгэм өөрынгөө гэшүүдтэ, эдэ газетэнүү-дэ түлөөлөгчгүйгөөр үгэ-дэг юм.

ЭГЭЭЛ БАЯН,

ЭГЭЭЛ ҮГЫТЭЙ ХҮНҮҮД
«Фобс» гэжэ журнал
США-гай эгээл баян 400

хүнүүдэй список жал бү-хэндэ хэблэжэ гаргадаг заншалтай юм. Олондо мэдээсэл тараадаг хэрэг-сэлүүдэй ноён Дж. Ключ-гэдэг нодондойхи доол адли, тус списоктэ дахи-наа түрүүлбэ. Энэ ма-надай зөөри зөөшнэ 5,6 миллиард доллароор сэ-нэгдэнэ.

Бизнесмен У. Баффет гэшэ урдынхидаал хо-ёрдохин хуури эзэлбэ. Косметическэ фирмын эзэн Р. Перелманда гур-бадехи хуурида хүртэ-бэ. Тэрэ 2,87 миллиард долларой зөөртэй бай-ба.

Мүнөөдэрэй байдлаар США-да 12 миллион хэ-тэрмэ үгытэйшүүл тоо-логдоно. Тон үгытэй ядуу американецүүдэй тоодо 4,9 миллион үхибүүд оро-но. 1979 онойхтой жэ-шэхэдэ, тон үгытэйшүүлэй тоо США-да 45 про-центээр ургаһан байна. Эгээл тулюур туйган байдалтай гурбан хүнөө бүридэнэ бүлэ жэлэй 4900 долларой хэмжээ-нэй социальна хангалтын туһаламжаар амидардаг байха юм.

ШУХАГ ЭД БАРААН

Крокодилай арһан—Мозамбигай гадаадаа гаргажа худалдаха шэнэ баранай нэгэн болобо. Түрүүшын парти һая Япондо худалдагдаба. Мозамбигай тусхай фир-мын мэдээсэлэнэй өһоор, эндэ хойто жэлһээ эхил-жэ, жэлэй гурба мянга-арһан худалдагдадаг бай-хаар түсэлэгдэнэ. Кро-кодилай нэгэ арһан 200 доллар хүрэхэ юм ха.

Зүгөөр Мозамбиги оро, валюта ололын түлөө сү-лөөдэ ябаһан эдэ ам-тадые зооюута гюдехаяа һананагүй.

Харин Базаруто гэжэ олтирог дээрэ «рфо-дильнууды» үсхэбэрлэдэг тусгаар фермэ түхээрэг-дэнхэй. Эндэнь нэгэ до-ро 13 мянган крокодил үсхэбэрлэгдэдэг байна.

ЧЕСНОК — ҮБШЭНЭЙ ДАЙСАН

Дэлхэйн 15 ороной 200 гаран мэргэжлэтэд кон-ференцидэ сугларжа, чес-ногой домто шанар шэн-жэнүүд тухай хэлсэбэ.

Медигүүдэй амитад бо-лон хүнүүд дээрэ хэлэ-олон тоото туршалгануу-дай үндэһөөр чесногой хүнэй бэе махабадта ай-хобтар туһатай байһа-тушаа конференцидэ үгэ хэлэгшэд бултадаа шахуу тэмдэглэнэ байна. Чес-нок гэшэ шуһан соохи холестеринийн бага бол-гохо, шуһанай даралтыг доошолуулхаһаа гадна хабдарта үбшэ-гүүдыг зогсоожошэ болохо бай-на.

Зураг дээрэ: Энэ хоёртэй нумал жэлэй урда тээ София зоопаркда тү-рээ юм. Эхнэр гүлгээр голохонь зоопаркын алба хаагшад тэрэниг бээдэ дааж абаба, Гүлгээн хүнүүдтэ дааж, гарһаа эдэ хоол абадаг болохтой.

БТА—ТАСС-ай фото.

ГДР, һонирхоһоор уулзалга... Магдабурги сээрлигэй харуугаар эрэн гүрөөһнүүд һанга амарханаар сэнгэжэ ябана. Амарай Седине ба Алине гэжэ нэртэй эрэн гүрөөһнүүд орой доол юһа һаратай, Ветеринар Сильвио болон тэрэниг хоёр залуу туһалагшадые эгэ мэтээр тэдэ һанедаг.

АДН—ТАСС-ай фото.

Нютагаймнай гайхамшагта хүнүүд

СҮЛ ГҮБИ, УНААР ХОМОР
ГАЗАРТА ХУДАГ МАЛТАХА
МЭРГЭЖЭЛТЭЙ ХҮНҮҮД ТОН
ХҮНДЭТЭЙ ЮМ. ХОМОР АЖАЛТАЙ
ЭДЭ ЗОН ТУХАЙ ТҮБЭЙ
АЗИНИН АРАДУУД ОЛОН ТОО-
ТО ДОМОГ, ТҮҮХЭ ЗОХЕО-
ДОГ. ТИИН МАНАЙШЬЕ АГА-
ДА ИИМЭ ГАЙХАМШАГ
ШАДАБАРИТАЙ ХҮН АЖА-
НУУНАН БАЙНА. ОКРУГОЙМ-
НАЙ ТОН УРДАНАЙ, ТОН НУУ-
РИЖАНАН НУУРИНУДАЙ НЭ-
ГЭН АМИДХААША ЮМ. ТЭРЭ
ҮЕДӨӨ БОЛБАСОН ТҮХЭЛТЭЙ,
УЛИР, МОЙНОН СЭСЭРЛИГҮҮ-
ДЭЭР БАЯН СЭХЭ, АРЮУН
ҮЙЛСЭНҮҮДТЭЙ НУУРИН БАЙ-
НАН ГЭЖЭ УРДАНАЙ ЗОН
ХӨӨРЭЛДЭДЭГ. ЭНЭЭНИИ
АРСАМААР БЭШЭ. МҮНӨӨ-
ШЬЕ БОЛОТОР ТЭРЭ УНИ ТА-
РИГДАНАН НАРНАН ТУЖА
АМИДХААШЬЕ ШЭМЭГЛЭН
БАЙНА ХА ЮМ.

Нах гэхэ. Бата тинхэдэ яһала
эрдэмтэй, хөдөл ном уншадаг,
бэшжэ шададаг хүбүүн бай-
гаа. 25 наһатайдаа залуу эрэ
аар холын аянда түхээржэ
эхилбэ.

Агын дасанһаа гуша гаран
мүргэлшэд сугларжа, Монгол,
Түбэд зорин, ябагаар гараба.
Тэднэй дунда залуу шиираг
Бата ажална, Онон мүрэннэ
эдэ аялшад эхээрнэ гаталха
байба...

Мүнөө ханахада, нилээд гай-
халтай бээ! Тээд тэрэ үеин,
бүри урданайшье манай элин-
сэг хулнисагууд юумэнһээ тун-
харжа байдаггүй байһан ха
юм. Илангаа аялһаа айдаг,
залуурдаггүйнэ тон эли. Манай
хөөрөөнэй тол юур Батыншье
гэртэкин Хойто-Агада үбэлжэ-
дэг аад, Монголой Хүх-Уулын
үбэр гаража, зуһадаг байһан
байна. Ингээд бодоод үзэжэ,
үбгэ эсэгнэрэйнгээ ямар зон
байһанниень тухайлаа...

Аян гэшэмнэй ганса гай-
тай хүндэ хүшэр ажаллаар бэ-
шэ, харин элдэб һонин уша-
ралта ябадалнуудаар баян юм.
Батын түрүүшын аялшалгыньшье
үөдэ элдэб юумэн болоһон

үшөө олон зон болоод, Түбэд
орон гараба. Хэдэн жэл яба-
жа, Түбэд хүрөөд, аялшаднай
мүргэлөө үргэлжлүүлбэ.

Эндэ эрээдээ, Бата хоёр хү-
лөөрөө абтажа, абаха аргагүй
болоһон байгаа. Таалаа бо-
лоходо, энэ холын Түбэдтэ
Агын дасанай дооромбо, Ба-
тын холын түрэлэй лама байр-
лаһан байжа, манай аялшанин
тэртээ байлгаад, аргалжа эхил-
бэ. Тэрэ шара тоһо хайлуудад,
хөлуун замданы түрхмэ, һара
соо хүл дээрнэ табига ха. Мүн
бэшэ нүхэднйшье түрэл, та-
нил айлнуудтаа байрлажа, бул-
та мүргэлөө хэжэ шадаһан бай-
на.

Бата тэрэ ламында 3 жэл
соо байжа, түбэд ном заалга-
һан юм. Тингэхэ зуураа һаса,
Лабрин-жуу бараалхажэ, Да-
лай-ламын адиста хүртэһэн юм.
Ингэжэ ябаһан хэрэгтээ бүтээ-
гээд, түбэд хэлэ бэшэг шуда-
лаад, Бата һөөргөө нутаг тээ-
шээ гараһан юм. Бусаха зам-
даа Үргөө хүржэ, Монголой
Богдо-гэгээндэ һүгдэн, адис
ябаһан юм.

хэдэн, тоо томшогүй бирза-
гар үтэн болоод шаалдашаха.
Үшөө нэгэ хэдэ байхадань, тэ-
рэ үтэн бэе бээ эднээр ган-
са томо хорхой болоһоо. Тэ-
рэнниень халуун шороор хад-
жа алаад эднээр хэмдэ, —гэ-
жэ Бата үбгэн хөөрэдэг һэн.
Мүнөөшье энэ Хитада бай-
хадаа, Бата эрдэм һургуули
хэжэ эрмэлзлээ өрхөөгүй һэн.
Нэгэ һайн ушарай дайралда-
хада, тэрэ Харбин хотын хоёр
жэлэй газар уһалуурин һургуу-
лида орожо, тэрэнэ амжал-
татай һайнаар дүүргэжэрхөө
һэн.

Нилээд удаан Хитадаар, зүүн
баруун тээгүүрнэ ябаһаар бай-
тараа, нэгэ зун мүнөөн шэнэ
мэргэжэлэйнгээ ном эбэртэлээд,
нутаг тээшээ шэглэжэ гарша-
һан юм. Аглар һайхан Агаа
жэлһээ үлүү ябажа хүрөөд, ху-
даг малтажа эхилбэ. Түрүүшын-
гээ худаг Зулуурай үбэртэ (мү-
нөө кирзавод) сохино, уһагар-
һан юм. Тэрэ гэгнһээ хойшо
худаг малтуулха дуратайшуул
эхэ олон болобо. Илангаа
Агын дасанай ламанарһаа за-
хаа элбэг байба. Эннйшье гай-
халгүй, һуудал байдалтай, ша-

ошожо, тусхай эрдэмтэй гид-
рогеологуудыа асарай һэн. Та-
дэ зүбшэжэ, эдэ болоһон мал-
таһан хадаа, саашань сохөөд
үзэхэ гэжэ шийдэбэ. Тээд гүн-
згы нүхэн соо ороод, хүдэлжэ
зүрхтэй хүн олдожо үгэбэгүй.
Тинхэдэн Худагша Бата сэг-
жээрээ аргамжаар уяад, хүрээ
лом хоёроо абажа, гшхүүрээ-
рээ доошоо бууба. «Хүдэлжэ-
дэмнл түргэн татаарайгты», —
гэжэ туһалагшадтаа захиба ха.
Уданышьегүй худаг сооһоо уурай
гаража эхилээ һэн. Бата хү-
бүүдэй татажа үрдөөгүй бай-
хада, гшхүүрээр өөрөө гар-
шоо һэн. Гареханшье тэрэ,
аймшагтай хүсэтэйгөөр үмхэй
мүүхэй үнэртэй уурал дэшээ
соробхилон гарса һэн. Худаг-
ша Бата хүлһээ арһан: «Хай-
ран ээмсэг», —гэжэл хэлээ һэн
ха.

Тэрэ Шэтэ хотын эрдэмтэ
мэргэжэлтэд Батын шадабери-
да гайхалаа барагдан, шалгал-
та барихынь дуралдаха. Тин-
гээд худагша Бата хото ошо-
жо, долоон хоногой туршада
гидрогеологийн техникумэй гүй-
сэд курсын шалгалта борижа
шадаһан юм. Энэки тухайн
Бата Бадмаевта тусхай үнэм-
шлэгэ зохион барюулаһан юм.

Эннһээ хойшо Худагша Ба-
тын ябагүй газар үсөөн боло-
бо. Ононой урда бэе, Адуу-
Шулуунай ара, үбэр, Бооржо-
1930 ондо Агын багшанарай
һургуулини баригдажа дүүр-
хэдэн, худаг малтажа бэлэг
болгоһон юм. Эндэ болоһон
аймагай өхэ найр, суглаан дээр
Худагша Батада хоордохи
үнэмшлэгэ барюулагдаба.

1932 ондо Худагша Бата 50
наһатай болоһонь, Агын МТС-
эй дэргэдэ трактористын курс
дүүргэжэ, найман жэл соо Ур-
да-Агын колхозуудта хүдэлһэн
юм. Тээд эннйшье сүлөөгүй үе-
дөө өөрнөө гайхамшагта ша-
ди алдаагүй худагай газар зоо-
жа үгээд, өөрөөшье малтадаг
байһан юм. Жшээни, 1942 он-
до Булагтын һургуулида бэл-
лэг болгон, худаг малтажа үгөө
һэн. 1948 ондо 33 партизанай
нэрэмжтэ һууринда, 66 наһа-
тайдаа хоёр худаг малтажа үгэ-
һэн байна.

1950—1960-аад онуудта ок-
ругоймнай колхоз, совхозууд
хүсэтэй томо болоходоо, шээ
шэнэ худагуудта хэрэгтэй бо-
лоо һэн. Тинхэдэншье Худагша
Батые зориута абаашажа, уһа-
най худал эвалгадаг байһан
юм. Мүнөөшье Хөрө-Шэбэрэй
үндэр фермын, хүдөө стануу-
дай худагууд—Бата ахын эа-
һан газарта малтаатай, «Побе-
да», «Дружба», «Коммунизм»,
Дылгыровэй нэрэмжтэ колхозуудай
худагууд Худагша Ба-
тын эаһан мүнхэ уһатайнууд...

Иимэ гайхамшагта намтар-
тай хүн манай нутагта ажауу-
һан, ажаллаһан байна. Өөрын-
хөөрээ Худагша Бата өхтэн
эрдэмтэй хүн байгаа. Тээд тэ-
рэ үөдэ энээннйшье бодото дээр
рэнэ сэгнээ зон олдоогүй
буу. Гансал наада талаарн,
мүнөөдэр лэ хэрэгтэйнь хара-
жа, тэрэннйшье зон зарадаг
байгаа. Худагша Бата хэндэ-
шье гомдоогүй, зүгөөр ганса
һанаандаа урмаа хуардаг бай-
жа болоо. Юуб гэхэдэ, бүхэ
хүлгөөтэ наһандаа, хаанашье
абахадаа, суглууһан, бэшэһэн
нэгэ ханза ном һудараа нэгтэ
һалхи руу табижарһан юм.
Эннмнэй 1940 ондо тохөөлдө-
һон ушар һэн.

Худагша Батын ушаралта яба-
далнуудаар баян намтартай
тон гайхалтай ба һургаалитай
юумзнын хадаа, тэрэнэй ажа-
байдалда, ажалда түрэл нутаг-
таа айкалар өхэ дуратай,
ухамгай бэрхнэ болоно буу.
Хаанашье ажаһуухадаа, үзэ
юумзһээ бэлээр тунхарн, г-
гүй, ажал хээд, эрдэм шуда-
лаад ябадаг байгаа.

Б. ДАБАСАМУЕВ,
Ага һуурин.

ХУДАГША БАТЫН ХУБИ ЗАЯАН

ОЧЕРК

ааб даа. Энээн тухайгаа өхэ
говор хөөрэдэг һэн. Зарим тэ-
днйшье хүбүүннйшье (Урда-Агын
Чапаевай нэрэмжтэ колхозой
гшүүн, тракторист, һүүлдэнэ
хоншон ябаһан, мүнөө пен-
сионер Батын Дугар) хадуужа
ябаһан байна.

Онон голой тон эхидэ, Хан-
гай уулын хоёр хормойдонь
(наанаһааншье, саанаһааншье)
хоёр-хоёр айл монголнууд ажа-
һуудаг байгаа. Тээд зориута
эндэ байрлан, үндэр дөбөө
дабахын урда тээнэ мүргэлшэ
аялшадые амаруудайг һэн ха.
Эдэ айллэй нэгэндэнэ манай
аялшад һайнаар амараад, «та-
һархайгаа хадхаад, тоһоһоо гү-
бээд», Хангай дабахала гара-
ба. Хэдэн хоног абажа, орой-
донь гараха еһотой байгаа.
Ябахын урда тээ айллэй эзэн
мүргэлшэдтэ түхөөрэн түйсэ ба-
рюулаһан юм. Эннэ өхэл һонин
тэһлбартай байшоо. Нэгэ үдэ-
шэ, боро хараанаар түүдэ-
шээ тойроод, манай аялша-
дай хонолгодоо түхөөржэ бай-
тарн, хүн-гүрөөһэн хүржэ
эрээ һэн ха. Тинхэдээ «наашаа
гарагты, берилдэ!» гэжэ ааша-
лан дэбхэрбэ гэшэ. Ингэжэ
байгаад, халахаа болиходонь,
аялшадыймнай удамаржа тэрэ
монголой зааһан еһоор мүнөө-
н түйсэ соогоо багахан модо
хэжэ наяргахадань, хүн гүрөө-
һэн наараандаа сүхалгаа хүрэн,
түйснйшье булсан абаад, саашаа
ой руугаа абашаба ха...

Хүн-гүрөөһэн, Эннмнэй хэн,
юун гэшэб! Мүнөөхи бүхэ
дэлхэйдэ суу гараһан «алмас»,
«саһан хүн» гэшэмнэй бөөр-
рээ байба гүй! Мүнөө энэ «ээр-
лиг хүннйшье» болон бэшшье
юрэ бусын амитадые шанжэл-
хын тула зориута кримптозоо-
логи гэжэ эрдэмтэй тусхай һал-
барн бин болоо ха юм. Тин-
хэдэ манай үбгэ эсэгнэрэй энэ
«ээрлиг хүнтэй» юур юураа-
раа уулзадаг байһанниень гай-
халтай. Али мүргэлшэд аял-
тада хорогүй зон гэжэ тухай-
даг байгаа гэшэ гүй!

Хүбшэ модоор бүрхөөгдэ-
һэн Хангайшье хсло арада үлэ-
жэ, Агын талын мүргэлшэд
Монгол ороной буял дэлгэр-
һэн суута дасангуудаар абажа,
зорихон хэрэгтэ бүтээжэ эхи-
лээ һэн. Монголд манай аял-
шад жэл байжа мүргэл хээд,

Тингэжэ хэдэн жэл соо аял-
да абажа, Бата Ага нутагта,
Хойто-Ага тоонтооо бусаһан
байна...

Зариман: «Юу бэдэржэ тэрэ
ааар холуур зайһан хүн гэ-
шэб! Юушьегүй, ямаршье ол-
зогүй бусаа ха юм», —гэжэ на-
наха байха. Тээд Бата өөртөө
хадаа тон баян болоод бусаа
буу. Юуб гэхэдэ, холын оро-
нуудыа хараа, тэндэнэ зоной
хэлэ, заншал мэдэхэ болоо.
Тон шухалань, тэрэ үеин бу-
рлад, монгол зоной еһотой
классика болохо түбэд эрдэм
мэдэхэ болоо. Одоол, «эрдэм
бэлиг — эрхим баян»...

Нютагаа эрээд, хүгшэн эжи-
гээ яһала үргөө. Тээд хүн мүн-
хэ бэшэ, урдаа хараха тэрэ хү-
ннйшье 86 наһатайдаа Шулуу-
тайда мордоо һэн. Тингээд ган-
са бэе болоод ябатарн, оро-
лоной дай эхилшэбэ. Батые
энэ дайнда хабаадаа гэхэдэ,
болохо байна. Юуб гэхэдэ, за-
луу шиираг Бата ород сэрэгэй
нэгэ хубин 600 мори мана-
даг байһан юм. Тингэжэ яба-
хадаа, хоёр дахин хүнгөөр
шархаташье һэн.

Түмэр харгын албанда та-
тагдажа, Шэтын хойто үбэр-
тэ, Аралжаанай арада шалын
модо отолһон юм. Тэндэ өхэ
һайн худалһэннйшье түлөө Ба-
та 6 харын туршада түлөөһэ-
гүйгөөр түмэр харгыгаар аба-
ха билэдээр шагнагдаа һэн.
Эннэгээрэ шалтан, Хитад орон
хаража үзэхээ ябаһан бай-
гаа. Аян замтайн хорхой ба-
һал байлгабайгүй ха юм. Тэндэ
ябаха үөдэнэ энэ шагнал би-
лэднйшье болзоршье үнгэржэ,
Росси гүрэндэ Агуухэ хубис-
хал нэршэбэ.

Зай вахаб, Бата Хитадаа
үлэхэ баатай болоо һэн. Эндэ
байта үөдөө манай нутагай
хүбүүн элдэб ажал хээ, оло
юумэ үзөө ааб даа. Хитад хүл-
һншэдтэй хамта юумэ ашажа,
энэ тэрэ юумэ хэжэ хоолойгоо
тэжээдэг һэн. Тинхэдээ хита-
дуудтай хамта байдаг, эдөөл-
дэг байгаа. Тээд сээр мяха
эдиджгүй, харин үжөөжэ үтэн
болгоод, тэрэгээрээ хоол буй-
луудай гайхалтай заншалтай
һэн ха. «Нэгэ хониной мяха
абаха, тингээд тэрэнэ боошхо
соо хэжэ залуунда таблад үжөө-

далтай баян зон ха юм. Тин-
гээд лэ Бата Хойто-Агаһаа Зүүн-
Амидхаашын Арин бороожо
(боом хадын баруун тээ) эр-
жэ, һамга абаад түбхинбэ.

Үдэр бүри Агын дасан яба-
гаар эржэ, худаг малтадаг
байгаа. Байн эдэ худагайн тоо
зуу гаршаһан юм. Тингэжэ
байхадаа, Бата энэ ажал т-
хайгаа хуушан монголоор ном
бэшэһэн байна. Батын энэ гай-
хамшагта эрдэм тухай холо
ойро суу таража эхилбэ. Эгээл
энэ үөдэ Бадмын хүбүүн Бата-
Худагша алдэтай болоо һэн.

Нэгэтэ үшөө үмсэ байхада,
Батын Улиртын-Хонхорто эмшэ
ламада хүлһэлүүлжэ, худаг мал-
тажа байхадань, долоон бод-
хуул эржэ, алян алдаһан, со-
хиһон юм. Хара хүлһөө адха-
жэ, олоһон мүнхээ (Николай
сагаан) гэдэг мүнхэн монотэ-
нүүд) түгэлэй арһан тулам соо
хэдэг һэн ха. Бодхуулнууд тэ-
рэгээрнэ хүлһнйшье ула хабаа-
тарн сохино, зобоһон бай-
гаа. Энэ аашын ушар юуб гэ-
хэдэ, Худагша Бата колхоз,
коммуна тогтоохо абуулгада
хамһалсадаг, аймагһаа өрлөн
саарһа, коммунын устав унша-
жа зондо ойлгуулдаг һэн ха.

Үхэрэй арһан дээрээ Худаг-
ша Батые Зулуурай үбэрэй эм-
нэлгын газар асаржа, Ликсиэ
Жабэ доктор хэдэн һара ар-
галжа, хүл дээрнэ гаргаһан
юм. Эгээл нхэдэ хитад һур-
гуули дүүргэһэн гэршнйшье
бандиуд шатаажарһан бай-
гаа.

Колхозууд удаа дараа тог-
тожо, һуурижаһан байдал тү-
хөөрхэдэ, худаг олоор хэрэг-
тэй болоо һэн. Нэгэтэ ааар
Угдаан нутагһаа зориута эр-
жэ, Худагша Батые залажа
абаашаба. Тэндэнэ түрүүлгшэ,
һэнгэргүй заадаган хүн өөрын-
гөө дуратай газарта заабоху-
даг малтуулха гэжэ баалаба.

«Эндэннйшье уһанай орондо муу-
хай хин-газ гараха», —гээд, Ху-
дагша Бата арасаад үзөө һэн.
Тээд түрүүлгшнйшье туһагүй,
өөрынхөөрээл байба. Яхаб—
малтата баатай болоо һэн.

Нилээд доро ороод, Худаг-
ша Бата савшан малтахалата-
һа арасаба. Тинхэдэнэ өөрын-
гөө һанһаар түрүүлгшэ Шэтэ

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

[Үргэлжлэл. Эхнийн 22—46-
дахи номеруудтай]

Манай эндэхээ элтанай
принсипүүдэй техничэскэ доку-
ментацине, горнорудна бүхы
хүдэлмэринин геологичэска хамаг
шэжэлгын үрэ дунгыг харуулһан
мэдээсэл Америкэеэ абаашаха зо-
молгоотой һэн. Тэрэ үедэ Амери-
рилготой һэн. Тэрэ үедэ Амери-
кин баяшуу совет засагыг уна-
ха гэжэ һанадаг, хэрбээ унаггүй
тэсэлдэжэ гэрээ һаа, ажакһыгаа
хүшэр хүндэ байдалыг дабжа
хүшэргүй, тикшэ зэри гүрэнэй про-
мышленнигуудыг тухалхыг гүй-
ха баатай болохо, хахад хухадаар
ашагта малтамалымнай абалсажа
бэшэ бүхы юумэ абаашаха юм гэдэг
гээ. Тикшэдэнь лэ энэ бэ-
лэн техничэскэ документаци ноер-
лэн худалдаадаг гэжэ һанаа ха
юм. Энэ зорилгоо бэлүүлхын
гээ хажуугаар нэгэ мүнхэн дэлхэй
дээрэ эгээ гоо һайхан, шанараа
раашаа эрхим хэдэн булга Аме-
рикедээ үсхэбэрлхын тулада Бар-
гажанай абаашахында юунда
болохогүй юм гэжэ һанаһан бай-
гаа. Америкынхид булганһаа бэ-
шэ бүхы юумэ абаашаха юм гэдэг
Америкынхидэй булга барлаа, хүб-
шэһөө гараха үедэнь, газаршэ-
ниинь тэрбедэжэ арлшоо һэн ха.
Харин мэдээг соохи булганын
алуушанхай байгаа гээ. Байга-
лай ангуушан манай эндэхэй бул-
гыг хилин саана амидыгаар эль-
гээхэ дурагүй байһан байгаа. Нэ-
рэл дургүй байгаа!

Уран зохиолшо Михаил Ильин
Жигжитов хадаа Саятош түрүүтэй
Баргажанай ангуушадэй эндэхэй хүб-
шын булганай үндэһөөрөө өгы бо-
лохогүйн түлөө хэды эхэ тэм-
сэл хэһынь туужанууд соогоо
домоглоно. Саятош үүнэ сэхэ ха-
руушадтай байһан байгаа.

Эдэ ахэ аюултайшье, хүшэр
хүндэһыг хүдэлмэри хэһэнэйнгээ
түлөө тэрэ харуушадын мүн лэ
хүлөөһэ абадэггүй һэн ха. Саятош
харуушадтаа суг хамта хэдэн
жэлэй туршада Хэбел гэдэг обог-
той харага муухай тонуулаха ан-
гуушанин бариха гэжэ мүнхы
мүшхэнэ байха юм. Тэрэ гарта
ороод орхихогүй ээрлэг тонуул-
шан хүбшэ тайга соогуур хин һал-
хыг шэнгээр тэрбедэжэ, градаа
аюулта муухай тонуул дээрмын
мүр сараа үлөөдэг байгаа. Мүч
тэрэнэй хажуугаар баһа нэгэ О-
стак гэдэг эвенк өөрингөө
мүрөөр ябадаг һэн ха. Тэрэ
шэнэ совет гуримыг зүбшөө-
дэггүй Остаканай уг гарбал
эвенкиүүдэй эзэлжэ байһан Бага
Марикан гэдэг голот эрьэ ша-
дархи газарынь заповедник бол-
гожо, энэ агнуури хэжэ эрхынь
хэһэнэ ябадалда дураа гутадаг
байгаа бшуу. Уран зохиолшо энэ
ном дотороо үнэн бодото бай-
далыг айнабтар хүсэһэйгөөр, эги-
гэм хурсаар харуулжа шадана.
Саятош болон тэрэнэй хани нү-
хэдэй хэһэн хэрэг нүүлэй нүүлдэ
һайн һайханар мандаа. Хэбел
гэжэ дээрмэш, ангуушан хайша-
шыг тэрбэлжэ ошохо аргагүй, ба-
ригдаха болоходоо, өөрөө Сая-
тошта өрөжэ, зэмээ мэдэрнэ. Тикш
ойн баялгыг хамгадаха харуул-
шанин болоно! Байгалиин бая-
лгыг ээрлэг муухайгаар дээрмэ-
дэхэ, үсэдэхэ, хоһолхо ябадал-
һаа хамгаалха хэрэгтэ Михаил
Жигжитов өөрингөө бүхы зохиол-
шуд дотор зурагладаг юм. Энэ
асуудалаар бэшэһэн «Хүбшэдэ бо-
лоһон эзмэтэ ябадал» гэдэн рас-
скаа эгээн эрхим зохиолын бо-
лоно. Энэ расскаа айнабтар гүн-
зэгэ удхатай юм. Зурагладаһан
хүнүүдэй түхэл шэнжыг яаха ар-
гатай тодо һонороор харуулаа.
Уран зохиолшо хүбшын баялгыг
дээрмэдэхэ муу муухай ажалтай
хоротонин үнэн зүрхэһөө үзэн
ядаһан сэдхэлээ элрүүлэн бэ-
шэ. Тус расскаа дотороо уран
зохиолшо хуули бусаар хүбшын
дээрмэ тонуул хэдэг хүнүүдэ
ээрлэг муухай хоротон гэжэ ха-
руулаһаа гэднэ, оршон тойрочы
байгалиин хамаг һайн һайхан зүй-
лэй, амитадай, баялгыг харада
дөйсөн мүн гэжэ уншагшадтаа то-
до хурсаар харуулаа. Байгалиин
баялгыг тонон дээрмэдэхэ зөн
хүн түрэлтэй, олонитын хоро-
тон гэжэ гэжэ Жигжитов эли-
руулна.

Михаил Ильин Жигжитовтэй би-
дэ үнэнэй нүхэдэ. Тэрэнэй бү-
хы зохиолнуудай хайшан гэжэ бай-

гуулагдаһы би һайн мэдэнб.
Уран зохиолшо өөрингөө туужа
болон расскаауудыг зүрхөөрөө
бэшэдэг хүн. Зохиолнуудын ажа-
байдалыг шэмэ шүүһээр дүүргэ-
дэнхэй. Яахадэб гэхэдэ, тэрэ
өөрөө яаха аргагүй баян сэдхэл
мэдэрэлтэй, хурса ухаан бодо-
лой хүн юм. Тэрэ бэшэжэ байһан
зохиолдоо хамаг сэдхэл мэдэ-
рэлээ сүм оруулдаг. Байгалиин
гсө һайханыг зураглахадэа, бүхы
зүрхэһөө баясан урмашажа, ха-
рин тэрэ гоо һайханыг муу хү-
нүүдэй һандаахадэа гү, али үсэд-
хадэа, сэдхэлээ үбэдхэн эбэ-
рээжэ, хара буужа байжа Михаил
Жигжитов номоо бэшэдэг.

— Манай хүбшэ эхэл баян юм
даа, — гэжэ Михаил Жигжитов хо-
рэнэ. — Дэлхэй дээрэ эгээл эри-
хим гэжэ тоологдодог Баргажа-
най булган манай эндэ байна ха
юм. Энэ булган түүхын бүхы үе
сагуудта ходоодоо сэнгээ алдадаг
гүй. Гансалыг мүнөөрөө бэшэ, ма-
най эндэхэй булганай арһан алтаар
сэгнэгдэдэг. Энэһинээ урда тээ тои
комор олзологдодог байгаа. Барга-

жэ заандаа байха. Тээд агнуури
гээжэһанай уг зорилгыгтоо талаар
ондо ондоо ха юм. Агнууриин
спортсмены шэнжэ мүнөө үедэ хүн
бүхэнэй сэдхэл зүрхыг татажа
байһай. Хүгжэлтын мүнөөнэй хэм-
жээндэ, ажабайдалыг һайн бо-
лоод байһан энэ үедэ залуушуу-
лай олонхи баялгыг ондоогоор
сэгнэдэг болонхой. Ажабайдалыг
дээрэ зөөшэ хайшан гэжэ оло-
дог юм гэдэн асуудал мүнөө за-
луушуулыг эхэнхидэ һонирхуул-
на. «Ямаршье сэнгээр» гэдэн ойл-
гомжо хуушаржа, хэрэгтэ болон-
хой. Мүнөөнэй залуушуул ямар
бэ даа хэрэгтэ айнабтар өхэ хүсэ
шадалаа гаргад, юунэй түлөө гар-
ганаб гэжэ бодожэ, сэгнэжэ,
сасуулжа үзэдэг болонхой. Тээ
мэһээ булга агнаха ажал хэрэгтэ
залуушуул ямаршье эдэхэй үүс-
хэлгүйгөөр хандана ха юм. Юу-
дэб гэхэдэ, булга агнаха хэрэгтэ
зэ дашыг һаа хүшэр хүндэ ха
юм даа. Энэ хүшэр хүндэ агнуу-
риин ашань мүнөөрөө харуу-
лагдадаггүй байна. Миний һана-
хадэа, агнууриин хэрэгтэ хандаха

Арба гаран жэлэй урда тээ Ми-
хил Жигжитов, Юрий Рыхтэу,
Инеса Буркова бидэ дүрбэн хэ-
дэн хонгог Байгал далайгаар хүр-
дэн зохидоор айнашалаа һэмди.
Энэ тамаралгамнай Баргажанай
адаһаа эхлээ һэн. Бидэ хуули
бусаар зааһаа барихыг хорихо
зургаанай «Тайфун» гэдэг хүрөө-
тэ нэртэй катерта туугаад, да-
лайда гарабабди. Июнь нарын ке-
рэтэй сэлмэг үдэрнүүд дайралдаа.
Байгал далай халуун шанга наран
дого хабархан һунхана. Огтор-
гойдо малгайныг шэнгэн үүлэн
байхагүй — хүхэ сэнхир тэнгэрин
майхан доро бидэнэр малайн абаа
һэмди. Саятош Нос гэдэг хахад
аралыг ороогоод, Баргажанай суу-
та заповедниктэй түб болохо Да-
ша тээшэ сэхэ шэлбэбди.

Байгал далайгаар тамархан хүн
энэ багай газар уһыг хуу һайн
мэдэхэ байха. Саятош Нос гэжэ
хахад аралһаа холо бэшэхэнэ, юу-
дэһэб даа, Ушканы гэжэ нэр-
лэгдэһэн һонирхолтой аралнууд
оршодог. Юрэнхидэа эдэ арал-
нууд хэмжүүрээрэ багахан юм

Африкан БАЛЬБУРОВ

Арбан хоёр эрдэни шэмэгни

жанай булга бариһан ангууша-
ныг эхэл талаантай хүн гэжэ тоо-
лодог сэг байгаа ха юм даа. Тэрэ
үедэ Баргажанай булган үндэһөө-
рөө үгы болохо туйлдаа хүрөөд
байһан юм. Манай эндэ заповед-
ник тогтоогдожо, булганай тоо
олошоруулха арга боломжо бай-
гуулагдаа. Мүнөө тимэ өхэ дүй
дүршлөөр һөөл бэшэһы ангуу-
шан нилдэд олон арһа тушаажа
байһа. Юрэдөө, булган манай
хүбшэдэ өхэ олон болонхой. Бү-
хы республика доторнай хэдэ
олон миллион түхэригэй ангай ар-
һан тушаагдана. Харин мүнөө тои
ондоо аюул эндэмнай ушархашуу
болоод байна.

Михаил Ильин онгосынгоо ха-
һа нургаараа түшэн, наранай
арюунда орожо байһан зүг худар
хараад абаба. Ай даа, Сибирин
асари өхэ далай болохо Байгал
далай дээрэ наранай арюунда
орохо үзэгдэһы хэжэ нэгтэ ха-
раа һаа, жергаха һэнга даа. Бү-
хы талаһаа асари томо хада уула-
нуудаар хүрээлэгдэһэн энэ далай
дээрэ наранай орохонь өхэл хо-
нин юм. Үдэш багта үүлэн хөө-
ржэ, Байгалай эрвынь хада уулыг
бүрхөөгөөдхнэ. Энэ үүлыг наран
һүүлшын туяа хэлшэгүй хурсаар,
дамжуулашгүй арюунаар
ялалзаха. Наранай энэ туяа үдэ-
шын Байгал далайн амгалан ню-
руу дээгүүр, хүхэ сэнхир далайн
уһан дээгүүр халуухайдаа. Ми-
хил Ильичтэй онгосодо һуугаад,
үдэшэндөө гүлмэ табихаа ошо-
ходоо, хэды дахин ингэжэ наран
айрохо хиртэй дайралдаа гэжэ
шэбид. Тикшэдэ Михаил Ильичэй
һэлүүрээ уһан дээрэ болгоомжо-
тойгоор үргөөд, нэгэн үе оройдоо
хүдэлхээ болонхонхой юмэ на-
ранай орохо ауг тээшэ нюдээ
уйтаруулжархад, хомхойгоор шэр-
тэн хаража байхынь ходо адаг-
ладаг хүм.

— Ангай арһа олоор олзобо-
рилжо болохол юм бээ, — гэжэ
Михаил Ильин далайн норуу дээ-
гүүр арюунда орожо байһан на-
ранһаа харасаяа һалгангүй үр-
гэлжүүлбэ. — Энэ һайн юмэ
гээшэл бэд даа. Тээд юундэ жэл
бүхэндэ улам үсөөн хүнүүд аг-
нуури хэжээ хүбшэ гарнабди. Ан-
гуушадтай дунда яахадэа залуу-
шуул үсөөн бэй Егор Андряно-
вич Шелковников мэтэ, миний ха-
ни нүхэр Николай Николаевич Му-
хонев шэнги суута ангуушад улам
үсөөн боложо байна. Яагаа, юуи
болоо гэшэбди? Манай эртэ урды-
мэргэжэл ингэдэ лэ газардаба,
мүхэрдаба гэшэбди гү? Үгы даа,
үгы! Хүн гээшэ байгааһи тээшэ
ходоодоо тээгүүлжэ байдаг юм. Аг-
нуури гээшэ амаршыг үшын хү-
нүүдэй эрхилжэ тон дуртайга тэ-

хандалгыг үндэһөөрнэ хубилгаха
хэрэгтэй. Мүнөө үшын туйлалтын
һоор булгыг олзоборилхо Һо-
той гэжэ һанаһаб. Тэрэгүйдэ мян-
ган жэлэй урда тээ яажа булга
агнаһаа һэм, мүнөө тимэл аг-
нуури хэжэ бшуубди. Гансал но-
мо гадлиин орондо ангуушан эди-
хэ юмээс үргэлжэ. Тикшэдэ ха-
дэн үеһөө хойшо ангуушадтай бай-
рладаг энэ тортог болоһонхой-
тэн эзмээдэ тэдэниин байрлаха
өһотой һэн гэжэ хэн хэлээ юм?
Миний һаныхадэа, эрдэм ухаанай,
онһон техничын хубисхал гээшэ
манай агнууриин хэрэгтэ ба-
һал хамааран оролсохо эсгэртэй.
Мүнөө үедэ хүбшэдэ ангуушадта
шэнээр түхэрэгдэһэн һайн ша-
нартай дулаан баазануудыг бари-
ха өһотой гэжэ һанаһа байһаб.
Ангуушад гээшэ сүлөө сагтаа ра-
дио шөгнөжэ, ном уншажа байха-
дэа болохол ха юм.

Михаил Ильичэй энэ аали «ом-
гоншье» һаа, сэдхэлээ хүдэлгэн
байжа хэлэһэн үгэ шөгнөхадэа, хаа
хаанагүй ангуушадтай тала бариха,
ингэжэ хэлэдэгынь дууладагаа
һанаандаа оруулбаб. Ангуушад тон
зүб хэлэнэл даа. Михаил Жигжи-
товтэй статья «Правда» газетэдэ
гараа һэн. Мүн «Советская Рос-
сия» газетэдэ тэрэ бэшэһэн бай-
ха. Ангуушадтай олзоборилгын ажа-
хы урдэнь юундэһыг потребкооп-
ерациин мэдэлдэ байдаг байгаа.
Үнэн дээрэ ангай арһа бэлэдхэ-
хэ хэрэг гээшэ гүрэнэй хэрэг бай-
ха өһотой. Тимэһээ гүрэнэй ха-
маг бүхы хуули ангуушадныг хам-
гаалха эсгэртэй. Тикшэ гүрэнэй ха-
маг предприятинуудта хүдэлмэ-
рилдэг ажалшадтай бүхы эрхэ уял-
га гээшэ ангуушадтаһы хабаатай
байха өһотой. Энэ хэрэг байн хуу
зохирхо бээ гэжэ һанаһана. Тээд
мүнөө энэ асуудал шиндэгдэжэ-
шы байна хэбэртэй. Ангай ажа-
хы эрхилдэг үйлдэбэрин эми
зургаанууд республикын Мини-
стриүүдэй Советэй дэргэдэхэ аг-
нуури эрхилжэ захиргаанай мэдэлдэ
үтгэжэ байна. Энэһинээ улам-
жалан ангуушадтай эрхэ уялгыг хам-
гаха бэшэһы хэмжээ ажуулганууд
абтаха бээ гэжэ олзуурханаб. Тик-
шэдэ ангуушадтай байра байдэл
һайжарха, агнуури-үйлдэбэрин
ажакһинуудай материально-техни-
чэскэ хангалга бэхжэхэ бшуу.
Хэрбээ эдэ ажакһинуудай мэдэлэй
хүбшэдэ ангуушадтай байрлаха һайн
түхэрэлгэтэй байрануудай бариг-
даа һаань, ангуушадныг соел гэ-
гээрэлэй талаар хангаха туслай
хүнүүдэй бин болоо һаань, гай-
хахааршыг бэшэ байхал даа. Эдэ
бүгдэ ябан ошон элгатай би-
болохо — булган гээшэ энэһинээ-
шы өхэ гаргаша гаргахаар бая-
лиг ха юм!.

Харин тэндэ ондоо тээ хаанашье
дайралдадэггүй — сэгсэг, үбһэ но-
гоон, модод ургадаг. Эдэ арал-
нуудай гээл гайхамшагтай юмэ-
ниинь юуг гэхэдэ, энэ Байга-
лай хаб «загаһан эрьедэ гаража,
наранда игажа хэбтэдэг юм. Би-
дэ энэ арал дээрэ гаража, һөөг
бургаһан соогуур марлаһаар, хаб
загаһанай хэбтэдэг газар тээшэ
ябабабди. Уданшөггүй хүрэхэ та
эртэа хүрөө бэлэбди. Далайн
эрвэ дээрэ һөөг бургаһан соо
хэбтэжэ, хаб загаһануудыг хараа
һэмди. Уһанһаа бултайһан хабта-
гар шулуун дээгүүр хаб загаһа-
нууд наранда игажа хэбтэнэ. За-
риманин Байгал далайн уһан
соо оймоно. Холоһоо харахадэа,
уһанда шунгажа байһан хүнүүд-
тэл тон адли. Зарим хаб загаһан
уһанһаа эрьедэ гаража, шулуун
дээрэ хэбтэһэн бэшэндэ ошоод,
хоншоороороо уһа руу унагаа-
жархиха юм. Уһа руу халгдаһан
хаб загаһанууд уураа хүрэхэ, но-
солдожо эхилнэ. ингэдэ лэ уһан
соо шаг шуууһан, уһа сэгсгэһэн
палшаганаан болоһоно. Эдэниин
хаража, далайн эрьедэ хэдэн час
хэбтэһэн байбабди. Бидэ үшөөшье
хэбтэжэ болохо байгаабди. Тээд
катераймнай нэгэ матрос капита-
нэй заабаар буу табижархиха
гээшэ. Тикшэ далайн эрьедэ унта-
жа, уһанда орожо байһан хаб за-
гаһанууд тэрэ дороо үгы боло-
шобо.

Намайе ходо нимэ асуудал гай-
хуулдаг юм; Байгал хаб загаһан
хаанһаа бин болоо гэшэбди
Энэһинэ гадада далайда, даһа-
тай уһанда байдаг амитад ха юм.
Манай Байгал далайн эртэ урды
түүхыг, хэзэб даа, анханда га-
дада далайтай холбоотой байһы-
нь гэршэлнэ бэшэ аал? Энэ асуу-
далда харюусаһыг һэдэһан олох
тоото багсаамжа бин юм. За-
риманин бүришье энээдэтэй бай-
даг, зүгөөр мүнөө болотор ямар
нэгэн мүртэй харюу үшөө олдоо-
гүй. Эрдэмтэдэй энэ шухала асуу-
далда харюу бэдэртэ Байгал
хаб загаһан үдэлжэл байдаг. Зэр-
лэг муухай худалдаһаа хаб зага-
һыг хамгаалха хатуу шэрүүн хуу-
ли гаранхай юм. Тэрэнэй ашаар
Байгал хаб загаһанай тоо 30
манганһаа холо үлүү гаранхай. Мү-
нөө үедэ хаб загаһа олзоборил-
ходошы болохошуу боложо бай-
һан янзотай. Хаб загаһанай ар-
һаар хүрэхэй һайн дэгл, малгай
өжө болохо. Гутал ово һаа, үшөө
шье һайн ааб даа.

Байгал далайгаар онгосоор та-
маржа абахада, гайхалтай гоо даа
Хаа яахан хулгайгаар загаһаша-
даг хүнүүдэй онгосонууд дайрал-
дана. Тэдэнэр загаһа хамгаалха
зургаанай түлөөлэгшэдһөө тэрбэ-

дэжэ архыгые бүтэ аһан шад-
лаарэа оролдоно. Тээд хүсэтэй
дизельнэ катер браконьернуудыг
тэрэ дороол хүсөөдхнэ. Тикшэ шэ-
нхэн загаһа шанаадшыг, шараад-
шыг эдихэ арга боломжотой бо-
лонобди. Манай айлашад хулгай-
гаар загаһа баригшадыг магтажа
байжа, загаһынь эдинэ. Хуули
бусаар загаһа баригшад Байгал
далайн хүнээр тохойнуудта дай-
ралдаад лэ байха юм. Би эдэ из-
тэрүү, хобдог хомтой, зарим
ушарта хүниин «айрлахагүй зэр-
лэг шэрүүн амитадыг һайн мэд-
дэхэб. Дээрмын өһоор баригда-
һан загаһанһаа уламжалан, хэды
өхэ үсэд шанга тэмсэл болодог
гээшэб. Тимэһээ загаһа сахин
хамгаалха зургаанай түлөөлэгшэ-
дэй зүгһөө хуули бусаар загаһа
баригаг хүнүүдтэ дан үлүү ша-
руунээр хандадаг байна гэдэн ма-
най айлашад хэлэһэн үгыг бу-
руушааха байһаб. Юундэб гэхэ-
дэ, загаһа хамгаалгын зургаанай
түлөөлэгшэдэ ээрлэг муухайгаар
сохидог, бури аладагыг үшөр
яһала болодог!.

Баргажанай заповедник манин
тон намжар амгалан байдалаар
үтгэба. Заповедниктэй түб Дааша
тосхондо нютгай банида, халуун
аршаанда орохо аятай арга бо-
ломжо манда олгобо гээшэ. Ма-
най республика нимэл даа. Яба-
һан лэ газартаһин аршаан булаг
дэбэржэ байха!

Заповедниктэ бидэ нэгэ эрдэм-
тэнтэй уулзаһаа гээшэбди. Тэ-
рениин һанаандаа оруулха бүхэн-
дөө, гайхашаа барадаг хүм. Кир-
пичеа гэдэн обогтой гээшэ һэн
ха. Энэ залуу эрдэмтэнтэй бэшэ-
һэн худэлмэришье хүн бүхэни-
емнай өхээр гайхуулаа. «Һойр шу-
буу барянда байлжа үсхэбэрлхэ
түхай» гэдэн шэнжэлгэ хэһэн
байна. Баргажанай булганай за-
поведниктэ эрдэм ухаанай нимэ
хүдэлмэри хэжэ гээшэ, нээрээл,
һоник байна даа!

— Энэ шэнжэлгэ гээшэ теоре-
тичэскэ талаараа тон шухала бай-
хыгһаа хажуугаар арадай ажахыг
даа эхэнхэн удха шанартай юм, —
гэжэ манай асуудалда харюусаха
зуураа, эрдэмтэн Кирпичеа дээ-
гүүр абхуулан хэлээ һэн. — Нэгэ-
дэхээр, һойрой үндэһэн гээшэ ам-
танайнгаа талаар таһагай үндэ-
гэнһөө холо үлүү юм. Сагай өрз-
хэдэ, һойр шубуунай тусхай фер-
мэ эмхидхэжэ болохо. Хожомой
хожом энэ хэрэг өхээр урагшаа
яаха эсгэртэй юм! Хоердохоор,
һойрнуудыг барянда байлгаад үс-
хэбэрлэхэдэ, нэгэ газарта нютга-
жуулхада болохо байдаг. Жэһээл-
хэдэ, Москвагай оршондо нютга-
жуулхада тон таарамжатай. Он-
доо гүрэнһөө өхэ айлашадтай өрз-
хэдэ, агнуури хүлээхэдэ болохо.
Юрэдөөл һойр үсхэбэрлэхэ хэрэг
гээшэ эхэнхэн лэ өрээдүйтэй юм.

Би түрүүшээр энэ хүниин милл
шогложо дуугаржа байна гэжэ
һанаһан байгааб. Ямар бэрхээр
шогложо шаддаг, өөрингөө шог
үгыг амар зохидоор нюужа ша-
дадаг хүн гээшэб гэжэ һанаа
бшууб. Нүүлдэнь ойлгон гэхэдэа,
энэ нүхэрнай, нээрээл, һойр ту-
хай эрдэмэй хүдэлмэри хэжэ бай-
даг, энэһээ арадай ажахыг, мүн
айлашадыг сэнгүүлхэ хэрэгтэ тон
шухала удха шанартай зүйл гэжэ
этигэжэ ябадаг хүн боло-
шолой. Тикшэ һойрыг нютгажуул-
ха, тэрэниин таһаа шэнгээр үн-
дэглүүлжэ, тусхай фермэ бай-
гуулха гэхэ мэтэ эрдэм шэнжэл-
гын хүдэлмэриин дээдэ эрдэмэй
зургаануудта батланхай юм. Энэ
шэнжэлгыг Баргажанай булганай
жэ мэдэжэ абахада, һоник лэ.

Тус заповедниктэ эрдэм шэн-
жэлгын хүдэлмэриин өһотойгоор
ябуулха арга боломжо гүйсэд бин.
Баргажанай булган гээшэ аяар хэ-
зэһэнэй эртэ урдын аргаар олзо-
борилгодошыг һаань, үнэн дээрэ
дээгүйдэ дүүрэнээр шэнжэлгэ-
дэгийг арьжалан юм. Булгыг он-
доо газарта абаашажа нютга-
жуулжа, үсхэжэ байдаг бшуу. Бул-
ган тухай, шэнэ газарта яажа түб-
хэндэг түхайн, зун, намар, үбэл-
дөө ямар тэмсэл хэрэглэдэг тү-
хайн, тикшэдэ хабарай сагта яажа
бээ абажа ябадаг түхайн шэн-
жэлгын хүдэлмэри үргэнээр ябуул-
ха шухала.

[Үргэлжэлгын үдэадахи но-
мертэ].

Сампиловский нэрэмжит уран найзтай музейд Нада Рушовагай зурагуудай аялалт харуулагдажа дүүрэхэн.

Эдир уран зурааша басаганай нэр манай орондоо гадна холо савагур, хари гургуул, эхнэр мэдээж болонхой. Надний үетэн болохо хүүгэдээ гадна өхсүүлшье энэ бэлтгэй басаганай бүтээлүүдээр хоноирдог. Тэрэнэй зурагууд Румынида, Чехословакида, Польшодо, Энэдхэгт, Япондо, Италида, США-да, Монголд харуулагдаа.

Пушкинай нэрэмжит Москвадахи уран зурагай искусствын гүрэнэй музей хэдэн залуудтаа басаганай зурагуудыг дэлгэж харуулхан байна. Бүри томошье зураашад имэ хүндээ хүртөөгүй байхал.

Мүнхэрхан арбан долоо калан соогоо тэр арба мянгад зурагуудыг зуража үрдийн байна.

Ж. ХАЛСАГЫКОВ.
Авторай фото

ХАРИЛСААМНАЙ ҮРГЭДЭНЭ

Монголой Арадай Республикын Дархан хотын нэгдүгээр дундай хургуули болон манай Бурядай Республикын 1-дэх Буряд интернат хургуули хоёрой харилсаа холбоон жэллээ жэл бүри дүт, хани халуун боложо байхал. 1987 ондоо хойшо манай хоёр коллективэй багшанар болон бэшэжэ мэргэжлэд хургуулинуудтаа аялалт, дүй дүршлөө, шадабариа бэе бээдэе дамжуулжа, танилсажа, улам бүри ойро болонхой. Недондо манай хургуулида 4 багшанар Дархан хотоноо өрөжэ, 20-еод үдэгэй турша соо математика, физикэ заана ошоо хэн, тингэхэдэн мангаа 2 багша ошожо хүдэллөө. Мүнөө намарай амаралтын үедэ 20-еод гаран багшанар, хүмүүжүүлэгшэд баян найхан Монгол орон ошожо, эхлэ олон үзэсхэлэнтэ юмэ хаража, эдэлхэдэ дүүрэн баяртай бусаба. Өөһэднөө анда хүнд болохо Дархан хотын нэгдүгээр дундай хургуулин хэжэ байхан ажал тухай 2-3 үеэр хэлээд үгэбэл, имэ байна. Энэ хургуулида 1600 хүбүүд, басагад хурааа. Энэмнай Дархан хотын эгэсн тугуушын эрхм хургуулинуудай нэгэ юм. Математика, физикэ гэжэ мэтыг түнээгээр заадаг хургуули. Энэ предметүүдыг түнээгээр шуудалдаг дээрлээ хураагшадын республикынгаа мурисөөндэ ходоодоо эрхм хууринуудыг ээлдэг байна. Бэрхэ багшанарай нэгэн—Эрдэм-Бэлэг физикэ заана, Бээр-Согио математика заадаг. Энэ хургуулида өлс олон эрхшүүл хүдэлнэ, хургуулин директор Амгалан өөһэднөө багшанар тухай эгээтэ омогорхон хөөрөдэг. Өөрөө бега математикийн багша хадаа эхэл энэ мэргэжлэдэ дуратай. Эрхшүүл багшанар сүтгээ хүдэлхэдэ, хураггүй хүнгэн, үгээшье ойлголсоходо, түргэн гээд хуушанай дүй дүршлэ өгээтэй директорай орлогшо Түдэб баяртай шарайгаар мнхэрнэ. Энэ хургуули өхэ хонин хургуули, өөһэдөө өөрын хүүгэдэй саадтай, 5-6 наһатай хүүгэдыг суглуулжэ, хүмүүжүүлээд, хургуулидаа 1-дэх класса абаха юм ха. Эхин классаа эхилээд, бүхэ үхибүүдтээ шатарай хэжээл заажа эхилэнхэй. Үхибүүн бүхэн эндэ ухаан бодоолоо гүйлгэжэ хураха болоно. Ага классуудай хурагшад фотрель,

март нарада хуралсалайнгаа программа дүүргээд, дээдэ хургуулида орохо үхибүүд 2-3 нара соо гүрэнэйгөө шалгалтада найзар бэлдэнэ. Хургуулин хүүдэ ажал хэжэ үхибүүд энэл хугасаа соо үдэр бүри абажа, ажалалсан хүнэй мэргэжэл шуудална. Тингэхэдэ хураган юмээс мартангүйгээр гасата ажалда ороходоо, дүй дүршлөө дэлгэлүүлэн, хүдэлмэргэн онго олоно. Хургуулин хүүгэ зуһаланда ошожо, тэжээл болон оош ургүүлжа наймаалдаг, тингэжэ олоһон мүнхээ өөһэдтөө абадаг, хургуулидашье үгэлсэдэг, 60 гаран гахай баридог, тэднээ томо болтоод, гүрэндэ тушажа, яһала мүнхэ-олоно. Өөрын хонидтой, 300 гаран хонидойтоо нооһонь хайшалаад, нооһоорнь хүүгэд хэжээлдээ элдэб юмэнүүдыг нэхэжэ хурааа. Энэмнай басагадта хожом эхэл хэрэгтэй мэргэжэл болоно гэшэ. Намар болоходо, хонидоо гаргажа, багшанар болон ажалшадтаа үбэлэй үүсэ бэлдэнэ.

Ж. САНЖИГВ,
1-дэх интернат хургуулин директор.

КГБ НЮУСА БАЙДАЛНАА ГАРАБА

Умдагшай Эрхүүгэй болон Шэтын областнуудай СССР-эй УКГБ болон Бурядай КГБ хэдэн дахин хөөрлэдэжэ үзэсхэлэнгөө удаа олондо мэдээлэгдэжэ тэмсэл абуулха гэһэн шийдхээр абаба. Сибирин чекистүүд «Версия» гэжэ нэрлэжэ өөһэднэ газеттэй болоо. Сэнгын 1 түхэрн: Энэ газетэ Эрхүүдэ хэблэгдэжэ, удаан Шэте болон Улаан-Удэ элгээгдэдэг байха. Түрүүшын номерто КГБ-тэй хүдэлмэрилэгшэд гү-

рэнэй аюулгүйн комитет тухай Хуулин проект тушаа зүбшэн хэлсэлгье гаргаа. Газетэдэ имэ үгэнүүдыг уншажа болоно: «Хуушан байдалда бусахын аргагүй сөг хуражэ өрөө гэжэ олон хүнүүд хөөрлэдэг. Тимэ бэшэ гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Орбидоол хоёр-гурбан үдэрэй туршада хуушан байдалда бусаха аргатайбди», «Засагай эгэсн дээдэ эшелондо байгшадтай заримань гүрэнэй аюулгүйн Ко-

митет тухай Хуули баталан абагдаа хаалта хэжэ оролдодо гэжэ ханахаар. Партийна ажал абуулгашад, сүүдэй, прокуратурын, Советүүдэй зарим хүдэлмэрилэгшэд тушаа үнэн сэхье хэлээ абадалда наад ушаруулагдана...» КГБ-а болуулха, үгы хэжэ гэжэ байгаад зарим мүнхэнэй реформаторнууд дура зоргон соогоо аашалдаг болошонхой. Имэ органуудыг хаахадаа, дуран соогоо шийдхээрнүүдыг

абадаг, захиралта үгэлэг болохонд гэжэ тэдэнэр найдана бшуу...

«Версия» гэжэ газетыг «Союзпечатини» киоскундаа хараһан байхат, тус газетэ гэмтэ абадалнуудыг элрүүлхэнэй, хураггүйгөөр үгы болошонхой хүнэ олоһоной түлээ мүнхэн шенто доруулаа.

«Версия» гэжэ газетэ абажа уншагшай!

Танай агент.

ХАРИЛСААНАЙ ДҮХЭРИГ

Би 24 наһатайб, кино, театрт, литературата, түүхэдэ, байгалида дуратайб... Гансаардаһан гү, али шэнэ нүхэдтэй болохо гэжэ хүснэн хүнүүд намда бишгэлэ.
Адрес: 670000, Улаан-Удэ хото, Бабушкинай үйлсэ-22, кв. 61, Николайда.

***

Би 13-тайб, 8-дахн класса хурадагби, өхээр ном уншаха дуратайб. Миний дуратай уран зохиолшод: Пушкин, Лермонтов, Майн Рид ба бусад. Мүнхэнэй хүгжэмдэ, «Ласковый Май» болон «Мираж» гэһэн ансамблинуудта дуратайб. Намтай сасуу, намһаа ахашье хүнүүдээр нүхсэхье хүснэб... талаанда кайдалаа.
Бурядай ССР, Түнхэнэй район, Хутмыр хуури, Школьная үйлсэ, 16, Дармаева Оксанада.

***

Би гансаардагби. Тимэһээ найн нүхэрэе олоһойб гэжэ хананаб.

Би 14-тайб, ород аһанайб. Ном уншаха дуратайб, яһала найнаар зурадагби, календарьнуудыг суглуулдагби, киногой хүгжэмдэ хари гүрэнэй хүгжэмдэшье дуратайб. 15-17 наһатай, үндэр бээтэй хүбүүнээ танилсаха хүсэлтэйб.

Адрес: 670050, Улаан-Удэ хото, Яковлевай үйлсэ, 17, кв. 56, Натальяда.

ТЕАТР

Театр оперы и балета Джантар—19.
Бурятский театр драмы им. Х. Намсараева Тохёолгон (Соприкосновение звезд)—19-30.
Русский театр драмы Срог проживания очончт—19.

КИНО

«Дружба»

Тринадцатая невеста принца—9-40, Сердце Ангела—13-40, 18-10, Беспредел—11-20, 15-50, 20-10.

«Родина»

Судьба Барабанщика—10, 16-20, Мария Магдалина—12, 13-40 (удл.), 18-10, 19-50 (удл.), Беспредел—22-30.

«Прогресс»

Красный зал—Мистер Питкин в тылу врага—9-30, 11-20, 13-10, 15, 16-50, 18-40, 20-30.

Зеленый зал—Храм любви (2 серии)—10, 12-40, 15-20, 20-20, Паспорт—18.

«Октябрь»

После войны мир—9-40, Сети любви (2 серии)—11-20, 15-30, 18-10, 20-30, Обреченный на одиночество—14.

«Байкал»

Сережа—16-30, Храм любви (2 серии)—18, 20-30.

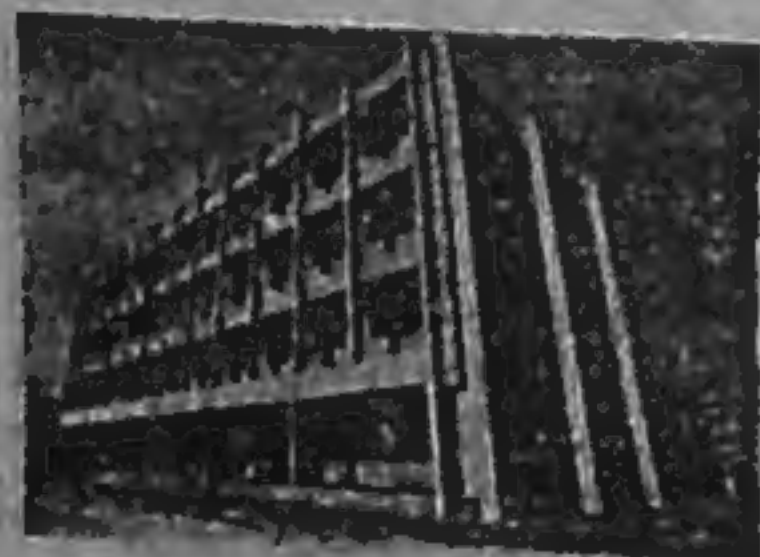
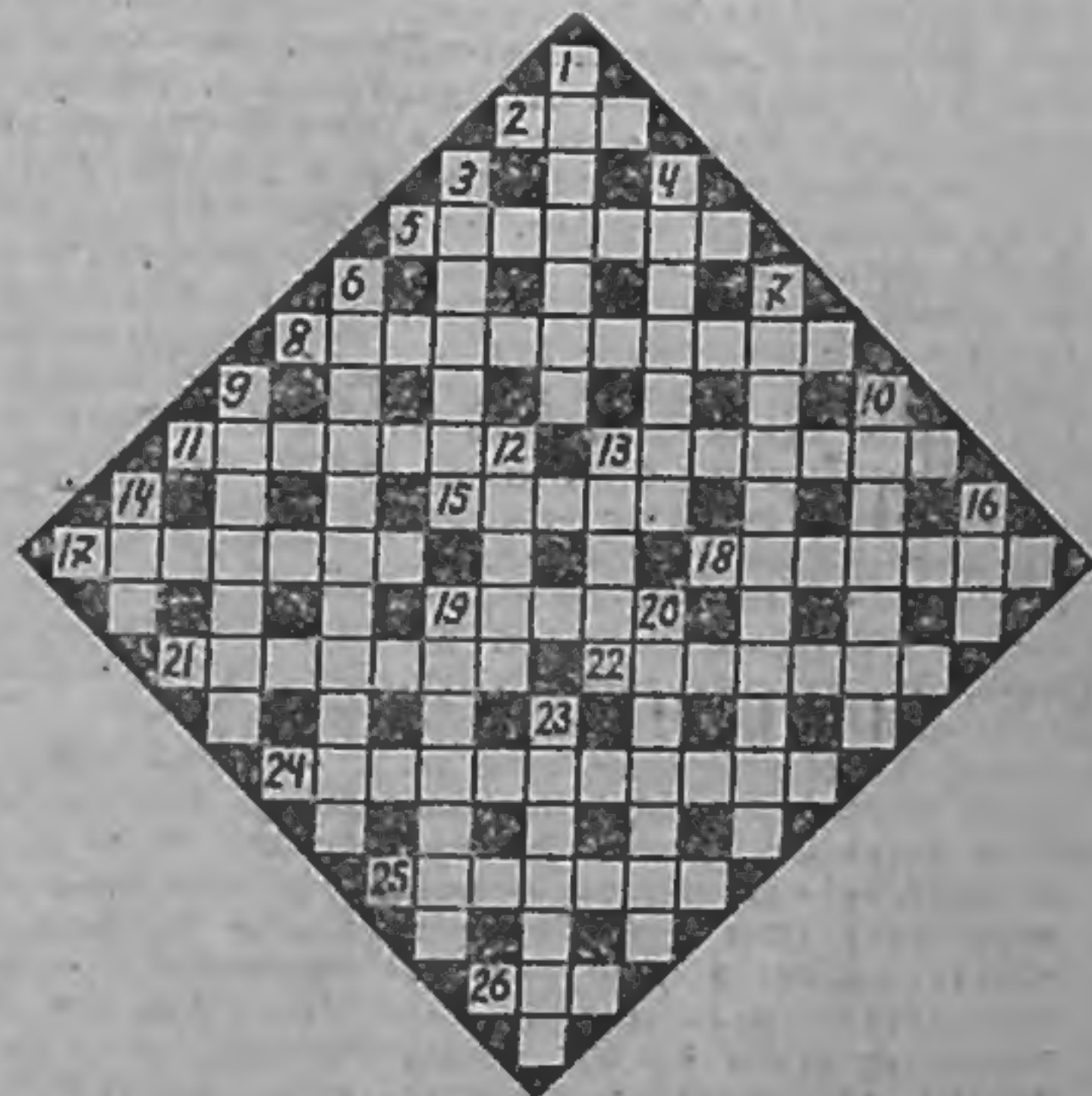
КРОССВОРД

По горизонтали: 2. Смола для пропитки драг. 5. Горизонтальная или наклонная подземная выработка. 8. Искусство креслого и четкого письма. 11. Старое название идола, статуи. 13. Русская общественная деятельность, дочь видного архитектора. 15. Роман Г. Николаевска. 17. Плата за труд лицам свободных профессий. 18. Разношерстность. 19. Русская народная игра с мячом. 21. Один из видов изобразительного искусства. 22. Город в Иркутской области. 24. Система передач в тракторах, автомобилях. 25. Государство в Европе. 26. Повесть, народный эпос СССР.

По вертикали: 1. Плотный сосуд, фляжка. 2. Ряд полок в несколько этажей. 4. Блок держав, в который входила царская Россия. 6. Издатель текстильной промышленности, ткани. 7. Научное сочинение, исследование, защищаемое автором для получения ученой степени. 9. Ноябрьский 24-д топливобой кроссворд харюнууд.

По горизонтали: 5. Ироксы. 6. Вольт. 7. Селен. 9. Эпикор. 11. Евдокс. 13. Оаксис. 16. Пифагор. 17. Уолкилл. 18. Динас. 19. Метанкс. 21. «Летники». 23. Негто. 26. Банкет. 28. «Шинель». 29. Норме. 30. Амбер. 31. «Клинка».

По вертикали: 1. Диалог. 2. Мортира. 3. Рассифи. 4. Цыгане. 6. «Золна». 8. Судак. 10. Примета. 12. «Колокол». 13. Орден. 14. «Зенит». 15. Сусло. 20. «Аркан». 22. Чинар. 24. Бразилия. 25. «Та-чанна». 27. Торока. 28. Шучения ученой степени. 9. Барт.

МАНАЙ
АДРЕС,
ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улаан-Удэ, ул. Калан-даришвилл, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретаря—2-34-41; отделов: идеологический—2-43-23, социально-экономический проблем—2-43-23, писем и образования.

переводов—2-40-57, коррек-торская—2-35-74.
ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ
УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮД.
ТЭ ГАРАДАГ.

Газета отпечатана в республиканской типографии государственного комитета Бурятской АССР по делам издательства, полиграфии и книжной торговли, г. Улаан-Удэ, ул. Ленина, 35.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.